

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ



ГОСПІАКНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК
10

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

A REFEREED

No. 10 (415), October, 1982, Vol. XXXV

Редагує Колегія

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів

Заступник Відповідального Редактора — М. В. Поврозник

Члени Редакційної Колегії:

проф. д-р Г. Васькович, проф. д-р С. Галамай, Ю. Заблоцький,
проф. д-р М. Кушнір, інж. В. Олеськів, ред. Л. Полтава,
проф. Б. Романенчук, д-р Б. Стебельський, проф. П. Цимбалістий.

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1982-ий РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Чвертьрічна передплата	Окреме число
Австралія	30 дол.	15 дол.	8 дол.	3 дол.
Австрія	500 шіл.	260 шіл.	150 шіл.	55 шіл.
Аргентина	90.000 пез.	45.000 пез.	23.000 пез.	8.000 пез.
Бельгія	1,200 бфр.	650 бфр.	400 бфр.	150 бфр.
В. Британія	15 ф.	8 ф.	4.50 ф.	1.50 ф.
Канада	40 дол.	22 дол.	12 дол.	4 дол.
США	35 дол.	20 дол.	12 дол.	3.50 дол.
Німеччина	70 н.м.	40 н.м.	25 н.м.	8 н.м.
Франція	150 фр.	80 фр.	50 фр.	20 фр.
Швеція	150 кор.	80 кор.	50 кор.	20 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.

Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адресу
Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам ви-
годніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського



ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ДУСПИЛТІСЬ-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 10 (415)

ЖОВТЕНЬ, 1982

Річник XXXV

Зміст X-ої книжки

В 40-ліття УПА

- ЗВЕРНЕННЯ ПРЕЗИДІЇ СЕКРЕТАРІАТУ СКВУ В 40-РІЧЧЯ УПА 1155
- В. Дідюк: УПА — НАША СЛАВА І ПРАПОР (У 40-річчя створення УПА) 1157
- А.Б.В.: УКРАЇНСЬКА ПОВСТАНСЬКА АРМІЯ — ГОРДІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ 1164
- Яр Славутич (поезії): НАМ СНИЛИ ПОЛІСЬКІ ПУЩІ — 1172; ЧЕРНІГІВСЬКІ СІЧОВИКИ (Поляглим у бою 12. 6. 1942 р.) — 1173.
- Лариса Муrowич (поезії): ТРИ СУРМИ (На 40-ліття УПА) — 1173; БАЛЯДА ПРО ЗВ'ЯЗКОВУ — 1174; ВІДДІЛ ПЕРШОЇ УПА — 1175; 30 ЧЕРВНЯ 1941 — 1175.
- Об'єднання Лемків Канади: КОМУНІКАТ (В 35-річчя виселення) 1177
- НЕПОВНИЙ СПИСОК ПОМОРДОВАНИХ СВЯЩЕНИКІВ УКЦ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ 1179
- *
- Я. Гайвас: ПОРА ВИСВІТЛИТИ ФАКТИ (Закінчення, 2) 1181
- Зіновій Ірчанський: ЗВЕЛИЧУВАННЯ ЮДИ (Злочинна діяльність Полуведка в Другій світовій війні) 1184
- *
- В. Юрковський: РОЗПРАВА ПРОТИ С. ФЕДАКА Й ТОВАРИШІВ (Зак., 3) 1188

Матеріали VI ВЗ ОУН

- ЗОВНІШНЬО-ПОЛІТИЧНІ ПОСТАНОВИ VI ВЕЛИКОГО ЗВОРУ ОУН 1196
- Матеріали й документи з поневоленої України

- Засудили М. Гориня — 1212; В. Чорновола возили до Києва — 1212; Дмитро Квасцько на засланні — 1213; Засудили М. Плахотнюка — 1213; Відкритий лист Є. Грицяка до Л. Брежнєва — 1214.
- Євген Крамар: »ПОВІСТЬ ВРЕМЕННИХ ЛІТ« (Критика) 1217

- *
- ПРИСЯГА ВОЯКА УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ 1223

До 2000-річчя постанови Києва та 1600-річчя української державности

- Леонід Полтава: КИЇВ (Мала Антологія, продовження, 3) 1224

Наука і дослід

- Олександр Дражньовський: СКИТИ (Гети-готи, анти і слов'яни, і ми не ми), Босфорське царство (продовження, 4) 1234

Огляди, рецензії

- Роман Кулар: Ремінісценції з доби »Переміщених осіб« 1246
- Оксана Ашер: Конференція присвячена Лесі Українці на Сорбоні 1249

- *
- М. Мельник: УКРАЇНА І КРИМ В ІСТОРИЧНИХ ВЗАЄМИНАХ (Зак., 4) 1251
- Олекса Воропай: ЖИВЕМО В АНГЛІЇ (Уривки зі щоденника — за 1973 рік) (продовження, 15) 1263

- *
- Володимир Жила: СЬОМА ЗУСТРІЧ ПКУС 1271
- Сл. п. Андрій ДОЛЬНИЦЬКИЙ-ГОЛУБЕНКО (Некролог) 1279
- Замість квітів на могилу Сл. п. д-ра В. САВЧАКА (Пожертви) 1280

**ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА»
ЛОНДОН**



*Ген. Тарас ЧУПРИНКА (Роман Шухевич)
Головний Командир УПА
* 17.7.1907 — † 5.3.1950*

ЗВЕРНЕННЯ ПРЕЗИДІЇ СЕКРЕТАРІАТУ СКВУ В 40-РІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ

У 1982 році сповняється 40 років від початків творення української збройної сили на землях українського Полісся, що записана в історії українського народу та його боротьби за волю і державну незалежність як Українська Повстанська Армія — УПА.

Коли імперіялістична Німеччина та загарбницька Москва зударилися у змагу за панування над українськими землями вже на початках 2-ої світової війни — в 1941 році — здавалося, що брутальна ворожа сила задавить кожну найменшу спробу українського народу виявити свою суверенну волю, сказати своє слово, що Україна не буде ані німецькою, ані російською, але українською!

Але знайшлися в українському народі люди відваги, посвяти та жертви, які серед найбільш несприятливих умов останньої війни, без нічиєї допомоги зі зовні стали на прох з обома окупантами й у двофронтівій війні зі зброєю в руках обороняли українське право на українську землю.

У невідрадий час, коли честь, воля і право на своє державне життя були потоптані новими гітлерівськими наїзниками, що замінили московсько-більшевицьких — в такий час творилася УПА. Вона зродилася зі світлич традицій військових формацій Визвольних змагань нашого народу 1917-21 рр. і виростала на ґрунті підпільно-революційної боротьби УВО-ОУН та героїського змагу Карпатської Січі.

Воїни УПА стали до змагу за українську державу в трудний для нашого народу час; коли корилися німецькому підбосеві вільні дотепер народи й завалилися їхні держави, воїни УПА, здані тільки на прихильність і поміч свого народу й озброєні тільки зброєю здобутою на ворогові, стали до боротьби за нашу землю і нашу волю. Вони своїм трудом, кров'ю і життям гідно на протязі майже десяти років відстоювали право українського народу жити вільно на своїй землі. Обороняючи це право в нерівному змагу, вони вмирали смертю відважних борців-героїв і смертю мучеників.

Своєю боротьбою і жертвою вони засвідчили і перед окупантами й перед цілим світом, що Україна бореться і буде змагатися за всяких умов за свою волю, за свою державну незалежність.

І хоч боротьба УПА не увінчалася успіхом, воїни УПА залишили для українського народу легенду збройної боротьби за свою державу; вони вказали на потребу власної збройної сили, яка єдина зможе вибороти волю Україні, яка зможе українську державу закріпити та оборонити.

Українська Повстанська Армія стала організатором не тільки збройної боротьби українського народу проти німецьких і росій-

сько-більшевицьких загарбників, але теж пропагатором та організатором спільного фронту поневолених народів проти спільного ворога. Організуючи військові відділи інших поневолених народів та відбуваючи пропагандивно-військові рейди відділів УПА на їхню територію, УПА практично здійснювала ідею спільної боротьби поневолених проти спільного гнобителя.

На українських землях УПА здобула собі прихильність і піддержку всього українського народу, стала армією українського народу та дякуючи тому, встоялася у нерівному бою на два й більше фронтів майже десять років. На своєму 10-річному шляху боротьби й посвятили своє життя і пролляли свою і ворожу кров тисячі воїнів УПА і членів збройного підпілля, вмираючи не за інтереси Москви чи Берліну, але за Україну, за українську справу, за визволення всіх поневолених народів середньо-східної Європи та підсоветської Азії. На шляху до великої мети гинули командири й бійці УПА, члени збройного підпілля, чоловіки, жінки й діти, українці всіх верств і професій. Разом з ними віддав своє життя за Україну Головний Командир УПА, генерал-хорунжий Роман Шухевич — Тарас Чупринка, що залишився в Україні зі своєю армією хоробрих, з українським народом аж до кінця.

За сорок років вже небагато залишилося між нами тих, що воювали в рядах УПА та відділах збройного підпілля. Деякі з них ще й сьогодні караються у московсько-більшевицьких тюрмах, концтаборах і тайгах Сибіру. Тисячі й тисячі зложили свої голови на українських і не-українських полях, в українських і не-українських селах і містах, у численних боях. Ми знаємо імена, місце й час загибелі небагатьох. Імена багатьох і багатьох, час і місце їхньої смерті відомі тільки Богові. Українська земля пригорнула їхні тлінні останки й на їхніх кістках і крові виростає нове покоління, дуже покоління, покоління месників і переможців.

Їхня боротьба й жертва кріпили й кріпитимуть нашу віру в українську людину, що голоджена й переслідувана, грабована, в'язнена й русифікована не здається, але з пам'яттю про своє героїчне славне минуле й задивлена з вірою у своє майбутнє бореться за всяких умов і переможе. Ми є певні цього, бо знаємо, що перемагає той, хто бореться. Наш народ бореться і він переможе!

У сорокріччя Української Повстанської Армії відновім нашу постанову, скріпім нашу готовість разом з нашим народом змагатися наполегливо й всіми нашими силами за українську державу аж до перемоги. У славне сорокріччя згадаймо та вшануймо всіх воїнів УПА і членів збройного підпілля, що трудилися, пролляли свою кров і впали в нерівному бою, щоб Україна була вільною і український народ був господарем на своїй землі.

Україна бореться і переможе!

Президія Світового Конгресу Вільних Українців

В. ДІДЮК

УПА — НАША СЛАВА І ПРАПОР (У 40-річчя створення УПА)

У цьому році відзначаємо велику річницю 40-річчя від створення УПА, нашої слави, нашої гордості, прапора і дороговказу. Напевно відзначають цю велику річницю, всупереч всім ворожим затіям окупанта, наші брати і сестри у поневоленій Україні, хоч відмінним від нас способом. Може не величним і торжественним зовнішнім виявом, зате напевно щирим духовим підкресленням і пов'язанням з ідеєю, за яку боролася і перемагала УПА. Бо хоч багато злоби, брехні і наклепів на протязі цього часу ворог спрямував на український визвольний рух і його бойове рам'я УПА,



*Сотня Громенка перед зустріччю з американським військом
у Західній Німеччині.*

(З «Рейду без зброї» Ю. Борця)

щоб знеславити, притемнити упівську славу, однак без успіху. Не вдалося і ніколи не вдасться ворогові вирвати з душі українського народу пам'яті про її славні чини, і про тих героїв, які, «життя своє віддали за друзів — за народ!» Пошана для них є і завжди буде глибокою.

Відзначаючи славне 40-річчя УПА не тільки формальними і зовнішніми виявами, але також глибоким переосмисленням з

перспективи цього часу, зробім належні висновки. Ствердивши, що дійсно УПА була і на віки залишиться славою України.

Партизанський спосіб боротьби відомий людству так довго, відколи існують війни. В найдавніші часи історії цей спосіб примінявся в боротьбі з ворогом лише в примітивний спосіб. До певної прецизії партизанку розвинули китайці, які в несамовитий спосіб, з власною їм посвятою і самовідреченістю нищили окупаційні війська дореволюційної Росії, після обсадження Манджурії в кінці минулого століття. В Першій світовій війні партизанка майже не мала застосування, а почала розвиватися лише в часи большевицької революції. Окупаційні армії Антанти та армії білої Росії, що були озброєні і технічно вивінені за останнім виявом військової техніки, виявилися безсильними супроти дрібних партизанських відділів, примітивно озброєних лише вогнепальною зброєю різноманітних калібрів.

Партизанських методів боротьби вживала й Українська Армія в часи визвольних змагань, а взірцем організованої партизанки широкого масштабу можуть служити обидва Зимові походи.

Дотепер, однак, партизанку вживали лише як допоміжний чинник боротьби в часі війни, в не дуже далекому запіллі противника, безпосередньо за прифронтовою полозою. Її метою було розпорошення уваги та сил противника, розрив шляхів комунікації та зв'язку. Як самостійний чинник партизанка до Другої світової війни та в часі самої війни ніколи не виступала. Однак, як допоміжний чинник, добре і вміло організована партизанка наносила дошкульні удари, які в результаті робили ворожу армію безсильною та нездібною не лише до наступальної, але й до оборонної акції.

Перший раз в історії війни партизанка виступила як самостійний чинник в боротьбі з ворогом у час і після Другої світової війни на теренах України. Українська Повстанська Армія, майже 10-літньою боротьбою, довела партизанський спосіб боротьби до прецизії, рівної якій досі ніхто не знає. Якщо УПА в часі війни провадила боротьбу на два фронти, з двома окупантами: московським і гітлерівським, то в цій небувало тяжкій боротьбі вона мала постійного союзника: фронт, який відтягав сили ворога. Після війни, коли у світі запанував релятивний мир, перед УПА стала проблема: або розпустити свої бойові сили або продовжувати свою боротьбу за суверенність української держави, перетворивши методу партизанки на самостійний чинник боротьби. В першому випадку УПА повинна була б частинно зійти у глибоке запілля бездіяльності, частинно емігрувати, а в другому випадку вона мусіла вирішити проблему постачання, головню боєприпасами, цього центрального середника боротьби. Другий варіант був по суті великим ризиком і накладав непомірної ваги відповідальність за дальший хід та розвиток визвольного змагання. Як відомо, УПА вибрала другий варіант.

Основи сили

У самий період свого творення УПА мала, здавалось би, без-
виглядні перспективи. Дві окупації двох ворожих тоталітаризмів,
озброєних до зубів, що правили страшним терором, відсутність
будь-якої зовнішньої підтримки, при тотальному знищенню укра-
їнських теренів війною. Все це були безвиглядні обставини, у
яких організувалась і діяла УПА. Однак висока ідея: конкретна
українська програма — «Українська соборна самостійна держава»,
кадри ОУН, Акт 30 червня 1941 р. — проголошення відновлення



Група УПА «Роман», 1950 р.

української державности ОУН під проводом С. Бандери, з повною
піддержкою українського народу — це та рушійна сила, що пере-
борола «непоборні труднощі», «Свобода народам, свобода людині!»
— це альфа і омега всієї героїчної боротьби, від якої УПА на крок
не відступила. Безоглядна безкомпромісовість по відношенню до
окупанта — це головна, характерна риса ОУН-УПА-УГВР від по-
чатку боротьби по сьогодні. Повна толеранція прав та інтересів
цивільного населення, оборона його перед сваволею окупанта —
головна і основна поведінка УПА з населенням. Ця політична

лінія ОУН-УПА визначала їм успіх в діях за залізною куртиною, завойовувала постійну симпатію та підтримку населення поневолених московсько-комуністичним імперіялізмом народів, а в першу чергу самої України.

Історія УПА не знає випадку порушення військової субординації та фактів свавілля, не дивлячись на те, що саме партизанський спосіб боротьби обумовлює свободу дій окремої частини чи бійця та не завжди дозволяє на контролю. Історія УПА також не знає випадку здачі в полон загонів і окремих бійців. Умови підпільної боротьби не дозволяють також брати в полон противника. Але УПА нищила лише очевидних агентів тайної політичної армії (МГБ) провідних комуністів — окупантів і гестапівців.

Організаційна схема УПА

УПА вербувалась виключно з добровільців українського населення, членів ОУН, свідомих молодих українців та в деякій мірі з перебіжчиків з ворожої армії не лише українського походження, але інших поневолених націй, якщо вони сприймали програму боротьби та діючий статут армії. Тут треба підкреслити, що у рядах УПА, зокрема в складі медичного персоналу, було деяке число осіб жидівського походження, які зберегли своє життя, ховаючись від німецького гестапа.

Ціла армія ділилась на окремі загони, які діяли як окремі тактичні одиниці в різних районах України, переважно у лісистих та гірських (Карпати, Волинь, Полісся та Подніпров'я). Ці загони, на випадок потреби чи необхідности, рейдували на сотні кілометрів, будучи озброєні переважно легкою автоматичною зброєю. В часі війни УПА стосувала часто тактику з'єднаного наступу на кількох відтинках одночасно. В повоєнний час, коли окупант, маючи відтяжені від фронтів сили, перекидав цілі з'єднання (полки, дивізії) на ліквідацію УПА, остання змінила тактику, розчленувавши свої загони за територіальним принципом на невеликі групи. В обох випадках переміщення сил провадилось малоприступними шляхами, як також прямими шляхами під видом мирного населення.

Озброєння і амуніція добувались та поповнювались з ворожих джерел. Зброя переважно легкого автоматичного типу, завжди з великим запасом, була найвідповіднішою при маневруючій боротьбі. Лише головні з'єднання мали найлегші зразки важкої зброї (артилерія, міномети), натомість вибуховий матеріал, головні міни та фугаси були неодмінною частиною озброєння майже кожного відділу.

Марка зброї була різною в різні часи, залежно від того, хто стояв по той бік фронту. В часи гітлерівської окупації переважала німецька зброя і лише незначна частина совєтської. Після війни,

коли залишився лише один ворог — російсько-большевицький окупант, тип зброї змінився на советський. Вся зброя та амуніція здобувалась виключно у ворога.

Чисельність УПА, про яку «реальний світ» часто любить говорити, не відігравав у тому часі рішучої ролі. Хто розуміє і належно уявляє собі той фізичний і моральний терор, що існував і досі є за залізною заслоною, мусить розуміти, що продовжувати протягом довгих років по війні нерівну боротьбу, це явище безпрецедентне в сучасній історії людства. Велика числом повстанча армія була б легко розбита. В повоєнний час УПА змінила тактику боротьби, пристосувавши її до мирного і цивільного життя, залишивши лише в окремих догідних районах озброєні групи, які постійно перебували в поготівлі, готові в кожний час до бойового випадку.

В часі війни чисельність УПА перевищала 100 тисяч, а в окремих періодах, в часи розгорнутої акції, що охоплювала великі терени і в якій приймало участь буквально все населення цих теренів, чисельність діючої армії доходила до пів мільйона людей. Річ ясна, що в своєму положенні, при своїй тактиці, УПА ніколи не була зацікавлена у формальному чисельному збільшенню, бо це лише ускладнювало б її дії.

Однак з вибухом війни, яка мала б перспективи перетворитись на визвольну війну, УПА була в стані підняти поголовно все здібне до зброї населення, давши йому елементарне вишколення, потрібне для боротьби на східних теренах, в першу чергу на українських.

В часі війни, будучи під тиском двох окупантів, УПА була спроможна розбудувати фаховий вишкіл в глибокому запіллі ворога, використовуючи часом для цього установи ворога. Допоміжний персонал (медперсонал, зв'язкові і т. п.) вишколювався здебільша позірним легальним способом. Стає тоді очевидним до якої міри УПА розвинула свою організаційну діяльність, і якою великою утішалася піддержкою всього населення.

Досвід боротьби УПА

Досвід 10-літньої боротьби УПА, з двома ворожими силами, доказав, що, маючи будь-яку піддержку із-зовні і ясні перспективи здійснення своїх ідей, можна було довести до цілком іншого укладу сьогоденішніх політичних сил, які тепер термосять політичною стабільністю не тільки вільного, але цілого світу. На жаль, «сильні» тодішнього світу були короткозорими політиками, не добачували своїх правдивих союзників в УПА, не розуміли потреби самостійної Української Держави.

За свою короткозорість платять вони тепер велику ціну, а справжні великі державні і військові мужі, які бачать наявну загрозу від московсько-большевицького імперіалізму, здають собі

справу, що перспективи майбутньої війни на східних теренах дуже не вигідні і не певні, якщо брати до уваги озброєність і досвідченість противника у партизанській війні, яку він вважає головним засобом оборони. Схід можна тотально знищити, але ніколи не можна його освоїти без участі місцевих народів, головно того народу, який і до сьогодні чинить героїчний опір окупантові. Лише тому, що український народ століттями ставить опір московській окупації, а в останніх десятиліттях кривавився в боротьбі з червоним московським імперіялізмом, — тільки цей народ був у стані вилонити УПА. Український народ, що має величезну потенціальну силу, та інші поневолені Москвою народи є власне тією силою, що може забезпечити повну перемогу на Сході.

Враховуючи досвід УПА і теперішні обставини, три незаперечні чинники потрібні у грядучих боях для армії, яка хоче перемогти московсько-большевицький імперіялізм:

1) Глибока ідейність армії, яка мусить знати за що бореться, яка вступає в рішальний бій, що має лише дві перспективи: перемогти московсько-большевицький імперіялізм;

2) Висока дисципліна, яка обумовлюється лише високою ідейністю та безоглядна безкомпромісовість в боротьбі з комунізмом, що є виявом московського імперіялістичного месіанства, з тією новітньою чумою світу;

3) Цілковита підтримка місцевого населення і то не лише моральна, але й матеріальна. В грядучих боях за долю світу про успіх рішатиме темп боротьби. В умовах Сходу найкраща матеріальна і технічна база може не дописувати темпові і тому тільки тотальна підтримка та посередня участь в боротьбі місцевого населення може заступити прогалини, що незаперечно витворяться в процесі боїв.

Всі ці три передумови мала УПА. Ми твердо переконані, що ці передумови і великий її досвід, будуть вповні враховані і використані у новій боротьбі за визволення поневолених Москвою народів.

Загальнолюдське значення і вартість УПА

УПА на сьогодні є незаперечним загальнонаціональним, українського витвору капіталом, а своєю героїсько-нечуваною десятилітньою боротьбою з гітлерівським і комуно-російським агресорами здобула собі загальнолюдське значення й признання.

УПА є власністю усієї української нації: вона всенаціональна, понадпартійна. В ній боролися всі, кому дорогою є справа Самостійної Соборної Української Держави. Це не є посягання на монополію на УПА, як дехто тут інтерпретує ствердження того факту, що революційна ОУН в той час була єдиною організованою українською політичною силою, яка була здатна вичути настрої і дати організований почин і форми УПА, як загальноукраїнської

збройної сили. Головний Командир УПА ген. Роман Шухевич — Тарас Чупринка у своїй відозві «В п'яті роковини УПА» в квітні 1948 р. писав: «З моментом, коли УПА визнав український народ і післав до неї своїх кращих синів, УПА без сумніву стала збройним рам'ям цілого українського народу. УПА зростала дуже швидко. В її ряди вступали люди різних переконань, люди, які не належали до жодних партій, але які вірили, що шлях УПА правильний, люди, які хотіли активно боротися за визволення України».

Боротьба УПА проходила серед неймовірних труднощів і обставин, маючи проти себе величезну перевагу ворога в людях і техніці, не користаючись жодною чужою допомогою, як це приписує їй московська ворожа брехлива пропаганда.

Що ж було джерелом сили УПА? Сила УПА була в тому, що вона — армія народу, яка вийшла з народу і боролася за його національне і соціальне визволення, за побудову української держави. Сила УПА була в тому, що її командири і бійці були виховані на великих і святих ідеалах ОУН, що її підтримував весь народ, який і боровся з нею різними способами і засобами. Сила УПА — в мужності, стійкості і героїзмі її бійців і командирів, в її вмілій партизанській тактиці. Все це давало силу УПА і дозволило їй вести нерівну боротьбу з ворогами на протязі довгих років і зумовляло її успіхи.

Визвольна боротьба незакінчена, боротьба свята і справедлива. Гідним відзначенням цих величних роковин хай буде зміцнення нашої праці на допоміжному фронті боротьби за визволення України. Схилім наші голови перед маєстатом героїської смерти сл. п. Головного Командира УПА ген. Романа Шухевича — Тараса Чупринки і всіх знаних і незнаних командирів і бійців УПА.

Твердо віримо, що гряде час перемоги Української Правди, бо народ, що бореться, народ, що видав із себе в останньому 40-річчю таку героїську армію як УПА, здобуде свою Самостійну Соборну Українську Державу.

«Бійці і командири УПА! Ви, що сьогодні у військових відділах боретеся проти большевиків, і Ви, що поповнили ряди революційно-визвольного підпілля, будьте свідомі, що п'ятирічна героїчна боротьба УПА і визвольно-революційного підпілля, — це найбільш героїчна доба в історії України. Знайте, що такої героїської доби взагалі не знає історія людства. В тінь пішли прославлені герої Тернопілля. На героїзмі УПА і визвольно-революційного підпілля будуть виховуватися нові українські покоління. Боець УПА, український революціонер заступить місце мужнього спартанця в історії людства. То ж свідомі будьте величі тієї доби, в якій Вам довелося жити і не посоромте повстанської слави, як не посоромили її ті, що вже від нас відійшли...»

(Зі слова ген. Т. Чупринки до Бійців і Командирів УПА, ВУП ч. 6, стор. 186)

А. В. Б.

УКРАЇНСЬКА ПОВСТАНСЬКА АРМІЯ — ГОРДИСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

(В 40-ліття її постання)

Проминуло 32 роки від героїської смерті визначного українського стратега й командира — сл. п. ген. Романа Шухевича (Тараса Чупринки). Генерал Роман Шухевич не лише ставив на стратегію всенародньої революційно-визвольної боротьби, але й найбільше причинився до зформування реальної армії на засаді цієї стратегії. При допомозі тієї армії він практично й з великим успіхом здійснював цю революційну стратегію на протязі майже цілого десятиліття. І, хоч УПА під його командою не досягнула кінцевої перемоги, то факт, що найбільша тоді в сорокових роках російська імперія потребувала понад 8 літ для того, щоб ці українські збройні сили змінили тактику. Це є доказом правильності національно-визвольної стратегії та є історичним унаочненням необхідності збройної сили і в майбутньому для знищення російської окупації в Україні й відбудови Української держави.

Проминає 40 літ від зорганізування перших сотень, які скоро прийняли назву «Українська Повстанська Армія» (УПА) і розвинулися у великі військові формації. В 1946 р. Українська Головна Визвольна Рада проголосила закон, яким день 14 жовтня 1942 року визначила як дату започаткування УПА та встановила Свято УПА в той день, коли припадає свято Покрови Божої Матері. Імперативом дальшої нашої визвольної політики є присвятити більше уваги вивченню історії УПА, її стратегічного й тактичного комплексу і на видання вичерпних праць про УПА для виховно-освітньої роботи та ширення українського військового духу й загального усвідомлення, що без збройної сили українського народу не можливо буде вигнати з України російських окупантів та відновити власну державу.

Під час відзначувань 40-річчя заснування УПА доцільно застановитись над найважливішими питаннями цієї світлої доби.

Українська Повстанська Армія заіснувала у великій мірі у висліді розгортання процесів національно-визвольної революції, про що багато говорилося й писалося ще в 30-их роках і на початку 40-их років. Згадаймо про появу теорії «Перманентної революції» на початку 30-их років, про створення в 1937 р. збройних відділів ОУН «Вовки» на Волині, про бравурну участь військовиків ОУН у творенні революційної армії в Карпатській Україні, про організування військових курсів ОУН та про творення військових відділів у вересні 1939 р. У Маніфесті ОУН з грудня 1940 р. написано: «Тільки через повний розвал московської імперії і шляхом Української Національної Революції та збройних повстань усіх поневолених народів здобудемо Українську Державу та визволимо поневолені Москвою народи». Постанови II Ве-

ликого Збору ОУН з квітня 1941 р. »доручають Проводові організувати й вишколити власну військову силу«. Там є окремий розділ п. з. «Військові постанови». Ще перед початком німецько-російської війни зорганізовано і вишколено при допомозі прихильних Україні офіцерів Абвери два курені під назвою »Дружини Українських Націоналістів«. Правді відповідає те, що за Крайового Провідника ОУН Івана Климова-Легенди діяли, головно на ЗУЗ, багато озброєних відділів ОУН і відбувались повстання (Товмач, Монастириська, Косів тощо), хоч вони не були ще зведені в одну чи кілька більших бойових одиниць. Блискавичне просування німецьких військ на схід у 1941 р. та прочісування теренів піхотними частинами другої лінії також перешкоджало згромаджуванні тисяч озброєних бойовиків ОУН. Праця в напрямі творення збройного рам'я Державного Правління продовжувалася Іваном Равликом по лінії української поліції і створеними в липні 1941 р. двома Крайовими військовими штабами і старшинською та підстаршинськими школами.



Старшини куреня командира Коника, а після його смерті в Бірчі, курінного Байди. На знімці зліва до права: сот. Громенко, сот. Бурлака, лікар Скала, д-р Шувар, майор Байда, сот. Ластівка і сот. Крилач.

Коли ж німці ув'язнили Степана Бандеру, Голову і частину членів Державного Правління в 1941 р., ОУН дала доручення озброювати і військово школити все своє членство. В постановках II Конференції ОУН з квітня 1942 р. постановлено, що: «Свою політику будемо на творенні й розбудові власних революційно-політичних і збройних сил». Зразу КВШ під командою майора Д. Грицяя зорганізував у Долинським повіті Станиславівської області військову школу ОУН «Тигри», в якій тисячі членів ОУН перейшли військовий вишкіл. Також КВШ на Північно-Західніх Землях зорганізував у Рівному стрілецький резервовий полк «Холодний Яр», вся команда якого перейшла згодом до УПА. Літом 1942 р. сот. Роман Шухевич повів заходи розтлянення можливостей встановлення повстанських баз ОУН на Чернігівщині, що виявилось недоцільним, бо там вже були сильно загніздилися большевицькі партизани.

Події пішли скорим темпом. Уже влітку 1942 р. від куль членів ОУН почали гинути німецькі колоніяльні урядовці. Наприклад, в липні 1942 р. сот. В. Сидор і пор. Ю. Ковальський вбили у Києві двох важливих агентів Гестапо. У тому самому часі Провід ОУН на ПЗУЗ дав наказ творити самооборонні Кущеві Відділи для охорони українського населення перед жорстокістю німецьких посіпак. А в жовтні 1942 р. постала перша сотня ОУН, яка згодом дістала назву першої сотні УПА.

У світлі повищих фактів прямо смішними виглядають спроби ворогів фальшувати генезу УПА. Нічого дивного, що в українських політичних колах поза ОУН могли нуртувати подібні думки та розставлялися навіть кроки: УПА має вже усталену певну історію. Відомі також її перший і наступний командири.

УПА постала завдяки революційній ОУН під проводом Степана Бандери. Зовнішню і внутрішню політику УПА та її ідеологічний зміст встановлював Провід ОУН. Взагалі, в усіх ділянках Головна Команда УПА і Провід ОУН тісно співпрацювали та координували свої дії. Всесторонню автономію мала УПА в суто військовій ділянці, тобто в структурі військової системи, в питаннях військової стратегії і, очевидно, в повстанській тактиці. Тісна пов'язаність УПА з ОУН була також на рівні крайових проводів і команд, воєнних округ і тактичних відтинків. Співпраця була в різних спеціалізованих ділянках, зокрема в ділянках розвідки, протирозвідки, зв'язку, транспорту, постачання, медичної обслуги, вишкільних баз і т. п.

Довготривалість та багаточисельність УПА була б немислима без біжучої, щоденної та практичної співпраці з ОУН на місцях. Очевидно, що населення всюди ставилося прихильно до УПА. Але конкретним організатором запілля УПА була ОУН. ОУН формувала ідейно-політичний клімат для кадрів УПА та реальної підтримки УПА в населенні. ОУН в рішальній мірі вплинула на високу боєздатність і боеефективність УПА. Сітка ОУН була далекосяжна, густіша й більше законспірована, ніж формальний апарат УПА. До певної міри кадри ОУН були теж певніші ніж повстанські. До УПА часто приставали люди »з-зовні«, які були ентузіястами збройної боротьби з окупантами

України. Але кадри ОУН були теж ідейно стійкі та рішені навіть ціле своє життя присвятити визвольній боротьбі. Без цих стійких, непохитних кадрів ОУН було б тяжко собі пояснити той надзвичайно довгий період, що його перейшла УПА в таких нечувано важких обставинах, що їх прямо важко наслідити. Інші подібні повстанські визвольні армії звичайно діяли інтенсивно кілька років, а тоді або здобували перемогу, тобто державне визволення своїх народів з-під колоніального ярма, або зникали. Багато цих рухів діставали більшу чи меншу допомогу від союзників. УПА від жодних посторонніх сил не дістала ніякої допомоги.

Доцільно тут пригадати про масовий повстанський рух, що діяв проти російської окупації України на початку 20-их років після упадку української держави. Цей рух був багатолюдний, але скоро зник, бо не мав добре зорганізованого запілля, всеоб'єднуючої і всекоординуючої організації. Цей повстанський рух складався безперечно з відданих українських патріотів, але мав ознаки полум'яного спалаху і мусів скоро зникнути. Зате УПА мала максимально розбудоване запілля і тому змогла вдержатись набагато довше. Це була заслуга революційної ОУН під проводом Степана Бандери, Романа Шухевича й інших визначних всенародніх провідників.

Українська Повстанська Армія під командою ген. Романа Шухевича була першою справді соборницькою, тобто всеукраїнською армією від часів гетьмана Богдана Хмельницького. В 1919 році армії УНР і ЗУНР були злучені лише формально і то на короткий час. Зате УПА включала волиняків, поліщуків, галичан, бойків, гуцулів, лемків, закарпатців, буковинців, подоляків, придніпрянців і багато з південної України. Лише УПА-Захід складалася в більшості з галичан. УПА-Північ складалася в більшості з волиняків, поліщуків, підлясців, але теж і з мешканців Житомирщини й Київщини. УПА-Південь творили в абсолютній більшості мешканці Центральної України. Соборний характер УПА виявляв командний склад. Комендантом всього запілля УПА був волиняк Волошин-Павленко. Керівником пропаганди й інформації УПА був херсонець Йосиф Позичанюк. Першим шефом штабу ГК УПА був волиняк ген. Гончаренко-Ступницький (кол. полковник військ УНР). Командиром всіх неукраїнських відділів в УПА, що начисляли до 15.000 людей, був майор Карпенко-Яструб із Центральної України.

Отож різні заяви ворогів української визвольної боротьби про локалізований характер УПА фальшиві; їх головно поширюють КГБ-істський дезінформ і російські єдиноділимські емігранти. Саме цей виразно соборницький характер УПА давав їй велику всенациональну моральну перевагу над деякими формаціями при німецьких збройних силах створених з різних мотивів у 1943-44 рр.

В позитивістичному світі, де переважає побутовщина й мова матеріальних факторів, наголошується звичайно розумові й змислобуденні факти. В такому світі дуже мало уваги віддається героїзмові, мучеництву, побратимству. Але доба УПА дуже багата на людей і

вчинки характерні, власне, такими прикметами. Тож треба віддати не лише нашу шану, але й треба глибше застановитися над сотнями і тисячами геройських, очайдушних, безмежно відважних, лицарсько-побратимських вчинків, бо всі вони є невіддільною частиною доби УПА. Деколи з вузько-партійних чи особистих міркувань люди легкодушно критикують і засуджують провідників і командирів ОУН-УПА. Однак при цьому забувається, що понад 10 відсотків провідного активу УПА-ОУН 40-их років загинули геройською смертю в боях з наїзниками. До впадших героїв чесні люди примінюють засаду, висловлену Ісусом Христом: «Ніхто не спроможен любити більше, ніж тоді, коли він за своїх друзів своє життя віддає» (св. Йоан, 15, 13). А хто таки засуджує, критикує, принижує, ігнорує, перекидає та применшує добу УПА, той все таки, якщо він християнин, зобов'язаний відноситися з відповідною пошаною бодай до впадших національних борців-героїв.

На місці буде навести такий записаний випадок: у місяці травні 1945 р. в переході з Волині в Карпати був знищений у завязятих боях Курінь УПА-Північ під командою командира Івана Климишина-Крука. В останньому бою в буцацькому районі із кількох сотень людей залишилося 20 боездатних і 20 тяжко ранених бійців. Вистрілявши всю амуніцію, останніми кулями і гранатами ці месники поповнили самогубство. Ані одного старшини, підстаршини і вояка москалі не взяли живими в свої руки. Тоді стався небуденний випадок: командир військ НКВД, підполковник, якого щойно стягнуто з німецького фронту для приборування українських повстанців, наказав місцевим селянам похоронити упівців зі словами: «Поховайте їх тідно. Вони собі заслужили на це. Вони герої». Більшість членів куреня Крука походили з Крем'янецьчини на Волині.

Інший випадок: 23 грудня 1944 р. кількасот НКВДистів заскочили й окружили в селі Юшкевичі, Ходорівського району, Львівської області постій члена ГК УПА і члена Проводу ОУН Йосифа Позичанюка. Його охороною командував визначний член СБ ОУН Кость Цмоць з роєм СБ. Після кількохгодинного бою всі згинули: 10 галичан і один херсонець.

УПА мала добрий командний і штабовий персонал. Але ще досі немає фахової студії на цю тему. УПА вела збройні операції на рівні дивізій і полків, що було б неможливе без високоякісного командування, добре діючої штабової праці та фахово керованих спеціальних відділів (розвідка, зв'язок, зброезнавство, постачання і т. п.).

При обговорюванні доби УПА чомусь найбільше уваги присвячується періодові 1942-1944, а незрівняно менше пізнішим рокам. Для цього є причини: більше живих свідків та писаних даних про перший період. Також опоненти-критики концентрують свою увагу на цьому періоді зі зрозумілих причин, бо в 1944 р. більшість цих критиків вже вийшли з України на Захід і вони свідомо не хочуть бачити величчя боротьби ОУН-УПА в другій половині 40-их років.

Якраз так склалося, що досі дуже мало матеріалу опубліковано про спеціалізовані ділянки в УПА, тобто про розвідку й протирозвідку,



Сотня УПА «Месники». Спільне свячене в Карпатах 1947 р.

зв'язок і транспорт, постачання, медичну обслугу, політосвіту й інші. А кожна з цих ділянок була співскладником могутності, ефективності й тривкості УПА. В кожній з цих ділянок працювали заслужені й жертвенні люди. В загальному знаємо, що ці спеціалізовані ділянки були поставлені на доброму, а подекуди на високому рівні. Наприклад, розбудова системи сотень різного роду криївок, підземних магазинів та укріплених пунктів вимагала заавансованого рівня інженерної техніки. Знаємо про існування десятків таємних упівських і оунівських шпиталів. Відомі подвиги розвідки й протирозвідки УПА у спілці з СБ ОУН. Знані численні епізоди героїзму зв'язкових УПА і ОУН, і т. п. Але всі ці ділянки, як окремі теми для дослідників, ще досі не опрацьовані.

Доба УПА породила свої мистецькі й фолклорні твори й традиції. Відомі оповідання про УПА, легенди, поезії, повісті, хроніки, спогади, біографії учасників, графіка, образи, різьби, різні пам'ятки-сувеніри, фотографії. Всі такі матеріяли зберігають пам'ять про УПА, є добрим виховним матеріалом для нових поколінь народу і закріплюють подвиги УПА в історії та культурі нації.

Вже найвищий час, щоб доба УПА стала освітньо-науковим предметом по наших високошкільних центрах, школах та різних курсах українознавства. Чому досі обов'язковими і обширно розпрацьованими темами українознавчих програм є знання про писанки, вишивання,

кухарство, народні одяги й обряди, вивчення різних малозначних просвітянських літераторів XIX стол. і багатьох зрусифікованих «советських культурних діячів»? А де світла доба УПА, історія національно-визвольного підпілля в Україні, починаючи від Братства Тарасівців та кінчаючи революційною ОУН? А чи задовільну увагу присвячуємо в наших школах українознавства визначним національним борцям і мислителям XX стол., як М. Міхновському, Д. Донцову, П. Полтаві, С. Петлюрі, Є. Коновальцеві, С. Бандері, Р. Шухевичеві та іншим? Головним завданням українознавчого шкільництва повинно бути не лише прищеплення абстрактної «національної свідомості», але передання молоді такого знання, яке вона могла б зразу використовувати для ведення дальшої визвольної боротьби. Історія ОУН і УПА є саме такими предметами, які найбільше виховують національну гордість і засади націоналістичної етики, тобто жертвенності для визволення української нації. Вже час, щоб увійшли в ужиток відповідні шкільні підручники про УПА, опрацьовані з педагогічного погляду.

Доба УПА становить дуже важливий етап у національно-визвольній боротьбі українського народу. В чому є ця важливість? *Найперше*, в поширенні усвідомлення в народі, що визволення залежить в першу чергу від мобілізації сил народу й боротьби всього народу. Ніякі чужинці не збудують української держави. Лише українці мусять це зробити. *Другою заслугою* УПА є остаточне поширення погляду в народі про те, що збройна сила необхідна для визволення, що тією збройною силою не буде регулярна армія, якої немає де zorganizувати, а лише повстансько-підпільна армія, що мусить вирости з-серед народу. *Третьою заслугою* УПА є викликання масовості визвольної боротьби. Цього переважного чинника боротьби нації досі не змогли сприйняти, наприклад, деякі чолові діячі ПУН, для яких можливість масової боротьби сотень тисяч людей умово несприйнятлива. Вони в 40-их роках були наставлені на творення лише «баз» для підпільної визвольної боротьби. Натомість Роман Шухевич, Дмитро Клячківський, Дмитро Грицай і багато інших зрозуміли історичну хвилину в 1942-1943 рр., як час розширяти визвольну акцію з форм підпільно-організаційної до масової всенародньої боротьби. Величність української сили, яку створили ці великі стратеги національної революції, заскочила і німецьких «юберменшів» і російських шовіністів. Доба породила *масовий героїзм*, масову *жертвенність*, а згодом і масове *мучеництво* за ідею УССД. Доба УПА *переродила* пасивне «гарматне м'ясо», за яке до того часу уважали українців всі завойовники, на *завзятих борців-лицарів*. Переродження пасивних жителів у активних революціонерів охопило *мільйони* українців. Доказом нової, досі нечуваної нескореності повсталих українців до власного самобутнього життя, були масові повстання політв'язнів в 50-их роках, а далі втримання підпільної боротьби в Україні по сьогоднішній день і величне змагання катакомбної Української Церкви. Якщо б не було титанічного змагу 40-их років, то, мабуть, український народ був би набагато більше зрусифікований. Правда, є мільйони покірних «советських людей», але є також мільйо-

ни нескорених українців перед росіянами, і їх число з кожним днем збільшується.

Отож, сумно буває тоді, коли взяти одну чи другу книжку, видану українцями у вільному світі, в яких ігнорується, применшується чи навіть висмівається цю величну добу Української Повстанської Армії 40-их років.

Концепція національної революції, як стратегія визвольної боротьби поневолених народів проти російських імперіялістів, реалізована Українською Повстанською Армією, є сьогодні дуже актуальною.

Визвольні рухи уярмлених націй все більше роз'їдають зсередини російську імперію, не зважаючи на те, що вона орудує супермодерною технологічною зброєю. Але ця технологія непридатна ані для знищення катакомбної Церкви в Україні, ані тих антиросійських протиімперських сил, що піднялися в Афганістані, а останнім часом у Польщі. Ставка ж Заходу на технологічну зброю і економічну силу також показується незадовільною для забезпечення волі від російського імперського експансіонізму.

Отож, українці і всі інші поневолені Росією народи повинні енергійно готуватися до відновлення всенародньої визвольної боротьби, що включатиме теж повстанську. УПА є найкращим концепційним моделем для цього, хоч, очевидно, технічні засоби боротьби у 80-их рр. будуть багато змінені чи доповнені новими від тих, що їх вживано в 40-их рр.

Визнавці національно-визвольної боротьби зобов'язані висвітлити якнайбільше перед світом величну добу УПА та вказувати на актуальність її відновлення в сучасній дійсності. В Україні є великий потенціал сили боротьби проти Росії. Цей потенціал, без сумніву, підійметься у слушний час. Треба намагатися довести до цього, щоб у такий момент Захід поставився прихильно до нашої антиколоніальної боротьби, а не піддержував російських імперіялістів.

Тож не пасивно вшануймо пам'ять легендарної Української Повстанської Армії в 40-річчя її постановня, а активним реалізуванням всіх ідей та концепцій, що їх здійснювала УПА!

»Наш рідний Народе!

У цій страшній епосі термоядерного зброєння Україна несе порятунок людству своїм глибинним розумінням духу, ідеї, волі, національної незалежності, які є сильнішими від термоядерних бомб. Ахіллесовою п'ятою тюрми народів — російської імперії (СССР з сателітами) — є поневолені нації, які творять дві третини населення імперії. Національно-визвольні революції й розвал з середини більшевизму й імперії — ось шлях порятунку світу від атомового знищення! Україна, у спілці з поневоленими націями, черговий раз представляє цю альтернативу, як і перед сорока роками, волелюбному світові, як вихід зі страшної кризи людства».

(З Маніфесту VI ВЗ ОУН)

Яр СЛАВУТИЧ

* * *

Нами снили поліські пущі,
Гайдамацькі яри в полях.
І прийшли ми до них, живуці,
Подолавши пекельний шлях.

Повернулися із Берези,
З-за Байкалу, із Соловків,
Багатюці, неначе крези,
Гнівом часу, жалем віків.

Земле любя! Долини отні!
Це ж по вас на повстанський клич
Пробоеві проходять сотні —
Як воскресла з руїни Січ.

Від Чернігова до Чернівців,
З-під Лугані за гордий Львів
По залагах кипить упівців
Розбуялий, відплатний гнів.

І так любо, допавши зміни,
Налітати, мов княжа рать.
Нам, визвольникам України,
Не приречено умирать!

І так радісно, рідна земле,
Кров пролити за твій розмай,
Де покару тяжку присмле,
Ворог волі, злютивши вкрай.

Красний часе! Немов по бруках,
Важко-дужа гуде стопа
Войовничих, бронзоворуких
Повнозбройних борців УПА.

Львів, серпень 1944 р.

Від Ред.: Уміщуємо твори, написані ще в Україні, як свідчення визвольної боротьби українського народу за державність.

ЧЕРНІГІВСЬКІ СІЧОВИКИ

Поляглим у бою 12 червня 1942 р.

О, як довго долина гула!
Німаків розметавши дотла,
Край Десни, у розмай ковили,
Всі до одного ви полягли.
І не знають сумні матері,
Виглядаючи вас до зорі,
І не відають рідні батьки,
Де на спочив лягли вояки.
Лиш над вами вітри з-за Десни
Колихають шумкі ясени,
Що, в жалобі схиливши гілля,
Поминальну шумлять у поля.
Гей, вітри, відчайдухи віків,
Не тривожте костей вояків,
Не хитайте похилену віть —
Вояків не будіть, не будіть!
Не гудіть, не шуміть, ясени!
Хай посплять перемоги сини.

На Чернігівщині, 1942.

Прим. автора. У цьому вірші вшановано чоту ім. Гетьмана Мазепи Чернігівської Січі, яку загально називали північною ланкою УПА.

Лариса МУРОВИЧ

Т Р И С У Р М И
(На 40-ліття УПА)

Тут дехто зберіг насіння квіток з верховини,
А ми зберегли три сурми бійців з України.
Три срібні сурми, тональним споріднені змістом,
До чинів щодня нас кличуть наснажливим хистом.

Як першу до уст притиснем — Славень Державний грає,
І Червень Тридцятий в пам'яті враз оживає, —
Та друга сурма вояцькі відлунює тони —
Рейдують, рейдують УПА соборні загони!

Чутно кулеметні сальви, гранат відплатні зриви,
В окопах ворожих зойки і вереск юродивий...
Хай знають: Державу рідну вогнем здобувати
Повстанцям своїм веліла Вітчизна-Мати!

Що ж третя сурма вістує у Зброї Світле Свято?
Вона імен жіночих пригадає так багато:
Співають Олени, Анни, Тетяни й Софії,
І досі зміст пісні люттю трясє лиходіїв.

— »Від рабства ганьби кипить нам кров бунтарська в серці,
Тому ми з бійцями — у спільнім, визвольнім герці!
Якщо б ми упали, не тріумфуйте, тирани,
Бо й наші нащадки будуть зривати кайдани!«

І сталося диво. Три сурми з'єднали акорди.
З Москвою воює нове покоління горде,
Яке навіть під час тортур гримить невгомно:
— Свобода належиться Україні законно!

БАЛЯДА ПРО ЗВ'ЯЗКОВУ

Так страшно, як Див* кричє »вверху древа«, —
Здригається й далечінь стомилєва,
Бож крикіт Дива дає остороги,
Що жде когось горе серед дороги.

Одважно до бункера Генерала
Ішла зв'язкова, що тоді не знала
Хто і навіщо закрикав у листі.
Ішла передати підпільні вісті.

Якби їй сказать, що Див віща птиця,
Нам відповіла б: »таж це небилиця!
Ніхто в Білогорщі не чув про Дива, —
То кричє ворона якась вередлива!«

Ішла зв'язкова, ішла по стежині,
Не бачивши, як в кущах скрились тіні,
Як хитро нюшать жорстокі садисти, —
Знайти хочуть бункер енкаведисти.

Її ж навчив досвід, з бурхливих років,
Сліди маскувати підпільних кроків,
І досі ніяка ворожа сила
Зв'язку з Генералом не перебила.

* Див — мітологічна лиховісна птиця, що накликає нещастя.

Думки підказали — ріща для груби —
Шукати, в соснові звернувши зруби.
В селянські переодягнена шати
Не буде ж нікому очей муляти.

Тутешні селяни в осінь щоднини
Збирають опеньки й горіхи з ліщини.
Чом в серці неспокій? Чи ж десь є зрадник?
Кудюю піти? Де ж добрий дорадник?

Зв'язала ріща. І мов дві гадюки
Вкусили й скрутили їй раптом руки.
Грім гуркотав там із бункера грізно.
... Закрякав знову Чорний Див. — Запізно!

ВІДДІЛ ПЕРШОЇ УПА

Старовинне тут Полісся, —
Від »червоних« аж кишить.
Враз Остапа* клич рознісся:
— Встаньте, вої, в грізну мить!

Хоч такий повільний зроду
Майже кожен поліщук,
Понад хаші й хвилі броду
Відгукнувся бігом на гук.

Командира уже й чує
Кожна лісова тропа,
Бо Остап організує
Відділ першої УПА.

Крізь тумани в темній пуці
Шепчуть навіть дерева:
— Де ж Остап в дубовій гуці?
— Хто ж ви, люди?
— Ми поліська рать жива!

Як повірить? Він їх знає.
Це ж у зброї — земляки.
Їх Остап ще перевіряє:
— Хто ж ви, хто ж?
— Ми твої бойовики!

Відділ швидко, мов на конях,
Зник в яру після нарад,
І розбив кубло »червоних«
Куль доцільних градоспад.

Ворог теж залізо сіяв,
Як УПА йшла напролом,
Та безсмертя вітер віяв
Над Остаповим чолом.

Чи ж ти знав, поліський сину,
Що твій іскрянний почин,
Всю соборну Україну
Роздмухне в огненний чин?!

30 ЧЕРВНЯ 1941

Слово, здавна найдорожче змістом,
І величне, мов мета яскрава,
Загриміло над левиним містом,
Слово, заповіт святий: Держава!

* Остап (Сергій Качинський), син православного священика на Поліссі, військовий референт КП ОУН на північно-західних землях. Загинув 10 березня 1943 р. в Оржеві.

Як то добре, що без порожнечі
Ера там нова пішла на зміну.
Непрощений був би гріх в хуртечі
Не творити вільну Україну.

Стали за Її тривке тривання
Вояків УПА соборні лави,
Повело їх Слово до повстання
І Тризуб, — дідичний герб Держави.

Слово це освячене жертовно
У походах нашого народу,
Вимовляють завжди молитовно
Ті, що люблять над усе свободу.

Чи ж не зберегли у неї віру
Всі хоробрі люди в Україні,
І в тайзі далекого Сибіру,
І на еміграції в чужині?

Снажить нам серця Червнева Дата,
Продовживши ланку історичну, —
День наступного Свободи Свята
Мусить мати перемогу вічну!

»Український Народе!

Підпалювачами війни, які намагаються завоювати світ, є більшовики, є російські імперіялісти-шовіністи-колоніялісти. Вони — провокатори нової світової війни!

Гасло ОУН: Геть світову війну! Геть імперіялістичні війни! Геть загарбництва чужих земель! Геть з атомовою зброєю! Геть російські війська з Афганістану! Геть з Польщі, Туркестану, Білорусії, Литви, Грузії, Азербайджану, Угорщини, Чехії, Словаччини й інших поневолених країн! Геть, Московіє, з України! ОУН — за визвольну революцію народів, яка зсередини завалить тюрму народів — ССРСР і знищить більшовизм, тиранію, рабство, колхозну систему, суцільний етатизм, насильне панування імперо-колоніального російського окупаційного режиму, комунізму над народами й людьми. Визвольна революція знищить русифікацію, тобто російський стиль і зміст життя в Україні й інших уярмлених народів. Владу перебере український нарід, як суверен своєї прадідної землі.

(З Маніфесту VI ВЗ ОУН)

КОМУНІКАТ

(В 35-річчя виселення лемків)

У цьому 1982 році припадає 35-річниця найбільш жорстокого і кривавого переселення автохтонів західньої вітки української землі — Лемківщини. Виселення перевела польська комуністична держава при допомозі 2-ої армії в силі понад 100.000 вояків з усіма родами зброї, з повним одобренням і допомогою червоної Москви і комуністичної Чехо-Словаччини.

Переселення переведено в жахливо варварський спосіб, який перевершив жорстокість татарського лихоліття. В наслідок цього переселення, Лемківщина й усі українські етнографічні землі на захід від лінії Керзона зістали тотально знищені. Цілі села були ограблені і спалені, в тому також церкви, багато з них — старовинні архітектурні пам'ятки неоціненої вартости. Багато людей були помордовані, а між ними інтелігенція, голownie священники та вчителі, старці і діти, включно з немовлятами. Стероризоване населення вивезено — частину в советську Україну, інших на західньо-північні землі, які Польща одержала по Другій світовій війні. Вивезених лемків розпорошено поміж польським, в більшості шовіністично наставленим населенням, без релігійної опіки, без своїх шкіл та можливостей культурного розвитку, з ціллю винародовлення. Частину виселеного населення запроторено без жодного суду в концентраційний табір Явожно. Серед запроторених було багато старців, жінок та дітей. Багатьом із них не довелося вийти звідтіля живими. Для прикладу подаємо кілька з поміж багатьох випадків брутальної жорстокости, з якою вояки польської регулярної армії розправлялись з безборонним українським населенням Лемківщини і Надсяння:

10-го березня 1945 р. в жорстоко-звірський спосіб замордовано в селі Павликома 365 мешканців, у тому старців, жінок, дітей та місцевого пароха о. Володимира Лемця;

14-го січня 1946 р. в Полянах Суровичних відділ польського війська напав на село, в яким замордовано 13 селян, між ними Миколу Варянка і Петра Онусіва;

24-го січня 1946 р. в селі Карликів замордовано 70-літнього священника о. Малярчика та 24 селян;

24-го січня 1946 р. 34-ий полк польського війська під командою полк. Плютто вимордував усе населення Завадки Морохівської. Село ограблено і спалено;

8-го липня 1946 р. відділ польського війська наскочив на село Терка, пов. Лісько. До одної із хат завели 28 жінок і малих дітей, хату обстріляли кулеметами та підпалили. З горючої хати пощастило втекти лише 14-літньому хлопцеві Василеві Сонякові, який опісля розповів про все. Після спалення хати польські вояки знайшли в селі ще 5 людей, яких замордували, а між ними 100-річну Анну Дяк.

Таких і подібних випадків було безліч. Правдоподібно, що докладне число помордованих жертв ніколи не буде відоме.

В 1956 році польський уряд ствердив, що українцям зроблено кривду, однак помимо заяв і законів про повні права національних меншин у Польщі, українців систематично винародовлюється, позбавивши їх змоги належно розвивати свою мову, культуру та віровизнання. Проти українців у Польщі уряд безперервно застосовує політику повного етноциду.

Сьогодні, по 35 роках, та сама комуністична влада Польщі переслідує своїх громадян, членів робітничої спілки «Солідарність». Мордують хліборобів, робітників та гірників за те, що домагаються вільних виборів та хліба. Ані одного, ані другого через 37 повоєнних років комуністична влада не змогла дати і в майбутньому не дасть. В рядах «Солідарности» гинуть лемки від куль червоних катів на вулицях Гданська, Щецина, Познаня та Вроцлава. Затоплюють, між іншими, наших братів в копальнях Шлезька. Заморожують під голим небом суворої тогорічної зими в концентраційних таборах, так численних в сучасній Польщі.

Виселення лемків та мешканців Надсяння — це подія, яка завдала важкого удару не тільки лемкам, але цілому українському народові, та яка буде мати далекосяжні наслідки, бо ж знищено велику частину українського народу на його автохтонних землях.

Крайова Управа Об'єднання Лемків Канади звертається з гарячим закликом і проханням до всієї української спільноти приєднатися до належного відзначення цієї важливої історичної річниці. Просимо українські надрядні установи: Світовий Конгрес Вільних Українців, Комітет Українців Канади, Український Конгресовий Комітет Америки та всі Крайові Надбудови у всіх вільних країнах світу включити в програму своєї праці теж відзначення 35-ої річниці насильного виселення лемків відповідними публікаціями та репрезентаціями перед державними чинниками Канади, США та Польщі для створення кращих життєвих обставин нашим братам у Польщі, уможливлення їм добровільного повороту на свої прадідні землі і можливостей для національного, релігійного та культурного розвитку.

Ієрархію і Священство Українських Церков просимо відзначити цю подію відправами в наміренні покривджених та по-геройськи загинувших українських священиків, а особливо духового провідника Кир Йосафата Коциловського й усіх українців, які загинули під час цього польсько-московського лихоліття.

Українські громадські, політичні, культурні, релігійні, ветеранські та молодечі організації просимо включити в програму своєї праці цього року відзначення річниці насильного виселення українців з Лемківщини і Надсяння.

Українську пресу, радіо і телевізійні програми просимо присвятити цій справі належне місце.

Спільною поставою докажیم:

— Що ми дорожимо долею Лемківщини, Засяння, Холмщини, Підляшшя, як і кожним клаптиком української етнографічної землі;

— Що ми належно оцінюємо жертви найкращих синів нашого народу в боротьбі за волю України;

— Що ми доложимо всіх зусиль до визволення наших земель з-під ворожої окупації.

Нехай ціла Соборна Вільна Україна зажеє своїм життям у вільному колі народів.

В єдності сила народу!

За Об'єднання Лемків Канади — Святковий Комітет:

М. Маслей

(голова КУ ОЛК)

С. Баб'як

(м. голова КУ ОЛК)

П. Лопата

(голова Святкового Комітету)

Т. Колос

(член Святкового Комітету)

Торонто, березень 1982 р.

НЕПОВНИЙ СПИСОК УКРАЇНСЬКИХ КАТОЛИЦЬКИХ СВЯЩЕНИКІВ, ПОМОРДОВАНИХ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА НАСИЛЬНОГО ВИСЕЛЕННЯ

Преосвященний Кир Йосафат Коциловський, Єпископ-Мученик з Перемишля і Самбора, арештований поляками, важко при цьому побитий і витягнений з троню з єпископської палати та переданий москалям, де під час нелюдських тортур помер 17-го жовтня 1947 р. Великий син Лемківщини, народжений в селі Пакошівка 3-го березня 1876 р.

- о. Олександр Білик, парох села Березки, затортурований на смерть.
- о. Іван Дем'янчук, парох села Скопів — розстріляний.
- о. Ілія Федевич, парох села Креховичі — розстріляний.
- о. Іван Гайдук, адміністратор с. Лубин — помер під час тортур.
- о. Микола Головач, катехит села Босько, застрілений 5-ма кулями.
- о. Василь Гучко, парох села Радруже, застрілений, відтак прибитий цвяхами до плота.
- о. Орест Калужняцький, 75-літній парох села Іздебки, вкинений до пивниці, живцем замуrowаний та залишений на смерть.
- о. Тадей Камінський, парох села Миротин — замордований.
- о. Ярослав Кнейчук, адміністратор міста Белзець, застрілений.
- о. Мирон Кожтунюк, 70-літній парох с. Жуків, застрілений.
- о. Степан Конкольовський, парох села Ліщовате — застрілений.
- о. Йосиф Криса, парох села Кінське, затортурований на смерть.
- о. Володимир Лемцьо, парох села Павликома, побитий на смерть.

- о. Микола Мацюк, парох села Волосків, замордований.
- о. Дмитро Немилович, парох села Грабівка — замордований.
- о. Микола Нісевич, парох села Добровиця — замордований.
- о. Михайло Плахта, адміністратор села Сурахів — замордований.
- о. Володимир Ридош, адміністратор села Велчиховичі — убитий.
- о. Анатоль Сембратович, парох села Вахів — застрілений.
- о. Богдан Семків, куратор села Вороблик — застрілений.
- о. Степан Шалаш, парох села Мистова — застрілений.
- о. Ростислав Шумило, парох с. Завадка Романівська, замордований.
- о. Ярослав Щирба, парох села Шкляри — убитий.
- о. Адам Слюсарчик, адміністратор с. Новий Люблинець, застрілений.
- о. Лев Сотор, адміністратор села Руська Кобилиця — убитий.
- о. Іван Сорокевич, 80-літній парох села Юковичі, застрілений разом з дружиною.
- о. Григорій Сивак, парох села Букова, замордований під час тортур.
- о. Михайло Величко, парох села Босько, застрілений.
- о. Орест Венгринович, парох села Команча — застрілений.
- о. Степан Венгринович, катехит міста Сянока, замучений в тюрмі.
- о. Петро Вовк, адміністратор села Горинець — застрілений.
- о. Петро Войтович, парох села Негрибки — втоплений в криниці.
- о. Осип Якимович, парох села Дубецько — застрілений.

На основі зізнань з приготованих документів редактором Ю. Тарновичем у брошурі, виданій ООЛ у 1000-ліття християнства Польщі, 1966 р.

Українські Брати і Сестри!

» Ми не боре́мося за владу для себе, за привілеї і добробут для нас, бо Ти знаєш, яка наша доля: тюремні каземати, розстріли в застінках КГБ, десятки років кацетних знущань, голод і холо́д, знущання катів над нами — Твоїми синами й дочками, війнами ОУН і УПА, підпільниками. Не особисте щастя усміхається нам! Нас пече лише сором неволі, ганьба, завдавана нашій великій, героїчній, висококультурній Нації московськими тиранами! Сором і ганьбу неволі хочемо стерти з обличчя Нації великої, яка бореться за найблагородніші ідеали людства. Бо де ж могила Головного Командира УПА? Де могили тисячів і тисячів тих, що впали з-поміж нас на полі слави за волю і долю Твою? Їх не знають матері, ні сестри, ані дружини, ані діти наші! Наші могили розривають москалі, наших подруг і друзів вішають, видовбуючи очі! Не видніють на нашій землі навіть могили Невідомому Воїнові України. Але ми знаємо, ми віримо в одне: нема невідомих воїнів за правду, за волю, за честь, за незалежність Нації, за Божу справедливість, бо всі вони відомі Богові! Будуйте і сипте могили в Україні далі й незмінно з написами на них: »Відомим тільки Богові Героям України«.

(З Маніфесту VI ВЗ ОУН)

Я. ГАЙВАС

ПОРА ВИСВІТЛИТИ ФАКТИ

(Закінчення, 2)

Так само відмовили Смокові та Сулятицькому, а також організаційним чинникам побачити тіло вбивника Сеника і Сціборського. Тіло це мала похоронити військова влада, але де й коли — аж ніяк не можна було довідатися. Зате німці подали Федакові, що вбивник мав при собі документ на прізвище Козій, виданий у Берліні установою «Україніше Фертравенштелле», або УНО. Імени Козія німці не подали й організаційні чинники ніколи не могли довідатися про нього, ані справдити в «Україніше Фертравенштелле», чи в УНО, бо документ не був там зареєстрований, отже, був фальшивий. Легенда про советський паспорт вбивника постала щойно пізніше, як і багато інших тверджень. Впрочім, легенду про советський паспорт кожен тоді відкинув би, бо з таким паспортом ніде не можна було показуватися. Пред'явника такого паспорта зразу забирали до табору полонених, якщо він був у відповідному віці.

Поведінка німців у справі ідентифікації вбитого вбивника Сеника й Сціборського становила для нас нерозгадану загадку. Тієї загадки ніхто, як мені відомо, не розв'язав, а тільки були різні гіпотези. Одною з найбільш правдоподібних гіпотез, за якою промовляв цілий ряд моментів, було те, що вбивник Сеника й Сціборського мав при собі німецький документ по всякій правдоподібності військової розвідки, або може й був у зв'язку з розвідкою, а тому німці пустили кінці у воду й унеможливили його ідентифікацію. Ще іншою гіпотезою було те, що це самі німці могли доконати того злочину.

Серед членства нашої ОУН була теж думка, що вбивства доконали наші українські конкуренти з ОУНб. Спочатку мало було підозріння на большевиків, але деякі моменти наводили на таку думку.

Я включився в працю слідчої групи Організації, яку фактично очолював Яхно, хоч Ольжич брав участь у всіх її нарадах і рішеннях. Першою справою було доручення до організаційних чинників у Львові, щоб вони зідентифікували Козія, який, як це мало бути подане в знайденому при ньому документі, мав походити з Чесанівщини, із Старого села, або з іншого села, в якому Козіїв було багато. Туди вислано спеціальних людей на перевірку, однак нічого не знайдено. Не знайшов ніяких даних про існування такого Козія д-р Андрій Козак, який аж до виїзду на еміграцію мав свою постійну лікарську канцелярію в Раві Руській. Цих слідів не знайшов полк. Роман Сушко, який остаточно перебрав ведення слідства в тій справі у Львові. Другим завданням слідчої комісії було докладно розпитати Полуведька про те, хто приходив до Сеника й Сціборського, чи може хтось слідив їхній будинок, з ким вони зустрічалися тощо. Однак Полуведько був десь

на півдні. З огляду на те, що я мав найкращий документ німецької військової влади, який колись придбав мені інж. Євген Врецьона, рішено, що я негайно поїду, щоб віднайти і спровадити Полуведька до Житомира.

Першим пунктом, куди я подався, була Вінниця. Тут Полуведько був коротко, ночував на організаційній квартирі, відбув розмови з організаційними людьми й виїхав звідси до Гайсина та Умані. Я подався туди. *Однак ані в Гайсині, ані в Умані його ніхто не бачив.* В той час в Умані перебували перекладачами д-р Марко Антонович, ред. Петро Сагайдачний та о. Петро Голинський, але ніхто із них Полуведька не бачив, хоч усі вони приходили постійно до збірного пункту, яким була редакція місцевої української газети. Так само на квартирі, де повинен був бути Полуведько, його не було. Не дочекавшись Полуведька в Умані, я через Гайсин і Вінницю повернувся до Житомира і тут застав Полуведька. Однак розмовляти з ним не міг, бо саме впав Київ і я, згідно з пляном, мусів зразу податися туди, хоч всякі в'їзди в місто були суворо заборонені. Але Федак-Смок улаштував нам трьом — Романові Біді, Богданові Коникові і мені — транспорт туди і ми, заховані під брезентом у вантажній військовій машині, дісталися на місце призначення.

Де кілька днів після нас прибув сюди Ольжич й багато інших членів ОУН, а між ними Полуведько. Заки говорити з Полуведьком, я запитав Ольжича, чи він щось цікавого сказав. Тоді Ольжич сказав мені приблизно таке: я Полуведьком ніколи не займався. Він хотів конче залишитися в Києві, але я дав йому доручення негайно виїздити до Харкова, де ним займуться Коник, Бабій (Олекса) та Кивелюк (Роман). Дальша історія Полуведька в Харкові відома. *Його розшифровано як одного з найнебезпечніших советських агентів, арештовано й він, використовуючи неувагу охорони, повісився в келії на власній сорочці.* А недавно советська влада повідомила, що він дістав найвищі *ордени* та що належав до найвищої кляси оперативників ГПУ-НКВД-КГБ. Дехто каже, що він був третім після відомого Кузнецова, повішеного жандармерією УПА, та Зорге, страченого в Японії. Так само советські чинники мали видати інформацію про те, що це їхній агент убив Сеника та Сціборського. Однак дефінітивного потвердження цього, яке переконало б усіх хто вбив Сеника й Сціборського, досі немає, хоч щораз більше даних вказує на це. На всякий випадок ОУНм ніколи не змогла ідентифікувати вбивника, ані тим більше здобути незалежні докази про те, хто і з чийого доручення виконав цей злочин.

Я пробував зібрати інформації про це вбивство серед членів ОУНб. Всі вони категорично заперечували участь їхньої Організації посередньо, чи безпосередньо в тому вбивстві. Я, будучи в Рівному, запитав між іншим Ростислава Волошина про це, але він з обуренням заперечив. Тоді я рішив звернутися безпосередньо до тодішнього Провідника ОУНб, Миколи Лебеда, який мусів би бути найкраще поінформований. Літом 1943 року я відбув зустріч з М. Лебедем на нашій під-

пільній квартирі при вулиці Павлинів у Львові. *Лебедь поінформував мене, що чинники очоленої ним Організації перевели докладне слідство у цій справі й він з повною відповідальністю стверджує, що очолена ним Організація, ані ніякі її члени, чи член — не мали ніякого відношення до того вбивства, яке впрочім Організація засуджує. Тоді я запитав його, чому в такому разі очолена ним Організація не видасть відповідної заяви. Лебедь сказав мені, що таку заяву видано ще в осені 1941 року коротко після вбивства. На моє прохання дати мені примірник тієї заяви, він пообіцяв пошукати за нею, але зразу заявив, що це може не дати вислід, бо заяву видано тоді, коли по недавніх арештах ще не були влаштовані друкарні в підпіллі, ані не започатковано архіву. Заяву цю у формі комунікату, як поінформував мене М. Лебедь, розмножено на ротаторові в невеликій кількості та розіслано в терен.*

Справа тієї заяви виникала не раз. Виникла вона з ініціативи полк. А. Мельника в часі його зустрічей зі Степаном Бандерою в роках 1947-1948 в Мюнхені. Степан Бандера потвердив, що таку заяву видано в осені 1941 р. і її вага актуальна й далі. Тоді полк. А. Мельник пішов крок далі й запропонував, щоб Організація, очолена Бандерою, видала нову таку заяву з огляду на те, що примірника першої не можна знайти. Степан Бандера на це погодився, але зі свого боку запропонував, щоб Організація, очолена полк. А. Мельником, одночасно видала свою заяву, в якій вона відкликала б закиди під адресою ОУНБ, немов би вона, або її члени брали участь, або мали будь-яке відношення до вбивства Сеника й Сціборського. На цьому справа такої заяви, чи вірніше тепер уже двох заяв, застрягла.

На цьому, пане Редакторе, хіба закінчимо сьогоднішню розмову. Бо з тієї розмови, яка мала бути короткою, готова вийти книжка, якщо ми її не припинимо, або не переложимо до другої нагоди?

— Так, треба кінчати. Дуже Вам дякую. Сподіюся, що опублікування цієї розмови не лише причиниться до в'яснення деяких важких справ, але також вплине на злагіднення розходжень та спорів про минуле, а головню посталих на тому тлі ресантиментів між членством цих двох Організацій та взагалі в українській громаді.

Зіновій ІРЧАНСЬКИЙ

ЗВЕЛИЧУВАННЯ ЮДИ

(Злочинна діяльність Полуведька в Другій світовій війні)

Про злочинний період діяльності Полуведька в часі Другої світової війни більшовицькі писаки у своєму «нарисі» подають: »У червні 1941 року Полуведько, який працював учителем однієї з чернігівських шкіл, був викликаний до Києва... на розмову з чекістом Іваном Даниловичем Кудрею, який дав йому доручення »знову вступати у стичку з ворогами Батьківщини«. Полуведько, отримавши документи на ім'я Половенка, викладача німецької мови, виїздить до Станиславова. Війна застала його у Львові. Якийсь час Полуведько працював учителем, але коли »довідався, що ним зацікавилася бандерівська служба безпеки »СБ« — організація, яка жорстокістю і підступністю не поступалася гестапо, треба було або піти у глибоке підпілля, або вкорінитися до ворожого табору. Він обрав друге»*.

Як вкорінився Полуведько «до ворожого табору» — чекісти про це навмисне не згадують. Подають лише, що »Кіндрат Микитович мав можливість реалізувати свої наміри тільки у Києві, де саме перебував штаб націоналіста Мельника«, і що »в жовтні 1941 року з'явився у місті на Дніпрі і представився співробітником мельниківського проводу«. Там зв'язався з чекістом Кудрею, який дав йому доручення »проникнути до складу харківської організації українських націоналістів«. Це доручення Полуведько виконав, бо »25 жовтня 1941 року Кіндрат Микитович разом з делегацією націоналістів уже вітав »переможну армію великого фюрера«. Яку роботу виконував Полуведько у Києві нічого не згадується, натомість більше говориться про »дію« у Харкові.

Тому, що Полуведько знав німецьку мову, німці призначають його секретарем міської управи м. Харкова й Полуведько рівночасно стає донощиком шефа харківського гестапо — д-ра Гершwandера. Будучи секретарем міської управи, Полуведько »влаштував кількох своїх людей на різні адміністративні посади в самій управі, в районних бургомістрах, у поліції й на біржі праці. Тепер завжди він був у курсі справ усіх подій, які відбувалися в місті«. Постійно втримує контакт з більшовицьким підпіллям, для якого передає інформації, головню »докладні відомості про діяльність та плани націоналістичних ватажків«. Як з цього видно, то робота українських націоналістів більшовиків більше непокоїла, ніж німецька окупація. Полуведько, при допомозі своєї чекістської сітки й будучи донощиком шефа гестапо, руками німців ліквідує українських націоналістів. Про це в книжечці виразно говориться, що »у конфіденційній бесіді з Гершwandером... доля зрадника була вирішена остаточно«. Також виразно зазначено,

*) Брошура »У кублі зрадників«, В-во »Прапор«, Харків, 1978 р.

»що фашисти не мали наміру ділити влади« з українськими націоналістами, »не бажаючи залежати від настирливих борців за Соборну Україну«. Окупанти вірні принципу »поділяй і володій«, зупинили свій вибір на групі антирадянських осіб, з колишніх співпрацівників технологічного інституту, які залишилися у Харкові«. Тут багато говориться про різних осіб, які тоді діяли у Харкові, як Доленко, Крамаренко, Семененко, Дубровський та інших. Про них Полуведько не лише доносив, але робив різні інтриги, напускаючи одних на одних.

Полуведько причинився до страти численних українських патріотів. Одних знищили німецькі окупанти, інших докінчили большевицькі сатрапи. Про один такий випадок, де передано довгий список українців до страти, в »нарисі« говориться, що Полуведько, »підійшовши до Крамаренка... пошепки запропонував пану толові скласти список учасників прийняття присяги«, що було нібито необхідним до історії. »Крамаренко явно зрадив ідеї увічнення присутніх на церемонії, й переписавши їх, передав аркуші із записом секретарю управи... Не міг знати тоді пан Крамаренко, що написаний його рукою список зрадників потрапить у надійні руки й дійсно виявить цінну послугу історії«. При допомозі цих »надійних рук« одну частину розстріляли німці, а решту докінчили большевики. З писанини виходить, що ту масову присягу українських націоналістів »затіяв« Коник і вона відбулася з великою участю заприсяжених у міському театрі у Харкові. Фактично, така масова й демонстративна присяга в окупованому Харкові відбулася і вже тоді стверджено, що Полуведько був одним з головних ініціаторів цієї трагічної імпрези. Про те, що Полуведько про всю діяльність Організації й про присягу доніс до гестапа, в »нарисі« говориться: »Ось уже два тижні в місті гостювали оунівські емісари — пан Коник і пан Олійник, які наполегливо зондували ґрунт для створення націонал-соціалістичної партії... (мова про мельниківську ОУН). Дізнавшись про мету їх прибуття до Харкова, Полуведько у приватній розмові з Гершвандером ніби, між іншим, розуміючи, що така новина не може не зацікавити гестапівця...« — сказав усе.

Тут большевики, подібно як і з атентатом на полк. Є. Коновальця, який підготовляв Полуведько, признаються, що вони при допомозі своїх чекістів викінчували українських націоналістів німецькими руками.

Про чекістську злочинну діяльність Полуведька в часі його побуту в Києві, в »нарисі« говорить мало, але він та йому подібні цілий час там діяли. Ярослав Гайвас у своїй статті »Переломовий рік«, яка появилась у збірнику »ОУН — 1929-1954« на стор. 295, де говориться про »Похід на Схід«, пише: »З огляду на зріст большевицької агентури й на її виступи проти Організації й цілого українського життя та користування в діях німецькою системою, виникла потреба розгорнути сектор боротьби з большевицькою агентурою. Власне перед двома місяцями ті самі большевицькі агенти в Києві проникли в нашу й бандерівську систему й зліквідували деяких наших і бандерівських людей«.

Ліквідація українських патріотів гестапом при допомозі большевицької агентури відбувалася на всіх теренах, окупованих німцями. У часі німецької окупації українським самостійникам прийшлося боротися не тільки з німецькими окупантами, але також з большевицьким підпіллям, яке згодом було скріплене большевицькою партизанкою. Багато атентатів, виконаних на українських патріотів большевицькими бандитами, були різно масковані. Одні приписувано німцям, а деякі, щоб розвознювати українські роздори, приписувано таки самим українцям. Також трагічне вбивство двох провідних членів ПУН-у — сотн. Омеляна Сеника та полк. Миколи Сціборського, яке було вчинене 30 серпня 1941 року в Житомирі, вимагає у зв'язку з виявленням чекіста Полуведька, поновного розглянення. Як відомо з мельниківських публікацій — Євгена Онацького «Шляхом на Роттердам» в «Українському Слові» та Якова Шумелди «Похід ОУН на Схід» в «ОУН 1929-1954» — як почалася війна Німеччини з Москвою, у Львові з'явився Полуведько й відразу зв'язався з полк. М. Сціборським і Грибівським (псевдо Сеника) і вони, вибираючися в Україну (на Наддніпрянщину), беруть зі собою Полуведька. Їхню подорож описав Я. Дедаць у статті «Незабутніми шляхами» в альманасі «Відродження» за 1951 рік. З ними разом їхав О. Ольжич-Кандиба. Полуведько їхав з конкретним завданням — відшукати сліди Павлуся та Хом'яка в Україні. Про Хом'яка була мова, що він перед війною жив у Харкові.

Євген Онацький, спираючися на документальних даних, в 33 числах «УС» описав шлях Роттердамської трагедії. Він твердить, що як Сеник, так і Сціборський вірили Полуведькові й цього доброго переконання про нього були й інші члени їхньої Організації. Про поїздку Полуведька з Сціборським і Сеником та з іншими членами похідних груп, як і про «дію» Полуведька в Житомирі, де застрілено цих двох членів ПУН-у — большевики нічого не згадують.

Доконане страшне вбивство над двома українськими провідними діячами Сеником і Сціборським, ворожа агентура у підступний спосіб перекинула на бандерівців. Хоч революційна ОУН бандерівців видала Комунікат, в якому засудила цей страшний злочин убивства визначних українців, запротестувала проти ширення ворожої провокації, категорично заперечуючи яку-небудь причетність до цього страшного вбивства — все одно багато нерозважних, гарячих мельниківців, радше хапалися за підсунену ворогом провокацію, яка роз'яструвала й поглиблювала дальшу ворожнечу між обома, на жаль, поділеними частинами однієї ОУН. Багато вбивств українців, які загинули в таємничих обставинах у часі воєнної хуртовини й які під впливом большевицької пропаганди були приписані таки українцям, сьогодні, навіть на підставі большевицьких публікацій, вияснюються і вказують, що вони були dokonані ворогом.

Діяльність Полуведька в Житомирі треба прослідити окремо. Всі дані промовляють за тим, що він, подібно як підготовляв атентат на полк. Є. Коновальця, також підготував вбивство О. Сеника і М. Сці-

борського. Полуведько, який в мельниківській похідній групі, з огляду на своє походження зі Східніх Земель, уважався експертом від цих справ, був поінформований про всі пляни похідних груп, а також були йому відомі завдання ОУН на СУЗ і пляни, які мали виконати члени ПУН — О. Сенік і М. Сціборський. Про те, що большевики вели нещадну боротьбу проти всіх українських самостійників — доказувати непотрібно. Ціла трагедія полягала в тому, що українські самостійники у тому важливому періоді боротьби проти двох тоталітарних держав не змогли знайти спільної мови, спільного фронту проти ворогів України.

Зрадник Кіндрат Полуведько, який діяв як юда в українському середовищі й який, на наказ відвічного ворога Москви, спричинився до смерті полк. Євгена Коновальця й до страти сотні українських патріотів, закінчив своє життя мерзенною смертю — по-юдиному повісився в половині лютого 1942 року у харківській в'язниці, куди попав, як виявлений большевицький агент. Юді — юдина смерть.

Агентурна діяльність Полуведька, яка подана тут лише в загальних рисах, вимагає докладнішого дослідження його злочинств, щоб у цей спосіб було можна успішніше боротися і протиставитися большевицькій агентурі, яка безупинно діє далі проти українських самостійницьких рядів.

Українська нація знаходиться у важкій і затяжній боротьбі з Москвою за своє національне і державне існування. Боротьба йде на життя й смерть, а найбільші важкі й підступні удари завдає нам ворог своєю агентурою. Вона діє при допомозі зрадників, яничарів, ворог використовує нашу легкодушність, оспалість, пасивність, політичну дурноту — діє на всіх відтинках нашого національного життя. Легковажити собі наступ агентури, недоцінювати її, з нею не боротися — це допомога катам, відвічному ворогові Москві.

Українська патріотична спільнота у своїй обороні перед ворожою агентурою, яка вбиває нам Провідників, не допускає нашу допомогу поневоленим братам в Україні, яка переслідуює їх, тероризує, підступно вбиває, яка підготовляє знищення українського народу через т. зв. злиття націй, нищить Церкви й суворо карає за віру в Бога, яка топче людські права й руйнує нашу культуру, мову, традиції, яка сіє ворожнечу між українцями, руйнує згоду й не допускає до нашої спаяності, робить усе, щоб затримати нас послушними, безвільними рабами, які спокійно чекають на своє національне знищення — мусить створити спільний самостійницький фронт боротьби з ворогом.

(«Шлях Перемоги» з 5. 11. 1978)

В. ЮРКОВСЬКИЙ

РОЗПРАВА ПРОТИ СТЕПАНА ФЕДАКА Й ТОВАРИШІВ

(Рукописна записка присутнього на розправі)

(Закінчення, 3)

Свідок Якуб Скверес (поліціант зізнає польською мовою, тому що він познанняк і не вміє по-українськи): Від години четвертої сповняв службу і стояв у кордоні біля ратуші, де стоїть кам'яний лев. Біля нього стояло ще двох поліцаїв. Скверес замітив Федака, бо звертав на себе увагу тим, що безупинно перепихався через товпу з метою, щоб бути на фронті. За деякий час перед замахом Федакові вдалося продертися в перші ряди, однак пізніше, в часі замішання цікавих, коли проходив начальник, Федака відперто назад. Перед ратушею було ясно, цілий ринок був освітлений повним світлом і нутро авта також було освітлене, що можна було докладно розпізнати черти лица осіб на віддалі кількох кроків. У хвилині, як упав перший стріл, — говорив Скверес, — я оглянувся й побачив винувника з револьвером у руці, з витягненим раменом близько понад моє рамено. Я хотів ухопити за руку, однак заки я зорієнтувався, впали другий і третій стріл. У тій хвилині я вхопив його за гортанку і повалив на землю. Четвертий стріл правдоподібно був звернений до себе. Товпа слушно зрозуміла цей випадок — як замах на начальника й нічого дивного, що в першому роз'ятренні кинулася на обвинуваченого з наміром виконати самосуд.

Другий постерунковий Смідт твердив, що бачив, як обвинувачений стріляючи четвертий раз, мав дуло звернене до себе.

Наочний свідок генерал Розвадовський говорив так: На мою думку, як експерта стрілів, то воевода завдячує життя лучам світла, які падали в бік револьверової корнівки, то є центрівки. В тому часі, коли на центрівку падає світло, другий бік є в тіні, в тому часі напрям цівки є завжди відхилений, що навіть на дуже маленькій віддалі робить велику різницю. Сліди куль на шибі доказують, що винувник стріляв спокійно й добре та, правдоподібно, швидко, бо при повільному темпі він не зміг би всі стріли віддати в одно місце.

Дальші відповіді ген. Розвадовського на запитання Трибуналу й оборонців підтверджували тільки факти.

Відтак зізнавав наступний свідок, комісар поліції Морон Гах. Як зізнають деякі обвинувачені, то комісар Гах вештався по тюремних келіях, представляв себе як український адвокат з про-

вінції, котрий для їхнього добра мусить знати дійсний стан речі, щоб їх потім відповідно поінформувати, як вони мають боронитися, при тому вживав ще інших трюків.

Свідок Гах: Поліційне слідство провадив комісар Кайдан, а я був лише внутрішнім урядником, котрому доручено спеціальну місію — переслуховання обвинувачених і тому я виконував свої обов'язки в звичайному одязі. З того не виходить, як про це я довідався з преси, що у переслухованих міг зродитися сумнів щодо мого становища. Бо я переслухував в урядовій залі розвідників, а під час переслуховань через залю проходили різні люди, урядові в мундирах і в цивільному (звичайному) одязі, часами затримуючись хвилю.

Предс. Маєр: Як відбувалося переслуховання Штика?

Свідок Гах: Слідство, згідно з отриманими окремо інструкціями, я провадив з незвичайним тактом і гідністю тим більше, що я знав, що рано чи пізно справа дістанеться на міжнародній форум. *Ніколи, зрештою це є засадою моєї поведінки, я не послуговувався терором, погрозами, обіцянками чи подібними середниками.* Переслухованому Штикові я завдавав ряд запитань, потім відповіді я диктував до протоколу пункт за пунктом. Якщо Штикові не подобалася стилізація, роблено відповідні поправки, по чім кожному картку протоколу забезпечувано в підписи.

Предс. Маєр: Чи Штик в ході переслухання подав такі прізвища, про які поліція не знала?

Свідок Гах: О псевдонімах поліція знала, але не знала хто під ними скривається.

Предс. Маєр: Чи Штик в ході переслуховань згадував про свого батька?

Свідок Гах: Так, згадував. Сказав: «Я нічого не буду скривати, але не робіть кривди мійому батькові». Підкреслюю, що батько Штика є працівником поліції, дуже сумлінний і працьовитий. Крім того Штик, котрий зізнавав зранку до год. 8 вечора, мав скрупули і просив, щоб вікна приміщення звернені до келій були заслонені так, щоб його товариші не бачили, що він складає так вичерпуючі зізнання. Під час зізнань також заявив: «Моя мати і сестра є польки». Порозумівшись з начальством, я запевнив Штика, що його батькові не станеться жодна кривда. При тому я частував його цигарками.

Предс. Маєр: Тофан зізнав, що, побоюючись биття, не складав зізнань.

Свідок Гах: То є неможливе. Тофан відмовив зізнань і негайно списано протокол, котрий це доказує. Натомість Матчак на самому початку переслухання звернувся до мене словами: «Кров нас злучила, кров нас розлучить». Тому, що відмовив зізнань у такий агресивний спосіб, я не списував з ним протоколу й повідомив начальство, що не буду його переслухувати.

Предс. Маєр: Чи то правда, що до обвинуваченого Голубовича ви звернулися так: »Що ви будете крутити, були сильніші від вас, а мусіли зізнавати«.

Свідок Гах: Я сказав: були більше скомпромітовані, а складали зізнання.

Предс. Маєр: Чи то правда, що ви обіцяли Штикові випустити його на волю?

Свідок Гах: Ні. Я був зворушений його розкаянням і молодим віком і сказав: Якщо б це від мене залежало, я звільнив би вас.

Предс. Маєр: Чи при переслуханні Яремійчука ви запримітили, що він хвилювався?

Свідок Гах: Так, був блідий, але поступенно успокоювався.

Обор. Бандель: Пане Комісарє! Чи пригадуєте собі, як під час переслухування Горобієвського ви прийшли на залю в цивільному вбранні з капелюхом, при чому ви відразу не приступили до переслухування, лише ввійшли в приватну розмову з обвинуваченим, котрий сидів уже там на залі.

Свідок Гах: Того я собі не пригадую.

Обор. Бандель: Чи разом з інструкціями, про які ви згадували, ви також отримали інструкцію звертатися до Горобієвського »пане товаришу«?

Свідок Гах: Я робив це з чемности, як людина інтелігентна, до другого інтелігентного.

Обор. Бандель: Чи це титулування ви стосували до всіх обвинувачених?

Свідок Гах: Так.

Обор. Бандель (до обвинувачених): Чи пан Комісар звертався так до когось з вас? Відповіді нема.

Обор. Бандель: Чи ви, розмовляючи з Горобієвським, сказали до нього: Федак є сином знаного громадянина й треба його рятувати? А потім — »арештовано багато наших академіків«.

Свідок Гах: Як поляк, говорячи про українців, я не міг ужити слово »наших«.

Обор. Шухевич: У зізнаннях ви сказали, що вам доручено виключно місію переслухування, а потім зізнаєте, що ви брали участь у ревізії.

Свідок Гах: Ні, у тій ревізії я брав участь з цікавості.

Обор. Шухевич: Чи стверджено, де кожен з обвинувачених був під час атентату?

Свідок Гах: Не знаю (починає тратити рівновагу і відповідає сердито).

Обор. Шухевич: Як то? Адже ж після атентату, як говорить акт обвинувачення, мало вибухнути повстання. І навіть не бадано на яких становищах були обвинувачені, котрі мали це повстання підняти?

Свідок Гах: Не пам'ятаю.

Обор. Старосольський: Пане Комісарє! Чи то є загально-прийнятий звичай у тюрмах частувати цигарками?

Свідок Гах: Очевидно, що для злодія, або бандита того я не зробив би і так не поступив би.

Обор. Старосольський: Після вашого розумування виходить, що обвинувачені, які знаходяться на лаві підсудних, не є ані злодії, ані бандити, то чому ж їх тримають в тюрмі?

Предс. Маєр: Прошу говорити до речі.

Обор. Ганкевич: Пане Комісарє! Як довго ви мешкали при вулиці Сапіги?

Свідок Гах: 4 до 5 місяців.

Обор. Ганкевич: А перед тим?

Свідок Гах: Перед тим мешкав в Академіцькому Домі на вулиці Лозинського.

Обор. Ганкевич: Як хто, чи як академік?

Свідок Гах: Так.

Обор. Ганкевич: То перед 4 місяцями ви були ще академіком?

Свідок Гах: Не відповідаю на це запитання (при тому обертається плечима до Оборонця).

Обор. Ганкевич: Чи під час того, як ви переслухували, часом заходив і комісар Кайдан?

Свідок Гах: Не думаю, що так було.

Обор. Ганкевич: Яке враження зробив на вас Штик?

Свідок Гах: Дуже позитивне.

Обор. Ганкевич: Чому з Тофаном, котрий відмовився зізнавати, списано протокол, а з Матчаком ні?

Свідок Гах: Тому, що Тофан заховувався спокійно.

Обор. Ганкевич: Чи протоколи списується тільки зі »спокійними«?

Свідок Гах: Щодо постави Матчака, я про це повідомив мого зверхника.

Обор. Ганкевич: Котрого?

Свідок Гах: Це урядова таємниця.

Предс. Маєр: Це не належить до речі.

Обор. Ганкевич: Ні, це річ дуже важна. Треба його тут покликати, щоб сказав, що сталося з протоколом. Бо я стверджую, що також з Матчаком списано протокол, якого в актах немає (при кінці Федак ставить кілька запитань комісареві).

Обор. Олесницький у своїй довшій промові ставить внесок про зареквіровання трактатів з міністерства заграничних справ, то є трактатів з Ст. Гермайн і Севрес, а також покликання на свідків міністра заграничних справ і делегата проф. Аскеназого.

Розправу перенесено до наступного дня.

Другого дня, після наради Трибунал оголошує:

Предс. Маєр: Повідомляю про ухвалу Трибуналу, який відмовляє внескові д-ра Олесницького. В мотивах ухвали подається до

відома, що Польща виконує фактичну владу у Східній Малопольщі (в «Малопольске Восточней»).

Далі предс. Маєр: Прошу попросити свідка пана воеводу Грабовського.

Того дня пороблено всякі обережності. Осіб, котрі могли бути «небезпечні», не впустили на залю розправи і затримано перед брамою. Впущено лише представників преси. Боязким кроком увійшов воевода. Його не запрягають. Говорить тихо.

Свідок Грабовський: Дня 25 вересня 1921 я всюди супроводив начальника держави, як також відділ кавалерії для втримання порядку й запобігання евентуальній небезпеці. Уже під час дня відкриття «Всхідніх торгів» у директора Турського зголосилася одна жінка і повідомила, що на начальника держави плянується атентат. Я був проти приїзду начальника держави до Львова, але децизія приїзду запала ще перед зайняттям мого урядування. Під час замаху, як то повинно бути, автомашина стояла не в сінях ратуші, але на вулиці, у наслідок чого начальник держави й я мусіли перепхатися через товпу заки дісталися до автомашини. Начальник всіх перший, а я під час всідання дістав два постріли вже будучи всередині, а третій влучив у ліву руку. В часі інциденту начальник не промовив ані одного слова.

Предс. Маєр: Коли ви обняли своє урядування?

Свідок Грабовський: З днем 1 вересня. На якийсь час перед замахом був у мене на авдієнції батько обвинуваченого д-р Федак. Він поставив цілий ряд вимог українського суспільства. Я пообіцяв, що вимоги будуть розглянені й полагоджені, але я вимагав від д-ра Федака, щоб українське населення заховувалося льояльно при надходячій конскрипції, тим більше, що в тому випадку йдеться про звичайний адміністративний обов'язок, а не про політичний факт. Д-р Федак сказав, що то є неможливим. Стверджую, що з українським суспільством я був у найкращих відносинах. Покликуючися на довгорічну знайомість з св. пам. І. Кивелюком. Упродовж мого 25-денного урядування я не міг дати нагоди до викликання серед українців некорисного враження, ані також я не дав причин до незадоволення. Можливо, що ревізія в академічній громаді спричинила в обвинуваченого Федака симптоми незадоволення. Прилучуюся до кодексу карного поступування і вимагаю від обвинуваченого Федака 10 мільйонів марок відшкодування за біль і тривале пошкодження моєї лівої руки.

З лави оборонців падають запитання, які предсідник в обороні воеводи відхиляє.

Обор. Глушкевич до воеводи: Прошу ласкавого пана воеводи, чи австрійський уряд, згідно Крайовий Галицький, визнавав українців за творчий чинник?

Предс. Маєр: Відхиляю це запитання.

Обор. Глушкевич: Чи пан воевода мав поблажливість для українського самостійницького руху, чи також, як говорять наші спільні вороги, для бунтарського руху?

Предс. Маєр: Відхиляю це запитання.

Обор. Глушкевич: Які реляції ви отримали, пане воеводо, про настрої населення після запровадження воевідств?

Свідок Грабовський: То урядова таємниця.

Обор. Глушкевич: Чи ви, пане воеводо, заініціювали щось для згідливого співжиття обох народів?

Свідок Грабовський: Що ви, пане оборонець думаєте, чи на коліні можна заініціювати згідливе співжиття. До цього не вистачає 25 днів, але ряд місяців.

Обор. Глушкевич: Пане воеводо! Чи український народ має право на існування в тій країні?

Предс. Маєр: Відхиляю це запитання.

Обор. В. Бачинський: Пане воеводо! Чи вам відомо якими середниками проведено конскрипцію по містах і селах, де по два тижні багатьох наших українських громадян сиділо по в'язницях?

Предс. Маєр: Відхиляю це запитання.

Обор. Бачинський: Чи вам відомо, пане воеводо, що «Наукове Товариство ім. Петра Могили» кілька разів зверталося до поліції про дозвіл на відкриття наукових курсів, який щойно тепер задовільнено?

Свідок Грабовський: Так є.

Обор. Бачинський: Ви, пане воеводо, заявили, що не можна заініціювати співжиття народів на коліні, а що ви, пане воеводо, зробили по 25 вересня 1921 року?

Предс. Маєр: Відхиляю це запитання.

Обор. Бачинський: Ви, пане воеводо, покликувалися у своїх зізнаннях на приятельську знайомість з св. пам. Ківелюком. З якої причини і в яких обставинах св. пам. Ківелюк закінчив своє життя?

Предс. Маєр: Відхиляю це запитання.

Обор. Бачинський: Дякую, це покищо мені вистачає.

Обор. Ганкевич: Пане воеводо! В перших днях зайняття вами адміністрації в Східній Галичині, ви згадали у своїх зізнаннях, що у вас був д-р Степан Федак, батько обвинуваченого. Пан д-р Федак ніколи до жодної політичної партії не належав і в політичному житті участі не брав. Д-р Федак був у вас з рамени гуманітарної організації «Горожанського Комітету», щоб представити сумні обставини політичних в'язнів, які то обставини ніколи не брано до уваги. Але не про це мені йдеться. Тоді, між іншим, говорено про «Українську партію». Пане воеводо, прошу нас ласкаво вяснити, що то є та «Українська партія»?

«Свідок Грабовський: «Українська партія».

Обор. Старосольський: Я прийду з поміччю. Наприклад, в Польщі є стільки різних партій, яких вираховувати непотрібно. Отже,

ми хотіли б довідатися, що то є та українська партія, бо ми про таку ніколи не чули?

Предс. Маєр: Пане оборонцю! До чого ви зміряєте?

Обор. Ганкевич: Високий Трибунале! З актів відчитаю відступ, сказаний паном воєводою до д-ра Федака, котрий між іншим звучить: »Раджу вам, щоб ви вплинули на українську партію для лагідного співжиття з поляками«. Ми хочемо вияснення, про яку то партію вам ішлося?

Предс. Маєр: Відхиляю це запитання.

Обор. Ганкевич: Пане воєводо! Чому ви були противні приїздові пана Пілсудського до Львова?

Свідок Грабовський: Щоб не наражувати пана начальника держави на такий припадок, який стрінув мене.

Обор. Ганкевич: А, якщо б пан Пілсудський мав їхати до Кракова, чи ви, пане воєводо, не відраджували б приїзду?

Предс. Маєр: Відхиляю це запитання.

Обор. Ганкевич: А з якої причини ви, пане воєводо, припускали про можливий атентат?

Свідок Грабовський: Майже щоденно читалося в газетах, що на першого, п'ятого та 10 приготдовляється повстання і т. д. Не було спокійно й безпечно для начальника держави.

Обор. Ганкевич: А які для того є причини?

Свідок Грабовський: Всі ознаки, постійні авантури. Поліція знала перед приїздом начальника держави про »Кума« і »Волю«.

Обор. Ганкевич: Чи ви, пане воєводо, уважаєте, стремління до незалежности злочином?

Предс. Маєр: Відхиляю це запитання.

Обор. Ганкевич: У такому разі поставлю запитання з історії.

Голос з лави присяглих: Тут не катедра.

Обор. Ганкевич: То дуже зле, якщо панове присяглі вже заздалегідь судять.

Предсідник записує слова д-ра Ганкевича, звернені до присяглих суддів.

Обор. Ганкевич: Чи вам, пане воєводо, відомо, що певна польська партія грозила начальникові Пілсудському відірванням Східної Галичини, що було поміщене в »Польському Слові« й ані партія, ані автор того артикулу не були потягнені до карної відповідальности?

Предс. Маєр: Відхиляю це запитання.

Обор. Ганкевич: Я прошу про ухвалу Трибуналу до відхиленних запитань.

Обор. Глушкевич: Високий Трибунале! І я прихиляюся до прохання товариша по обороні про ухвалу відхиленних запитань тому, що справа є дуже важна. Тут ідеться про життя людей, котрих на підставі параграфу акту обвинувачення можуть засудити на кару смерті, а ми на то є оборонці.

Трибунал виходить на нараду, яка триває 6 хвилин.

Заява

Після наради Трибунал підтверджує усі відхилені запитання предсідником. Натомість, за образливі вислови у бік суддів присяглих присуджується оборонця д-ра Ганкевича на гривну 20 тисяч марок.

Прокурор: Стверджую, що лава оборонців формулює демонстративні запитання, подібно, як демонстративні були зізнання обвинуваченого Федака. Супроти цього прошу пана предсідника, щоб запитався обвинуваченого Федака, чи лінія оборони є також його лінією?

Обор. Глушкевич: З жалем серця мушу ствердити, що лаві оборонців інсинується політичну демонстрацію. Ми є обороною на політичному процесі й не можна нам закидати, що ми приходимо в цілях політичних.

Обор. Ганкевич: Я протестую в імені гідности адвокатського стану проти становища прокурора і прошу пана предсідника о зарядження 5-хвилинної перерви для наради оборонців.

Дальший хід розправи мені невідомий з причини виїзду до Америки дня 13 листопада 1922 р.

«Закликаємо всі народи, зокрема давно й новопоневолені Московією, від афганців і ангольців до в'єтнамців і поляків, всі народи ісламу, — включитися у наш фронт в и з в о л ь н о ї р е в о л ю ц і ї. Для повсталих народів національні революції приносили найменше жертв, а найбільше жертв забирали імперіялістичні війни, до яких їх приневолювали імперо-колоніялісти. Український Народ утратив в імперіялістичній Другій світовій війні мільйони людей за чужі інтереси, а у своїй власній, і то двофронтовій війні, всього кількадесят тисяч воїнів, обороняючи свою країну повстанчо-революційними методами проти російських і німецьких загарбників і в обороні своєї Української Держави. Проти національно-визвольних революцій борються лише лицеміри, зрадники і вороги волі даних народів!«

(З Маніфесту VI ВЗ ОУН)

З МАТЕРІАЛІВ VI ВЗ ОУН

ЗОВНІШНЬО-ПОЛІТИЧНІ ПОСТАНОВИ VI ВЕЛИКОГО ЗБОРУ ОУН

Становище у світі й Україна

Не тільки поневолені народи, але й вільні народи знаходяться у Третій світовій війні. З боку російської імперії війна провадиться наймодернішими методами психологічної, політичної, диверсійної, саботажної, терористичної, економічної, периферійних воєн, «проксі» воєн з почину, при організаційній й усебічній допомозі Москви.

Підтримка по цей бік залізної заслони т. зв. національно-визвольних рухів, соціальних револют, організування плянового тероризму, зокрема в країнах Західної Європи, за поміччю лівих бригад та нацистських терористичних груп, які виконують — так, як і комуністичні «фракції червоної армії» — пляни Москви: розкладу, деморалізації, підривання державного авторитету, анархізації життя, безладдя, мають довести до захоплення влади комуністичною меншістю й запровадженням диктатури терористів, яка зможе втриматися лише підтримкою Москви. Штаб КГБ розпрацював цей плян упродовж десятиріч. Центром міжнародного тероризму червоної чи брунатної фарби є Москва.

Сучасна світова політична ситуація визначається:

1) Банкрутством дотеперішньої політики вільного світу супроти російської імперії в усіх її варіантах — від концепції контейнменту (стримування) до детанту й рівноваги сил з формуюлю про роззброєння на можливо найнижчому poziomі. Концепція детанту довела до моральної демобілізації вільних народів.

2) У періоді детанту Московщина, згідно з виразно задекларованими своїми завойовницькими цілями в новій конституції про всяку допомогу т. зв. національно-визвольним рухам і соціальним револютам по цей бік залізної заслони, опанувала нові країни в Азії, Африці, Латинській Америці, а тотальною мілітаризацією усіх ділянок життя в імперії, й особливо зосередженням свого озброєного зусилля на термоядерну й ракетну зброю та морську воєнну флоту, — завалила т. зв. рівновагу сил.

3) Рівновага сил є неможлива, якщо немає узгодженої мети, обопільних тотожних цілей політики, у відношенні до яких мілітарна рівновага сил є тільки наслідком. Без обопільних тотожних політичних цілей є виключене будь-яке реальне домовлення щодо мілітарного капітету договірних сторін. Основна теза російських загарбників — це вимога гарантії кожночасних кордонів їх загарбань під претекстом забезпеченості кожночасного засягу

їхньої імперії перед «агресією». Отже, концепція рівноваги сил з цього погляду також була засуджена на невдачу.

4) В основі цієї концепції лежить ідея збереження Російської імперії і повне заперечення прав поневолених народів на їх національно-державну незалежність. Брак визнання з боку США й НАТО СССР як Російської колоніальної імперії, а трактування його як гомогенної держави або облудне розуміння її як «союзу республік», включає США і НАТО в комплекс найреакційніших сил у світі, бо захисників непорушності статус кво поневолення численних народів у російській імперії й інших міні-імперіях, доведе НАТО до підтримки поневолювачів-імперіялістів проти визвольних сил народів, які ще є уярмлені. Це дає змогу москалям виступати у світі, як «визволителям народів», а США і НАТО зображають як імперіялістичні реакційні сили. Якщо НАТО буде продовжувати таку політику, то стане анахронічним пактом.

З цього форуму ми застерігаємо адміністрацію США перед концепцією обмеженої атомової війни, якщо американські ракети мали б бути кинені на українську територію (де наміщені московські ракети), щоб паралізувати російську агресію. Ми не хочемо бути об'єктом знищення за ціну російського агресора і його території. Розташування Москвою середньо- й далекосяжних термоядерних ракет в Україні має бути «принадою» для НАТО вдарити по центру спільного фронту поневолених націй і тим чином протиставити уярмлені нації НАТО й допомогти Москві. Якщо б ми не мали чи не пропонували альтернативи, наше засудження згаданої концепції не було б переконливим. *Перестерігаємо НАТО перед самознищувальною політикою нацистської Німеччини супроти поневолених Москвою народів!*

Під впливом безальтернативної політики США, при знехтуванні конвенціональних сил задля вигідного стилю життя Західної Європи і США, створився при інфільтрації Москви фронт неутралізму т. зв. лівого націоналізму, камуфляжу комунізму, який не прагне обороняти Західної Європи в Європі. Він прагне обмежити знищення атомовими спорудами (хай тільки тактичною зброєю) лише країн суперпотуг та й то у нашому випадку лише України, як окупованої країни російської імперії, яку Москва висунула як форпост, де скупчила свої атомові споруди. Цей лівий напрямок, що є троянським конем, хоче обороняти Західню Європу без ризику життям західніх європейців, зокрема німців — співпричинників Другої світової війни.

Згідно неутралістичної стратегії, російська атака на Західню Європу мала б бути відбита безпосередньо нуклеарною атакою США на СССР, зокрема на Україну. У ситуації, коли війська США в Західній Європі не будуть мати відповідної нуклеарної зброї, зокрема неутронної, супроти конвенціональної переваги Варшавського пакту і, зокрема, якщо його армії мають охорону

СС-20 ракетами, перед військами США немає іншого виходу, як безоглядна капітуляція, йти в полон, або загинути без бою.

Ми пропонуємо нашу альтернативу, яка матиме багатократно менше жертв, ніж термоядерна війна. І в той спосіб США не повторять геноцид політики націонал-соціалізму чи большевизму супроти України й інших уярмлених націй.

Ставка на поневолені народи — нова перспектива проти термоядерної війни

У війні з Варшавським «пактом» конвенціональними силами під сучасну пору НАТО не має шансів перемогти, як довго НАТО не вирішить, між іншим, стаціонувати в Європі модерну невтронну зброю, яка вирівняє перевагу СРСР у танковій зброї. Невтронна зброя відсуває, а не наближає війну. Вона не нищить цивільного безборонного населення. У випадку нападу Московщини, НАТО тепер буде протиатакувати обмеженою атомовою війною, якщо не буде доозброєння конвенційною та невтронною зброєю й уміщення нової ракетної зброї в Європі, щоб паралізувати агресію Москви (її СС-20, СС-5, СС-4 ракети).

Це за умов нехтування НАТО і США найбільшої революційної сили сучасної епохи — поневолених націй в Російській імперії, можливості підтримки їх національно-визвольних рухів з метою розвалу Російської імперії. Ставка на поневолені народи створює нові перспективи для світу, рятуючи його перед атомовим знищенням. З розвалом Російської тюрми народів також відкриваються торговельні й культурні зв'язки й шляхи до всіх країн досі поневолених Московією, або які є тепер під її безпосередньою імперіялістичною гегемонією. Така міжнародня система вільної торгівлі між країнами світу, що спирається на засадах справедливості й рівноправності, в протизаги до колоніальної системи визиску та експлуатації, яка служить лише інтересам народу-гегемона і витворює взаємне недовір'я між народами, розкриває широкий потенціал технологічного та культурного прогресу й матеріального та духового збагачування всього людства. Теза, яку заступають деякі комерційні, торговельні капіталістичні кола Заходу, що, мовляв, революційні течії в поневолених Москвою народах у СРСР та «сателітних» країнах діють на шкоду інтересам Заходу, є фальшива, реакційна та об'єктивно необґрунтована.

Два важливі вузли в актуальній ситуації російської імперії — Афганістан і Польща, в яких стосується дві різні стратегії революційної боротьби, взаємно себе доповнюють і виправдують. Вони є прологом до остаточного розвалу імперії. Боротьба в Афганістані висмоктуватиме з імперії все нові сили й мобілізуватиме ісламський світ у середині й поза СРСР та заохочуватиме до боротьби усі поневолені в СРСР народи.

Методи боротьби польського народу треба зарахувати до революційних метод, бо суть революційного процесу лежить не тільки в збройній боротьбі, але у боротьбі двох протиставних уявлень життя, двох протиставних культур, соціальних ладів, політичного порядку, триподілу влади проти монархії, релігійної проти антирелігійної концепції життя, що в сукупності творять систему окупації наїзника, підперту збройною силою ворожої армії, чи КІБ і компартії. Кожне досягнення революційної боротьби є стартом до дальших намагань повної ліквідації наїзницької системи і прогнання окупанта збройною силою та завалення його системи панування.

Найновішою жертвою московського експансивного імперіялізму став Афганістан, хоч Москві ще далеко до повного опанування ситуації в цій економічно бідній, але духово багатій на героїзм країні. Мілітарна окупація Афганістану мала бути в московському імперіяльному плані першим кроком до завоювання багатих нафтою країн Перської затоки, таким чином спаралізувати індустрію та технологію Західної Європи.

Стратегічний план Москви відвертий: маючи трамплін Афганістан, опанувати Близький Схід, його нафтові поля й сирівці Африки, що є тотожне з неутралізацією, згл. сателітизацією Західної Європи навіть без війни. Цей план Москва послідовно здійснює. Опанувавши В'єтнам, Камбоджу, Лаос Москва має геостратегічну позицію на Індійському океані, будучи на Курілях, Сахаліні, Північній Кореї опановує вихідні позиції в Тихому океані, чому ще перешкоджає національний Китай, який має ключеве стратегічне положення, захищаючи Австралію, Малайзію, Індонезію.

Розвиток подій в Україні схрещується з визвольними процесами в Польщі й Афганістані. Сам факт нестабільності відносин в Російській імперії вже є позитивом для революційного становища в різних підбитих Московію країнах. Факт поширення Московської імперії означає одночасно поширення спротиву проти імперії й роздрібнення її сили. Закон експансії є двосічний. У зростанні імперії є хронічні зародки її упадку з побільшуванням не кон'юнктурних, а природних її ворогів. Ідеї мита не платять. З того погляду форма боротьби генерального страйку окупаційного варіанту стає одним з реальних орієнтирів, не лише теоретичним дороговказом у перспективі-плані стратегії революції. Розвіяння легенди про робітничо-селянську державу в зовнішньо-політичному аспекті має теж своє значення. Одночасне поєднання в одному фронті робітників, селян, професійної інтелігенції, зокрема студентства, свідчить про суцільний фронт нації.

Національна революція — це не тільки соціальна, але одночасно культурна, світоглядова, правних інститутів, релігійно-антибезбожницька-теїстична, економічна, етично-моральна. Імперія щораз більше виявляє свої слабости. Суть справи в тому, щоб

не дати скріпитись імперії зовнішніми допомогами: продовжуванням економічних взаємин Заходу і субвенціонуванням її агресії, рушійною силою якої є загарбницький дух російської нації й необхідність кожночасної її мобілізації на т. зв. оборону стану посідання все дальшим поширенням його, щоб кожночасний статус кво зберігати перед протинаступом. Суть не в загрозі для етнографічної Росії, але для кожночасних кордонів імперії, яка не матиме почуття »загрози« аж тоді, коли опанує увесь світ.

Природні союзники

З уваги на ключеве геополітичне положення, економічні багатства й особливо незламний революційний потенціал, систему вартостей й ідей оновлення та кількість населення України, в консеквенції відновлення нашої державности сформуються особливо приязні взаємини теперішніх сусідів імперії з Україною. На особливу увагу заслуговує Японія, якої значення завжди зростатиме й яка приязно ставиться до нашої визвольної боротьби. Приязними до нас є сьогодні нейтральні країни такі як Швеція. Туреччина — теж природний союзник України.

Латинсько-американські, численні азійські народи, африканські, ознайомившись з українською справою, ставляться прихильно до України, бо наш антиімперіялізм і антиколоніялізм для них є зрозумілий і близький. Якщо тільки розкрити суть СРСР, як колоніальної Російської імперії, зразу ж здобувається їхню політичну дружбу.

Національний Китай важливий як держава з прикладним в Азії справедливим соціально-політичним устроєм, зі зрозумінням ваги української справи й як важливий стратегічний причілок вільного світу проти російської, а не лише червоно-китайської агресії в тому геополітичному просторі. Національний Китай потенційно послаблює червонокитайську агресію з погляду стихійного навалу китайських мас на чужі землі, бо соціальним реформаторством задовольняє потреби широких народніх мас. Національний Китай не є доцільно знецінювати, як силу, яка має дані посісти в тому чи іншому аспекті своїм національно-політичним і зокрема соціальним устроєм місце комуністичного ладу на континенті. Національні традиціоналістичні конфуціанські кількатисячолітні етичні й культурні вартості, що є питомі для нації, і спосіб життя включно з ідеями Сун Ят-сена зударилися з накіненням китайському народові марксо-ленінізмом і маоїзмом. Наростаюча перемога китайського світу ідей на різних ділянках життя слідна уже сьогодні. Проміювання національного Китаю на континент теж наявне.

СССР і Китай

У випадку збройного конфлікту СССР-Китай, США можуть зберігати деякий час неутральну позицію, підтримуючи слабшу сторону й розраховуючи на вичерпання сил обох потуг, а бажаючи включитися в конфлікт у характері арбітра серед знесилених потуг. Проте ж така калькуляція в теперішню епоху була б здеактуалізована в обличчі модерних засобів ведення війни, які перевертають догори коренем старі формули ведення війни. У гру входять внутрішні сили в обох потугах. У Китаї національно-визвольні антикомуністичні конфуціянські цінності разом з ідеями Сун Ят-сена є основою національної організованої сили. З підтримкою Тайвану вони можуть відсувати комуністичні сили і згодом включитися у процес боротьби проти російського загарбника. Вони вже послаблюють маоїзм, марксо-ленінізм, як тиск національної стихії. Це об'єктивно сприяє зростанню національних оригінальних китайських традиційних сил, які, скорегувавши свою соціальну програму в стилі аграрної чи індустріальної реформи, усунули в Тайвані базу соціального невдоволення й добилися найвищої — поруч Японії — життєвої стопи в Азії та стали революційною потенційною силою також на континенті. Не треба виключати, що обі організовані пекінські й національно-китайські сили певний час можуть рівнобіжно відбивати російського наїзника, при виграванні з боку США й розрахунку на скріплення національних сил і їхню остаточну перемогу. Як некомуністичні і демократичні національні сили в перспективі будуть менше загрозові для США й Європи, ніж агресивні комуністичні сили. Слід також враховувати ролі східних туркестанців, монголів, тибетців, манджурців і інших не-китайців, які прагнуть самостійності.

Наша постава в еventуальному збройному конфлікті між СССР і Китаєм

Усякий конфлікт з російською імперією, в тому теж з Китаєм, є в нашому інтересі. Проте ж це не означає, що ворог нашого ворога є нашим приятелем, як засвідчив це досвід з нацистською Німеччиною. Україна й інші поневолені нації не збираються й ніколи не будуть обороняти імперію, а навпаки, будуть її валити за всяких умов й у всяких ситуаціях. У боротьбі проти імперії ОУН буде творити окрему незалежну суверенну силу з революційно-визвольними організаціями інших поневолених народів АБН, яка то сила відограватиме вирішальну роль в ударі імперії з її зовнішніми ворогами. Наша концепція — це ОУН-УПА часів Другої світової війни. УПА буде творитися теж в Сибірі й у плані АБН мобілізуватиме інші повстанчі формації поневолених на-

родів. ОУН-УПА будуть теж усвідомляти Китай, що Україна не буде воювати за втримання московської імперії, а за її розвал. Хто респектує право України, як нації, національної української держави — суверенної, соборної і від нікого незалежної — той тим самим визначає своє відношення до України.

Наше відношення до кожного ворога Росії зумовлене його відношенням до УССДержави й розвалу імперії та відновлення незалежних держав на її руїнах. Боротьба між Росією й Китаєм не йде, зрештою, за російські чи китайські території, бо ці т. зв. спірні території не є ані російські ні китайські, але землі автохтонів, що від віків там живуть. Війна між Китаєм і Росією не буде регіонально обмежена, але буде поширена на інші континенти. Проте ж не є виключене й порозуміння, за певних умов, між Росією і червоним Китаєм на випадок безпосередньої загрози війни. США бажатимуть вигортати каштани з вогню чужими руками й як третя потуга будуть старатися не допустити до остаточної перемоги однієї чи другої потуги, але вирішальний голос матиме фронт поневолених націй на чолі з Україною. Російська імперія є в оточенні Японії, Китаю, НАТО і комплексу поневолених народів, що є вибуховою силою в середині, що остаточно вирішить розвал імперії. *Отже поневолені народи — це вирішальний чинник на світово-політичній мапі, як альтернатива до термоядерної війни, бо з середини розвалює тюрму народів і людей.* Беручи генерально, світ наближається до збройного зудару з Росією-імперією і теж на цю можливість нам треба бути готовими, як також на еventуальність двофронтової війни, хоча історія не повторяється. *Світова ситуація розгортається корисно для нашої визвольної справи.*

Постанови

Маніфест ОУН з 1940 р. й Концепція АБН

а) Маніфест Організації Українських Націоналістів (ОУН) з грудня 1940 р. поклав ідейно-програмові основи під концепцію Антибольшевицького Бльоку Народів, напередодні зудару двох найбільше жорстоких імперіялізмів і тоталітаризмів. Своїм змістом цей маніфест, що був викликом української нації одночасно Росії й Німеччині, зобов'язує ОУН посьогодні.

б) Найтривалішими союзниками є ті народи, яких життєвий національний інтерес, їхнє існування і визволення, нерозривно пов'язане й узалеженне від спільного фронту з народами, які перебувають в такому самому політичному становищі й не мають іншої альтернативи визволення як спільні революційні зусилля, спільну визвольну-революційну боротьбу. У нашому випадку це в першу чергу поневолені в СРСР нації й сателітні країни, хоча їхній міжнародно-правний статус створює ілюзію нібито кращої

змоги визволитися, не зважаючи на те, що практика з ЧССР і Угорщиною цьому заперечила.

в) Наша тривала співпраця з сусідами України й іншими народами можлива лише за умов респектування не лише ідеї суверенітету української нації, але й її соборности, тобто етнографічного принципу розмежування прикордонних територій. «Приязнь» не може бути окуплена ніякою етнографічною українською територією, яка не перестала бути українською навіть тоді, коли з неї насильно виселено українське населення (наприклад Лемківщина) й насаджено чужих колонізаторів. Крим є інтегральною територією України з правом повороту на неї татарського люду, силою виселеного Москвою, якому будуть забезпечені усі права меншин в українській державі.

г) Без практичного значення є міжнародно-правний статус балтицьких країн, який цілком не зупиняє москалів від десятикування цих народів і систематичного зведення їх до меншости в їхній власній батьківщині. Немає також ніякого значення у визвольній боротьбі міжнародно-правний статус УССР і БССР як членів-основників ОН. Ніякі міжнародні статуси не мають жодного значення для московського окупанта. Вирішує виключно сила, спільний фронт поневолених націй без особливого розрахунку на «упривілейований» той чи інший міжнародний статус, який радше комплікує боротьбу, створюючи неоправдану ілюзію існування кращих даних на визволення окремих народів.

г) Усяке сподівання на сепаратне, ізольоване визволення поневоленого народу з комплексу російської імперії — це обманливе сподівання й нереальна визвольна концепція окремого народу, якому назустріч збройною допомогою Захід не піде, як показали приклади минулого. Американський уряд фактично у кожному випадку давав згоду на окупацію москалями відносних народів (берлінський мур, Угорщина, ЧССР), як також на поділ живих організмів народів (Корея, В'єтнам, Німеччина). Захід ніколи не витягнув і не витягне консеквенцій з потоптаних москалями договорів, хіба лише тоді, коли прийде «казус беллі» в обороні вже його власного існування. Де лежать ці межі, не є визначено.

д) Маніфест ОУН з 1940 р. та офіціоз фронту поневолених націй «Наш Фронт» з 1941 р., виданий різними мовами, а згодом Конференція Поневолених Народів, заініційована ОУН-УПА 1943 р. в Україні зі створенням Комітету поневолених народів для спільної боротьби проти окупантів — Росії й Німеччини, з закликом до народів поневолених націонал-соціалістичною Німеччиною в Центральній і Західній Європі створити одночасно спільний фронт проти обох імперіялізмів, були далекосяжним дороговказом для світу, щоб рятуватися також перед большевизмом.

е) ОУН-УПА-УГВР, продовжуючи політичну лінію Українського Державного Правління (УДП) мобілізації протимперіялістичних сил та укладаючи договір співпраці з генеральним штабом

мадярської армії, елімінували мадярів з протиукраїнської боротьби й їх співпраці з німцями проти України, створюючи на мадярсько-українському відтинку приязні антіросійські й антінімецькі взаємини. Подібно було на польському відтинку (ВіН — Вольносьць і Неподлеглосьць).

У 1945 р. ОУН простягає руку для співпраці проти Росії болгарам, словакам, чехам, хорватам й іншим, вбачаючи незмінно велику загрозу для поневолених народів і всього волелюбного світу від большевизму, підбудованого Заходом до великої воєнної машини з новими відданими йому країнами включно з економічним потенціалом Східньої Німеччини, Польщі, ЧСР й інших країн, окупованих москалями.

е) Передбачаючи загрозу для своєї імперії від повстанчої концепції ОУН, Росія укладає 1947 р. пакт трьох держав — ССРСР, ЧСР, червоної Польщі для ліквідації збройної боротьби ОУН-УПА-УГВР.

Тому, що Захід у той час відмовився підтримати повстанські революційно-визвольні сили України, Литви, Білорусії, Туркестану, Польщі й інших народів, світ стоїть тепер перед примарою атомового голокосту.

ж) ОУН продовжує незмінно в світовому розмірі на міжнародньому форумі змаг за перемогу її концепцій визволення і збереження світу від російського рабства і тиранії та атомового голокосту. Ця боротьба двох протиставлених концепцій — національної держави й імперії, детанту й політики визволення, в оперті на революційно-визвольні сили України й інших націй провадиться на форумі прилюдної думки вільного світу та серед урядових і законодавчих чинників різних країн і континентів світу. Носієм цього змагу є також уся самостійницька еміграція у різних формах її дії включно з масовими акціями й на всіх відтинках її праці. Спільній меті нації служить також українська самостійницька наука, українське студентство, робітництво, весь патріотичний український загальний діяспорі.

Участь на урядових і законодавчих посадах українців — громадян деяких західних держав, розбудовує також зрозуміння ваги української справи.

з) Важливим форумом приєднування прихильників для нашої визвольної концепції у площині прилюдної думки волелюбних народів, а також урядових чи законодавчих чинників різних держав є Світова Антикомуністична Ліга (ВАКЛ), в якій, після довготривалих наших зусиль, перемогла концепція ОУН стосовно Російської імперії. Вона включена в основний закон ВАКЛ, її Хартію.

Факт перенесення української визвольної справи з кабінетних дебат вузького кола урядовців на світовий форум бою, явного, відвертого проти стереотипних формул про необхідність збере-

ження Російської імперії в «злібералізованій» формі, що є протиріччям у собі, це *новий* чинник в українській зовнішній політиці й є її модернізацією з узглядненням ролі масових засобів комунікації.

Важливе значення має наша акція на міжнародних конференціях типу перегляду виконання Гельсінських домовлень при комбінації дипломатичних зусиль з демонстративними виступами й мобілізацією масових засобів інформації, як також в Об'єднаних Націях, які необхідно далі використовувати для атаки на окупанта і розкриття його імперіяльного обличчя народовбивці.

Необхідна активізація й реорганізація Європейської Ради Свободи, її поповнення новими західно-європейськими антикомуністичними діями й організаціями.

и) *Особливо важливе значення у зовнішньополітичній діяльності мають відклик і опертя на крайову боротьбу, масові протиросійські й протибольшевицькі акції у вільному світі, які є доказом сили даної ідеї, за якою йдуть широкі кола суспільства, і є доказом безкомпромісовости не лише лідерів боротьби, але й народних мас. Зокрема акції молодого покоління доводять невмиручість ідей української нації усіх поколінь в боротьбі проти російського імперіялізму.*

Напрямні української зовнішньополітичної діяльності

1) У центрі нашої міжнародної політичної діяльності завжди мусить стояти Українська Самостійна Соборна Держава через розвал російської імперії. Цього принципу ніколи не вільно розводнювати приємливими для західних детантських чинників гаслами, паліативами, сурогатами. Вимога Української Самостійної Соборної Держави не може бути підмінювана ніякими гуманітарними, «популярними» гаслами й ідейками. *Наша дія не сміє провадитись за т. зв. людські права, що є ідентичними з правами індивіда у власній державі. Права людини-індивіда поневоленого народу ніколи не є тотожні з правами члена поневолюючої нації. «В своїй хаті своя правда і сила і воля» — Т. Шевченко.*

Революційна національно-визвольна організація бореться завжди за національну незалежність, як *передумову* здійснення усіх похідних з цього прав, а в тому т. зв. людських прав, тобто прав і засадничих свобод одиниці.

2) Початковий етап акцій у захист політв'язнів розгортався під гаслом за людські права і висування поодиноких осіб у центр уваги. VI Великий Збір наголошує, що *наші акції завжди мусять провадитись за УССД і за розвал російської імперії й під гаслом «За Українську Національно-Визвольну Революцію»*. Оборона політичних в'язнів це складовий елемент в цій акції. Як довго провадиться боротьба за державність, так довго будуть політичні в'язні. Проблема в'язнів це особливе завдання також для гумані-

тарних і червоно-хресних організацій типу Амнесті Інтернешенел, Червоного Хреста, Міжнародної Комісії Юристів, харитативних і громадських організацій, Комісій прав людини при ООН, при Європейській Раді в Страсбургу і т. п., та дії рівнож там. *Революційна Організація має ставити в центр уваги державу і розвал імперії революційними шляхами!*

ОУН може відкликатися до новіших елементів міжнародного права, декларацій і резолюцій ООН про розвал імперій, про легальність збройної допомоги поневоленим народам у боротьбі проти колоніального ярма, до Женевської Конвенції про зрівняння прав полонених регулярної армії з полоненими повстанських армій, до закону Конгресу США 80-96 з липня 1959 про Поневолені Нації за розвал Російської імперії, а комплекс гуманітаризму залишити зокрема за організаціями, які себе виключно гуманітарними декларують.

ОУН не апелює і від окупанта не просить помилування.

3) Ставлячи в центрі уваги боротьбу за УССД і розвал російської імперії та революційний і збройний шлях боротьби, треба висувати вимогу звільнення полонених бійців ОУН-УПА, добиватися суцільної легалізації новим міжнародним правом з боку вільного світу збройної й революційної боротьби українського поневоленого народу проти колоніального ярма та міжнародно-правної оборони революціонерів — борців за визволення. В обличчі факту, що західні держави (і не лише СРСР) ведуть офіційні переговори, визнаючи легальними речниками народів представництва революційних, повстанських формацій африканських, азійських чи латинських американських народів — таких самих прав вимагати для ОУН. І з цих позицій обороняти політв'язнів як речників боротьби за національну ідею, за розвал варварської колоніальної імперії.

4) Доказування непричетности до революційної національно-визвольної боротьби політичних в'язнів націоналістів-революціонерів ОУН-УПА і вказування на них, як лише на в'язнів сумління, а не революційного чину, — виключає найважливішу категорію в'язнів, які вибрали революційний шлях визволення. Висування лише в'язнів сумління, яких ідейности і жертвенности зовсім не применшуємо, демобілізувало б борців революційного чину, створюючи враження знецінювання їхнього революційного шляху у користь боротьби з позицій конституції, чи Гельсінських домовлень, що їх співтворив і спотворив окупант. Саме в осередок нашої боротьби за в'язнів ставити в'язнів революційного чину, зброї, членів ОУН і УПА.

Право на самостійність нації це найвище право, збройна й революційна боротьба за його здійснення найбільш легальна з погляду Божого, природного й нових елементів міжнародного права.

Треба відкрити бій за прилюдне визнання урядами й громадською думкою Заходу цього найбільш справедливого права на збройну визвольну революційну боротьбу проти колоніального російського ярма та захисту з цих позицій політв'язнів-революціонерів.

5) Генеральна напрямна нашої дії на цьому відтинку, — довести до міжнародно-правного визнання легальною революційно-визвольну й збройну боротьбу України й інших поневолених націй проти Московії й допомогу їй з боку вільних націй світу, як це вже є схвалено в окремих випадках на форумі ОН.

6) Окреслювати збройну боротьбу чи технічно-революційні акти поневолених народів проти російського окупанта як терористичні дії, а їх революціонерів-воїнів, як терористів, є наявною провокацією окупанта і його спільників.

Підметом і носієм системи терору є поневолювач, а не поневолені народи, що їхню національно-визвольну боротьбу здавлює російський окупант збройним насиллям, геноцидом, голодовою облогою, запроторенням мільйонів у концтабори, вимордуванням десятків мільйонів.

Міжнародне право, — яке цей стан терору, як засобу уярмлення націй, визнає легальним і одночасно міжнародно-правно визнає насильно створену Російську імперіальну конструкцію під назвою т. зв. ССРСР, що є найбрутальнішою імперіально-колоніальною державою усіх часів і народів, — у нашій оцінці це не є ніяке право, а чисте беззаконня, право «легалізованого» голокосту. Такому міжнародньому праву готують кінець поневолені народи у всьому світі.

Нове міжнародне право, творене поневоленими народами, є праведним законом, є справедливістю. В обличчі цього праведного закону (Шевченко) визвольні героїчні чини поневоленого народу проти поневолювача, є справедливі, є боротьбою зі злочином, зі злочинством.

Виконання вироків на тиранах і їх вислужниках, на народовбивцях героями поневолених народів є виконанням присудів справедливості, Божої кари й суду поневолених на поневолювачах.

7) VI Великий Збір ОУН заявляє свою повну підтримку всім поневоленим народам, зокрема хороброму афганському народові, а також польському народові в його визвольній боротьбі проти російського окупанта і його системи панування — комунізму з усіма терористичними складниками. Це значить компартією, апаратом т. зв. безпеки, етатизмом, тоталітаризмом і т.п.

ОУН підтримує суспільний рух «Солідарности», сподіючися, що він не буде обмежуватися до захисту виключно інтересів робітництва, але буде виступати в обороні всієї нації, спираючися на християнських і національних засадах, а зокрема *респектуватиме права українського народу на суверенність і соборність та оборо-*

нятиме права українців та інших національних груп у Польщі. Рух цей у деякому відношенні наслідує елементи всеобіймаючого українського національно-визвольного руху, який систематично від десятиріч стосується в Україні, в концтаборах і поза ними.

ОУН підтримує зокрема заклик «Солідарности» до робітництва й народів російської імперіяльної сфери панування до участі у спільній боротьбі за незалежність, волю й соціальну справедливість; це є проповідувана ОУН від сорока років концепція визволення уярмлених народів з-під ярма поневолювачів, тобто німецьких нацистів чи російських шовіністів-загарбників усіх барв. ВЗ ОУН радий, що ідея спільної визвольної боротьби знаходить зрозуміння в польському народі.

Український нарід закликає черговий раз польський нарід до спільної боротьби за незалежність і волю на засаді взаємовизнання державного суверенітету і включення усіх етнографічних земель у національну державу кожного народу.

ОУН не співпрацює з тими організаціями сусідів України, які претендують на українські етнографічні землі, не визнаючи засади соборности України.

Сугестії західнім державам

1) Для успішного ведення психологічної війни є необхідно, щоб ОУН і іншим національно-визвольним рухам дати до диспозиції модерні засоби масової комунікації й інші заавансовані засоби технології й електроніки, зокрема поставлення власної радіостанції ОУН близько кордонів імперії, особливо близько окупованої України й комплексу імперії з Афганістаном включно — є найбільше необхідне.

Зміст політичної війни мусить бути визначуваний виключно чинниками ОУН.

2) Створити Світову Академію Свободи ім. Вашингтона і Шевченка як протиставлення Університетові Люмумби в Москві, центрові терористичного вишколу міжнародних терористів і комуністичних диверсантів. Ця Академія Свободи мала б за мету: студії питомених властивостей націй у СССР, їх культурних цінностей, політичних прагнень, економічного потенціалу, студії й розпрацювання стратегії революційно-визвольної боротьби, повстанчої й партизанської стратегії, як альтернативи до термоядерної війни й світової війни взагалі, студії можливості перенесення війни на територію окупанта тобто підтримки національно-визвольних революцій.

3) Створити при НАТО або Пентагоні Департамент Повстанчої війни з одночасним створенням при Воєнних Академіях факультету Повстанської Війни.

4) Добиватися, щоб уряди західніх держав проголосили Велику Хартію Незалежності націй поневолених у російській імперії,

Маніфест волі й незалежності, ідею розвалу російської імперії усіх форм, щоб здійснення її стало метою закордонної політики США, інтегральним її компонентом супроти СРСР — російської імперії.

Ця Хартія мала б бути політичною базою співпраці поневолених націй з вільними націями світу.

5) *Рекомендувати урядам країн з численною різнонаціональною еміграцією, щоб організували військові частини, складені з однонаціональних груп у різних країнах, якщо йдеться про еміграції з країн уярмлених в СРСР і його сателітах. Однонаціональні військові формації — при правильній визвольній концепції — будуть притягуючою силою для повстанських формацій уярмлених націй, яким вони будуть допоміжні у визвольно-революційній війні, чи стануть їх складовою частиною.*

Українські збройні сили, творені на чужині, мусять бути підпорядковані українському командуванню при політичній співпраці з українською революційно-визвольною формацією.

При існуючій обов'язковій військовій службі у критичних моментах допоміжні однонаціональні формації є корисніші й доцільніші для нації, яка визволяється. Втрати української нації у війні в армії імперії були завжди без порівняння більші, ніж втрати в українській визвольній повстанській армії.

Зудар, якому світ йде назустріч, мусить бути перетворений на визвольну війну волелюбного світу й поневолених націй проти імперіялістично-загарбницької війни російського народу. Нашу політичну концепцію вільний світ мусить прийняти за свою власну, якщо він має бути переможним. Імперіялістична війна мусить бути перетворена на визвольну, якщо людство має врятуватися від знищення.

Найближчі завдання

1) *Старатися про створення у зв'язку з Афганістаном осередків психологічної війни ОУН-АБН для радіопересилань до бійців советської армії, поширювання листівок, інфільтрації в середину імперії й армії СРСР і його сателітів, допомоги технічними засобами повстанцям. Обсяг дії цих осередків психологічної війни:*

Центр уваги — Україна з відгалуженнями:

- а) Корея чи Японія — на Сибір,
- б) Афганістан, Близький Схід і Африка з Єгипту,
- в) Латинська Америка, зокрема Куба.

2) *Якнайширше розпропагувати методи й форми боротьби польського народу в країнах уярмлених у СРСР і інших сателітних країнах через ОУН-АБН, щоб показати різні форми революційної боротьби, головню методи опанування страйкующими заводів і фабрик, що комплікує окупантові збройно інтервенювати. Легше*

здушувати демонстрації мас на вулицях, де теж легко стосувати провокації КГБ.

3) Подбати про наші представництва у Вашингтоні, Токіо, Каїро.

4) Видавати й пересилати за залізну заслону під фірмою ОУН і АБН періодик українською і російською мовами.

5) Робити серйозні заходи перед урядом США стосовно зміни політики детанту й практичних заходів допомоги нашій дії, наприклад, вможливлення ОУН-АБН створення центру чи скріплення політично-психологічної війни за технічною допомогою компетентних для цього чинників, при визнанні нашого політичного змісту.

Робити натиск на практичну підтримку нашій визвольній акції через включення в Голос Америки і Свободу інших людей і зміни змісту концепції досі пропагованої. Добиватися власної радіовисильні, щоб політично й технічно було можливим створити незалежний центр психологічної війни ОУН.

6) Постійно виготовляти відповідні звернення й матеріали від Проводу ОУН і ЦК АБН з приводу подій в Афганістані, Польщі, Литві, Грузії чи серед інших поневолених народів російською і їхніми рідними мовами для дії й поширення їх у СРСР, а теж у сателітних країнах болгарською, словацькою, чеською, мадярською та іншими мовами. Дати напрямні для солідарної дії. Виготовити окремі звернення до магометанських народів.

7) Не випускати з нашої уваги африканських народів заатакованих Москвою, Кубою, »ДДР«, болгарськими комуністами, а також кубинського народу. До такої акції залучити наших нових прихильників у вільному світі і інші національні групи, чи й наших українських симпатиків, у тому таких, що знають російську мову.

8) Ініціювати й розгортати акції в обороні України проти російського імперіялізму, проти русифікації, проти народовбивства, в обороні українських політичних в'язнів, ангажуючи до них весь актив і ОУВФронт, якнайширші кола громадянства й еміграції поневолених народів.

9) ОУН закликає українську громадськість у вільному світі докласти всіх зусиль, щоб у відзначенні заслуг Юрка Шухевича супроти волелюбних людей і народів, — як оборонця вічних вартостей Людини й Нації в універсальному відношенні — вірності Сина Батькові і його шляхетним ідеалам, не зважаючи на нелюдські переслідування, страждання й тортури, — вільні нації світу надали йому своє державне громадянство у сорокову річницю Української Повстанської Армії (УПА) під командуванням генерала Романа Шухевича—Тараса Чупринки.

10) Необхідно скріпити зовнішньо-політичні акції українських жіночих організацій серед жіночих організацій вільних народів світу, щоб вони теж захищали нашу визвольну концепцію й мету нашої визвольної боротьби, а також розгортали співпрацю наших

жіночих організацій з аналогічними жіночими організаціями еміграцій поневолених народів.

11) ВЗ ОУН висловлює своє обурення й рішуче відкидає інспіровані Москвою наклепи деяких американських чинників на ОУН і УПА, як буцім то терористичні формації, які мали б коляборувати з нацистами під час Другої світової війни. ОУН, як всеукраїнський революційний національно-визвольний рух і УПА, як всеукраїнська революційно-визвольна армія — провадили визвольну війну за Українську Самостійну Соборну Державу на кількох фронтах, зокрема проти націонал-соціалістичної Німеччини й большевицької Росії, жорстоких окупантів України. Інспіроване Москвою зганьбювання ОУН-УПА має метою позбавити Захід найважливішого союзника у можливій протибольшевицькій боротьбі.

ОУН засуджує вживання советських свідків і документів у судових розправах у США проти українців та звертає увагу американських чинників, що ці свідки та згодна документація це явне фальшування з боку КГБ правди, щоби брехнею, клеветами й інсинуаціями обплюгавити революційно-визвольну боротьбу ОУН і перешкодити сьогодні у співпраці волелюбних західніх демократичних кіл з революційною ОУН, яка своєю безкомпромісовою протибольшевицькою дією, мобілізує українську п'ятнадцятмільйонову націю й інші поневолені Москвою нації у спільному фронті за розвал московської імперії й знищення комуністичної тоталітарної народобивчої системи.

Осінь, 1981.

МАТЕРІАЛИ Я ДОКУМЕНТИ З ПОНЕВОЛЕНОЇ УКРАЇНИ**ЗАСУДИЛИ М. ГОРИНЯ**

З України наспіла вістка, що на процесі Михайла Гориня у Львові, який почався 24 червня ц. р., його засудили за статтею 62 («антисовєтська агітація і пропаганда з метою підриву або послаблення совєтської влади») на 10 років ув'язнення та 5 років заслання. Це найвища міра покарання, що передбачається за цією статтею.

Михайло Горинь — один з перших і найвидатніших діячів українського руху опору. Він народився 20 червня 1930 року в селі Кніселі, Жидачівського району, Львівської області, навчався на філологічному факультеті Львівського університету, згодом працював учителем української мови й літератури, логіки та психології, був директором середніх шкіл Дрогобицького району, а від 1961 р. працював психологом праці в першій у СРСР експериментальній науково-практичній лабораторії психології та фізіології праці при Львівському заводі автовантажників.

Гориня заарештували 26 серпня 1965 р. під час погрому української інтелігенції, а 18 квітня 1966 р. засудили на закритому суді у Львові на 6 років таборів суворого режиму за т. зв. «антисовєтську агітацію і пропаганду».

В останньому слові на процесі Горинь основно скритикував національну політику Москви, зокрема русифікацію та дискримінацію українського народу, вказав на економічний визиск України та незavidну долю українських селян. Покарання відбув у таборах Мордовії.

Під час свого ув'язнення Горинь написав кілька документальних праць про колоніальне становище України. Вони поширювалися у самвидаві. За писання тих есеїв його часто саджали до штрафного ізолятора.

Після звільнення з табору, Гориня позбавили права працювати за професією. Він працював фізичним робітником у Львові. Щойно в останньому часі він на коротко повернувся до своєї професії.

4 грудня 1981 р. його заарештували знову за згодогдну «антисовєтську діяльність». Суд був закритий, подібно як перший.

В. ЧОРНОВОЛА ВОЗИЛИ ДО КИЄВА

Весною цього року органи КГБ привезли до Києва Вячеслава Чорновола і впродовж півтора місяця намагалися змусити його визнати свої «помилки» — за ціну звільнення. Він відмовився.

Чорновола засудили 6 червня 1980 р. на 5 років таборів суворого режиму за зфабриковане органами КГБ намагання «згвалтування». У той час Чорновіл перебував на заслання, після відбуття 7-річного ув'язнення, на яке його засудили в 1972 році.

ДМИТРО КВЕЦЬКО НА ЗАСЛАННІ

Дмитро Квецько, засуджений в 1967 р. на 15 років таборів і 5 років заслання за згоадну приналежність до Українського Національного Фронту (УНФ), перебуває тепер на засланні: 665540 Иркутская область, город Чуна, ул. Комарова 2, общежитие н. 2, комн. 313. Покарання він відбув у таборах Пермської області. Він є автором різних звернень та есеїв, що були розповсюджені самвидавом.

ЗАСУДИЛИ М. ПЛАХОТНЮКА



Як уже ми інформували, київського лікаря Миколу Плахотнюка, який відбув 9 з половиною років психіатричного ув'язнення, 6 вересня 1981 року, після кількох місяців облудної волі, заарештували за зфальшованим кримінальним звинуваченням. Після психіатричної експертизи в Україні, яка визнала М. Плахотнюка осудним, його послали в Москву до Інституту ім. Сербського. На початку лютого ц. р. експертна комісія в Інституті Сербського також визнала М. Плахотнюка відповідальним за свої вчинки. Недавно стало ві-

домо, що його засудили до 4 років ув'язнення в концтаборах.

Містимо заклик стати на захист Миколи Плахотнюка і його нареченої Валентини ЧОРНОВІЛ. Цей самвидавний документ невідомого автора подаємо в перекладі з російської мови.

Від 1972 до 1981 року, майже 10 років Микола Григорович ПЛАХОТНЮК пробув у психіатричних лікарнях Дніпропетровська, Казані і Сміли. П'ять разів за цей час медичні комісії рекомендували виписати його з лікарні і щоразу суд відхиляв клопотання медиків. 8 серпня 1978 року Плахотнюка виписали з тюремної до звичайної божевільні, де він лишався ще три роки. І знову, як і в тюрмі, на «волі», всупереч здоровому глуздові і порушуючи багато разів закон, суд відхиляв будь-які клопотання про звільнення Плахотнюка. У березні 1981 року, після 9 з половиною років перебування на лікарському ліжку, Микола Григорович вийшов за браму божевільні — постарівши, посивівши і набувши незнаного нам гіркого досвіду.

Минув місяць у клопотах про роботу і житло. І ось на безлюдній темній вулиці трое незнайомих людей мовчки побили його: зламали ребро, пошкодили хребці. Після лікарні знову пошуки праці — і нарешті в липні: »Сьогодні тиждень, відколи я знову одяг білий лікарський халат. Через 9 з половиною років! Невимовне відчуття!« А ще через 2 місяці — 6 вересня 1981 року за потворним і брехливим звинуваченням його заарештували, погрозили кримінальною справою, новою експертизою, новим покаранням.

Микола Григорович Плахотнюк народився 3 травня 1936 року в селянській родині. У 19 років захворів на туберкульозу. Закінчивши медичне училище, працював фельдшером у селі. 1960 року вступив до Київського медичного інституту. Закінчивши інститут, працював у протитуберкульозних лікарнях. До арешту займав посаду фтизіятра й отоларинголога в дитячій туберкульозній санаторії.

У шкільні й студентські роки провадив комсомольську і культурно-освітню роботу.

Микола організував літературні вечори, брав участь у фолклорно-етнографічному ансамблі; тричі звертався з відкритими листами до офіційних інстанцій: вперше з пропозицією викладати в медичному інституті українською мовою, потім двічі на захист засуджених з політичних мотивів; а ще на одному з Шевченківських свят, коли біля пам'ятника поетові зібрався величезний натовп київської молоді й міліція арештувала чотирьох, Микола покликав і повів тих, що зібралися, до приміщення ЦК партії. Міністер охорони громадського порядку, вийшовши назустріч студентам, розпорядився відпустити затриманих, і люди розійшлися. Оці дії суд визначив як антисоветські та скоєні в неосудному стані.

Бездоганно чесну і чисту людину, незаконно позбавлену волі на 10 років, готуються знову судити. Його наречена Валентина, витерпівши глузування й погрози, знову чує від слідчого, що можуть посадити і її на лаву підсудних.

Просимо всіх, у кому живе почуття християнської любови, допоможіть Миколі й Валентині. Відсуньте на якусь хвилину свої щоденні справи і подумайте, що на їхньому місці може опинитися кожен з нас.

Любов, молитву і милосердя ми можемо поставити проти тієї злої сили, що з такою звироднілою жорстокістю мучить, калічить і вбиває людей.

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ З ПРИВОДУ НАШОЇ РІВНОПРАВНОСТІ

Генеральному Секретареві ЦК КПСС,
Голові Президії Верховної Ради СССР
Леонідові Іллічу БРЕЖНЕВУ,
Товаришеві по фронту, по перу, по єдиному
советському громадянству

ГРИЦЯК Євген Степанович
(с. Устя Снятинського району, Івано-
Франківської області, Української ССР).

Шановний товаришу Леоніде Іллічу Брежнєв!

»Що ж це ще за товариш мені об'явився?« — мимоволі спитаєте Ви, якщо прочитаєте моє до Вас звертання.

І це цілком природно, бо я й сам швидко назвав би себе Вашим антиподом, ніж товаришем: адже насправді наше товариство суто формальне, а не справжнє.

А почалося воно ще тоді, коли Ви очолювали політвідділ 4-го Українського фронту, а я в складі 265-ої окремої штрафної роти того самого фронту »спокутував« свою першу »провину перед батьківщиною«.

Як бачите, наші життєві шляхи вже тоді не збігалися. Ну, а після війни і служби в армії вони розійшлися ще далі: Ви пішли по лінії служіння батьківщині на найвищих і найвідповідальніших партійно-державних посадах, я — по лінії дальшого »спокутування провин перед батьківщиною« в так званих Виправно-трудовах таборах. Вас батьківщина відзначила золотими медалями і найвищими повноваженнями, мене — табірним номерним знаком і позбавленням усіх прав. Ваш шлях широкий і світлий, мій — вузький і похмурий.

Проте кожній людині, перш ніж закінчити свій шлях (яким би він не був), хочеться оглянутись, пригадати найважливіші його етапи і, якщо є така можливість, зафіксувати їх на папері. І це ми обидва зробили: Ви написали відому всьому світові »Трилогію спогадів«, у якій зафіксували найважливіші етапи свого світлого шляху, я ж зробив мало кому відомий »Короткий запис спогадів«, у якому зафіксував лише один, але, як я вважаю, найтоловніший етап мого похмурого шляху.

І хоч ми писали свої спогади, виходячи з протилежних позицій і на різному рівні, нас усе-таки об'єднує те, що обоє ми писали чисту правду про одне й те саме, тобто про советську дійсність; іншими словами, ми описали два різні боки однієї медалі. А оскільки ми писали в одному жанрі, я набрався сміливості назвати Вас ще й товаришем по перу.

Третє, і в правовому пляні найважливіше, наше товариство полягає в спільному советському громадянстві.

Слід, проте, зазначити, що я не народився в Советському Союзі і советське громадянство одержав у супереч своєму бажанню. Тому, та й не лише тому, я вже двічі подавав офіційну заяву до відповідних органів советської влади з проханням дозволити мені й моїй родині виїхати з ССРСР. Але дістав категоричну відмову і по цей день лишаюся советським громадянином.

Не зважаючи на все це, мені все ж приємно усвідомлювати, що всі громадяни Советського Союзу рівні перед законом, і разом з тим дуже сумно відчувати, що советська влада не завжди цьому закону під-

коряється. А якщо є можливість не підкорятися законові чи обійти його, значить, його — закону — немає!

Візьмімо для прикладу нас із Вами. Обидва ми рівноправні громадяни Советського Союзу і, як я вже згадував, обидва написали свої спогади. Ви писали про свій шлях, я — про свій. Але обидва ми писали про те, що бачили, самі пережили і що найяскравіше зафіксувалося в нашій пам'яті.

Ви опублікували свої спогади як у Советському Союзі, так і за кордоном, я — тільки за кордоном. Але Вас не викликають, як мене, до КГБ і не питають, яким шляхом Ви передали за кордон свої спогади; від Вас не вимагають зректися своєї праці, Вам не погрожують судом, на Вас не ставлять провокаційних пасток. Навпаки, Вас прославляють і Вами захоплюються.

Тепер я хочу запитати Вас, чому виходить так, що дві однакові дії двох рівноправних громадян так неоднаково розцінюють? Чому Ви, товаришу Брежнев, підписавши Заключний Акт Гельсінської угоди, в якому, між іншим, говориться, що громадяни всіх країн-учасниць угоди мають право одержувати й поширювати інформацію незалежно від державних кордонів, самі користуєтеся цим правом і свою інформацію розповсюджуєте, а мені, через посередництво органів держбезпеки, погрожуете судом?

Приклад: якось до мене додому прийшов працівник оперативного відділу Івано-Франківського КГБ майор Петренко і каже:

»Ну, що, Євгене Степановичу, думаєте, що органи притихли, і це вам так минеться? Ні, помиляєтесь: так вам не минеться! Ми вже маємо всі необхідні докази: видана в США ваша книга в нас є; стилістична експертиза встановлена, що стиль ваш; і даремно ви не хотіли віддати нам копію вашого рукопису, боячися, що її можна використати проти вас як речовий доказ. Ваш рукопис уже в нас є, ну, а в вас є машинка, звірити не тяжко. Ось і все«.

»А можливо, — продовжує він, — ви розраховуєте, що на Заході здіймуть галас через вас, і тому ми вас не зачепимо? І тут ви помиляєтесь. Ми маємо тепер два головні уколи, це Афганістан і Польща, а на такі дрібниці, як ви, зараз ми не звертаємо жодної уваги«.

Я ніколи не відмовлявся від своїх спогадів, навпаки, я завжди говорив: »Так, я написав їх, і я сам пустив їх для публікування. Їх опублікували з мого відома і дозволу«.

Тому всі докази, які перелічує майор Петренко, я вважаю цілком зайвими, і вони мене зовсім не цікавлять. Цікавить мене інше:

Чому мене збираються судити?

Адже Вас ніхто не судить?!

Євген КРАМАР

«ПОВІСТЬ ВРЕМЕННИХ ЛІТ»

Переклад з давньо-руської мови та обробка тексту Віктора Близнеця, «Вітчизна», 1980 р., № 3, стор. 21-91.

Насамперед трохи дивно, чому за наш найважливіший стародавній літопис взялися не фахівці (історики, літературознавці, мовознавці та інші), а письменники. Адже «Вітчизна» — орган Спілки Письменників України, В. Близнець відомий як письменник, що пише для дітей і дорослих, а передмову до зазначеної праці написав керівник названої письменницької організації П. Загребельний.

Щоправда, тут можливе заперечення, мовляв, не святі горшки ліплять, тому належить розглянути саму працю без упередження до її виконавця. Безумовно, належний український переклад «Повісті временних літ», якого досі не було, мав би стати подією в науково-культурному житті України з пізнавально-виховним і національно-патріотичним значенням. Він мав би, з одного боку, максимально використати можливості сучасної української літературної мови, а з другого — сприяти дальшому вдосконаленню, навіть збереженню її, особливо історичної та іншої термінології. Кваліфікований український переклад цієї майже 900-річної пам'ятки, наблизивши її до сучасного читача, водночас дозволив би сказати, що й самі дослідники на Україні цікавляться рідною давниною, шанують її. У світлі сказаного праця В. Близнеця привертає до себе увагу. Чи відповідає вона зазначеним вимогам — потрібно бодай побіжно переглянути сторінки цієї праці. Спочатку — міркування загального порядку.

Неясно, який саме список мав перед собою перекладач, але виглядає, що т. зв. «Лаврентіївський літопис», який і буде використовуватися для перевірки Близнецевої праці. Перекладач свій текст розбив на низку окремих новел, давши їм відповідні назви. Так зручно, але цього немає в оригіналі, від якого, отже, Близнець самоправно відступив. І ще такий заголовок, як «Володимир привозить на Русь нову віру» (стор. 49), невинуватий хоч би тому, що віру приймають, запроваджують, а не привозять. В. Близнець взявся одночасно і за переклад і за обробку літописного тексту. Здається, що краще було б мати спочатку повний автентичний переклад, а вже потім в разі потреби обробляти. Прикро, що розглядуваний переклад дуже скорочений. П. Загребельний мотивує це так: «Перекласти весь текст неймовірно важко і не все може бути цікавим для читача» (стор. 20). Що важко, то важко, та все ж можливо, і сам перекладач, як буде показано далі, «легко» справився з труднощами. А цікаво це чи нецікаво для читачів, то з ними про це не радилися, і взагалі це не підстава для хірургічного поводження з оригіналом. У розгляданому перекладі читач не знайде детальної розповіді про розподіл світу між Ноевими синами, розгорнутого викладу христия-

янського (православного) віровизнання під 986 р., багатьох інших релігійних місць, в тому і з «Повчання» Мономаха. Тут, звичайно, діяла атеїстична причина, в такій справі абсолютно неприйнятна й непрошена. До речі, разом з «нецікавим» загублено й дещо безумовно цікаве, наприклад «літописну фразу» — «норци суть словене». Адже в жодному чужому джерелі не знайти ототожнення норців (жителів римської дунайської провінції Норика) зі слов'янами.

Даремно шукати в Близнецевій праці переліку послів, яких князі Олег (під 907 р.), і Ігор (під 944 р.) відряджали до Візантії, не знайти в ній повідомлення під 1015 р. про смерть від князя Святополка ще й третього брата Святослава, та багато іншого. Раз вже з тієї чи іншої причини перекладач вдався до частих і великих купюр, то належало зазначити, де і що скорочено, чого не зроблено, за винятком одного місця (стор. 21). У багатьох випадках В. Близнець не може виправдати й завбачливе слово «обробка», замість якого, як це не прикро, підійшло б інше — «підробка». Ось, наприклад: В літописі сказано, що «папежь римський похулить йже ропьціуть на книги словенькия»...¹, а Близнець: «Почувши про те, мудрі люди сказали...» (стор. 27). Отже, замість конкретної особи Папи римського, з-під пера «оброблювача» вийшли якісь анонімні добрі люди. В літописному «Повчанні» сказано: «Велий еси Господи... разумь человечеськ не может исповѣдати чюдес твоих» (стор. 156). В перекладі, чи як його — в Близнецевій «обробці» це місце годі впізнати. «Велика розумом людина, та не може вона осягнути всіх чудес землі» (стор. 89). Подібних вправ у цій праці не бракує. Зазначені метаморфози не мають нічого спільного з наукою чи перекладницькою сумлінністю, це голий, натягнутий атеїзм. Хоч перекладач-оброблювач тексту створив свій обкраяний і спотворений варіант «Повісті временних літ», він подекуди й доповнив літописця. Під 980 р. передано, як князь Володимир поставив «бога блискавок, грому і хмар дощових Перуна: тіло його було висічене з дерева, голову мав вилиту із срібла, вуса золоті, ноги залізні, в руках тримав камінь з подобою Перуна палаючого, прикрашеного рубінами і карбункулом, а перед ним вогонь завжди горів, і коли з недогляду жрецького трапилося б вогню погаснути, жреця того карали на смерть...» (стор. 44).

Виділених слів в літописі немає, їх можна знайти, скажемо, в «Синописі» (А идолю), але це вже інтерполяція, на що не уповноважувало й слово «обробка». Чи ось поганський божок Волос, який, за літописом, відав худобою, а Близнець, називаючи його то Велесом (стор. 29), то Волосом (стор. 44), накинув йому ще й функцію охорони торгівлі. Є в Близнецевому тексті низка текстуальних уточнень: «Велика скіф», або «Велика скуф» (стор. 23): «умикали», тобто «викрадали» (стор. 23); «від кожного диму, тобто «від кожного двору» (стор. 24); «...затоку Суд, вона ж називається Золотий Ріг» (стор. 26); «уроки, себто порядок, як платити...» (стор. 35); «сидячи на санях, тобто збираючись вже помирати» (стор. 89) та інші. Наведених вище уточнень літопис не знає, їх

1) Повесть временных лет, ч. I, М.Л., 1950, стор. 22. Далі сторінки цього видання вказано в тексті статті.

зробив перекладач і оброблювач тексту. Це може збити читача з пантелику, бо без звірки з оригіналом він не збагне, що кому належить. Безперечно, уточнення, пояснення потрібні, але окремо від тексту. Після наведеного вже не дуже дивно, що «Повчання» Володимира Мономаха В. Близнець помістив після 1108 р., тоді як у літописі воно під 1096 р. П. Загребельний у своїй передмові окремо відзначав дбайливе й уважне ставлення Близнеця до мови (стор. 20). Справді бо, відчувається, що за стародавній історичний твір взявся письменник, який за словом до кишені не полізе. Одне з літописних місць можна просто перекласти так: «І від тих слов'ян розійшлися по землі», проте під письменницьким Близнецевим пером слов'яни не розходяться чи розселяються, а розливаються, а раз розливаються, то «як весняні води» (стор. 21). Гарно, поетично — так, але не відповідно з оригіналом — насамперед історичним твором. Безумовно, можна було зберегти аромат стародавньої доби, стиль деяких літописних місць. Деякі традиційні терміни взагалі не можна механічно осучаснювати прямим перекладом. Але якщо й зробити dokonечні відрахування в фонд підтримки давнини, то в Близнецевій праці, здається, все ж буде архаїчна надмірність: возсіяє, воздвигає, омовіння (стор. 21); нарекли, возмобив (стор. 21, 22); дань (стор. 24); воздав (стор. 27); вознесуть, возносять (стор. 33, 61); сотворити (стор. 34); еси (стор. 36); есть веселіє (стор. 46); чадь, содіють (стор. 58) тощо. Чим краще, скажімо, слово «нарекли» від «назвали»: «сотворити» (тризну) від «справити», «влаштувати»; «содіють» (вбавство) від «скоять», «вчинять»?

Загально відома знаменита фраза князя Святослава, якою він попереджував ворогів: «Хочю на ви йти», Близнець передав її видозмінно: «Іду на ви» (стор. 36). Хоч зараз має бути «на вас». Він щорічний запис розпочинає словами «в літо» (літописне «въ лѣто»). Хіба гірша фраза «року такого-то»? Навпаки, правильно і точно. Адже слово «літо» в хронологічному значенні зараз вживається рідше і його можна переплутати з літом — порою року. Ось як передав В. Близнець те літописне місце, де дружина спонукає князя Ігоря йти за даниною: «В літо 945. Того літа сказала дружина Ігорю» (стор. 32).

Як розуміти «того літа» (того року чи «в те літо») — сказати не легко, а між тим тоді за даниною відправлялися, як правило, в осени.

Подібні непорозуміння можуть скластися і в інших місцях українського тексту: запис під 1030 р. (стор. 59), 1044 р. (стор. 62) тощо, бо В. Близнець надто вже шанує слово «літо» на шкоду слову «рік». Не зовсім вмотивовано вживає він новотвори й існуючі, але рідкісні слова: «мавниця» (стор. 22, 34, 68); «мертвяк» (стор. 23); «заволодати» (стор. 24); «невмудровані» (стор. 29) та ін. Перелічені слова якісь розхристані, з емоційним відтінком, а можна й потрібно було просто й ясно: «лазня», «мрець» (покійник), «підкорений», «ненавчені» (недосвідчені). Нечіткість слова чи виразу може принести до неоднозначності тексту, як, скажімо, в такому місці: «І були в Олега під рукою варяги, слов'яни...» (стор. 27). В літописі ясно: «Иб шл у него...» (стор. 20), а з перекладу можна зрозуміти, що ніби племена були в нього напихваті, поруч, бо

якраз таке значення має вислів «під рукою». Іноді перекладач залишає читача напризволяще, бо без будь якого пояснення переносить неясні літописні слова: в лазнях «хвощаються» (стор. 22), «покісний» вітер, «копринні» паруси (стор. 28) та інші.

Українські словники тут не допоможуть. А між тим літописне «хвощються» означає «бються» (прутяними віниками) — так через декілька рядків свого тексту пояснив і сам літописець (стор. 12). Слово «покосний» перекладають як «попутний», «погожий»², але, здається, його можна уточнити. Болгарське «по-косно» — «згодом», «пізніше», отже «вітер наступний, пізніший». В літописі вітрила не «копринні», а «кропиньні» (стор. 25). Перекладач «виправив» літопис. Не оригінально, бо ще І. Срезневський у цьому ж місці зробив таке ж «виправлення», розуміючи свої «копринні» як «шовкові»³. Проте різні літописні списки не уповноважують на таку заміну. В літописі йдеться, напевно, про Кропив'яний матеріал — з волокон кропиви. Ще й зараз мішки подекуди називають кропив'яними, кропивними. Такі ж були й ті вітрила. Шкода, що іноді В. Близнець спокусила ілюзорна ясність слова, хоч насправді це не так, в наслідок чого вийшло непорозуміння. Згідно з літописом, болгари «насельники словномъ быиа», а «білі угри» наслідкиша землю словнську» (стор. 14). В перекладі ж болгари — «гнобителі слов'янам», а «білі угри» потоптали землю слов'янську» (стор. 24). До речі, в російському перекладі з 1950 р. болгари також «насельники» (стор. 210), хоч фактично йдеться про насельників, поселенців (пор. населення, населяти). Щодо білих угрів, то вони не потоптали, а дістали цю землю, прийшли на неї слідом (за волохами). Сам літопис дав таке розуміння слова «наслідкиша» (стор. 21). Неясно, чому літописне «навье» передано описово: «якісь тіні — подобі людей» (стор. 72), якщо це слово пряме значення — «мерці»⁴. За літописом у новонародженого Всеслава Полоцького «... бысть ему язвено на главѣ его» (стор. 52), що розцінено як прикмету «кровожерливості». В російському перекладі збережено це «язвено», але зі знаком запитання. В. Близнець переклав так: «... на голові у нього була закривавлена сорочка» (стор. 62). Йдеться, мабуть, про ту щасливу сорочку, але хто зна, чи саме це мав на увазі літописець під словом «язвено». В іншому місці літописець сказав ясно: «иже и до сес братъ бяху поляне, и живяху каждо съ своимъ родомъ...» (стор. 72), тобто поляни були і до братів Кия, Щека й Хорива. У перекладі ж: «Поляни жили окремо й володіли своїми родами. І до того вони теж жили родами...» (стор. 22). Неясно, як розуміти «до того — до якогось часу, а чи до появи когось. Працювати над літописом не так легко, а до чого призводить легковажність у цій справі, свідчить ще й таке місце перекладу: «... а уличі і тиверці сиділи на Дністрі, в близькому сусідстві з Дунаєм. І була їх велика сила, слов'янських племен, від Дністра до самого моря, і міста їхні стоять до сьогоднішнього дня.

2) Хрестоматія з історії СРСР (пер. з рос.) 1.1.12. 1950, стор. 41: «Хрестоматія давньо-української літератури», вид. 3, К., 1967, стор. 17, прим. 4.

3) И. И. Срезневский: «Материалы по словаре древнерусского языка по письменным источникам», т. 1, СПб, 1893, стп. 1330.

4) Зазначена праця, II, стор. 268, 272.

За те й назвали їх греки »Велика Скіф« або »Велика Скуф« (стор. 23). Тут виділено слова, які В. Близнець додав від себе і які призвели ось до чого. Додавши своє »слов'янських племен«, він до них відніс слова про численність населення, льоказізацію між Дністром, Дунаєм і морем і наявні там міста, а літописець мав на увазі лише уличів і тиверців. Далі, хіба трикутник між Дністром, Дунаєм і морем такий же великий, щоб на ньому жила велика сила слов'янських племен? І до того літописець ніде прямо не відносить уличів і тиверців до слов'ян. Щодо назви »Велика Скуф«, то її правильний переклад »Велика Скіфія«. (»Скіф« — це непорозуміння...) і літописець не говорить, що греки дали таку назву через (нечітке) племен. Навпаки, в »Збірнику Святослава« з 1073 р. є запозичена від Спіфана Кіпрського фраза »в пустынї великая Скуфія« (арк. 1530). Доречно нагадати про тодішню ж Малу Скіфію в Добруджі⁵.

Чи ось таке. В літописі під 985 р. занотовано похід князя Володимира на болгар без уточнення на яких саме, хоч, найвірогідніше — на дунайських. В. Близнець, навпаки, ясно направив русичів на волзьких болгар (стор. 45).

Згідно з літописним повідомленням під 1097 р. половецький хан Боняк направився на допомогу князеві Давидові в район рік Сяну й Вагру, а Близнець чомусь відрядив його на Волинь (стор. 84) та ще й додав дещо про цього хана.

Є істотні зауваження з приводу ставлення В. Близнеця до деяких літописних племен та племінних назв. Приклади під рукою. Передаючи літописний текст про розселення слов'ян, В. Близнець, всупереч літописцю, не назвав лютичів, а хорутан (словенців) замінив болгарами (стор. 21), не підозріваючи, до якої халепи веде ця заміна. Адже ж болгари (Аспарухові) прибули на Дунай щойно десь у 679 р. — це, здається, пізніше літописного переселення слов'ян. Ті болгари з Дунаю взагалі не переселялися і, що важливе, вони не слов'яни, а тюрки. Спочатку складається враження, ніби в перекладі дунайські й волзькі болгари відрізняються наголосом: болгари — волзькі (стор. 22, 24 та ін.): болгари — дунайські (стор. 21, 25 та ін.), але потім ця закономірність з тексту щезає. І до того нормою сучасної вимови є »болгари«. »Повість временних літ« знає плем'я деревлян (жили в лісах, між деревами). В. Близнець уподобав собі форму »древляни« (стор. 23, 24, 27, 32 та ін.). Етнонім »древляни« став нормою в російській історіографії і зухвало поселився в українській (советській), проте правильно — »древляни«, бо в українській мові властиве повноголосся, та й сам літописець часто вживав таку форму (і у Константина Багрянородного »древленіної«), здається, навіть частіше ніж »древляни«. Серед інших племен переклад називає і сіверян (стор. 21, 23, 28). Така форма етноніма також стала історіографічною нормою, хоч різні списки літопису переважно знають форми »сівер, сівери, сіверо«⁶. На території сучасної Болгарії з VII

⁵ Іван Вагданов: »Прабългари«, София, 1976, стор. 36, 41, 42 та ін.

⁶ О. С. Стрижак: »Сіверяни« — »Мовознавство«, Н І, 1973, стор. 65, 66.

стол. також відомі сівери. Зрештою: Сіверська земля, Сіверський Донець, Новгород-Сіверський (в основі «сівер» а не «сіверян»), отже це наше плем'я належало б називати сіверами. Не можна обійти етнонім «Русь» у значенні етнічної належності людей. Ця форма мала збірне значення — руси, русини. Саме так належало б передати її в українському тексті, де натомість рясніє прикметникова форма «руський» (на одній 31-ій стор. є 14 цих прикметників). Це мабуть під впливом сучасної самоназви росіян — русские». Ті ж «русские» всюди фігурують і в російському перекладі з 1950 р. Вартувало відрізнити, коли слово «русь» означає державу, землю (Русь), а коли русів, русинів. Здається, краще було б: «приходили руси (русини) на Царгород», а не «приходила Русь...» (стор. 24); «руси (русини) ідуть...», а не «Русь іде...» (стор. 26) тощо. Справа передачі літописних неслов'янських племінних назв взагалі ще не впорядкована, все ж, якщо перекладати по-українськи, то замість літописного «весь» можна писати «веси»; «жорсь» належало б передати через «жорси» (а не «жорс» — стор. 23), а «самоядь» (стор. 78) — через «самоїди» (в СССР з 1938 р. — самодейці) і т. д.

Звичайно, не можна було обійтись без відповідних пояснень і приміток до тексту в перекладі, їх 93, та, шкода, і тут не обійшлося без отріхів. Ось дещо звідси. Скіфами називали у Візантії не тільки слов'ян (прим. 7), а за традицією — багато інших народів колишньої Скіфії. Дунайські болгари перед тим жили не на Волзі (прик. 8), а в Приазов'ї. Походження і характер монети «шеляг» не таке вже неясне (прим. 16). Досить нагадати давньо-скандинавське «skillinh», від якого напевно походить літописний «шеляг», що під впливом польського szeląg став відомим шелягом⁷. Цікаво, що «шеляг» вжитий стосовно племен радимичів і в'ятичів, які, за літописом, були польського походження. За Близнецем назва Волині виводиться від міста, яке називалося Волиня (прим. 52), а насправді — Велинь (Волинь). Не зовсім точно, що Червеньські міста — міста Червоної Русі (прим. 53), бо ця назва походить від м. Червеня. Помилково дружиною польського князя Казимира названо дочку Ярослава Мудрого (стор. 58), бо, фактично, це сестра Ярослава.

Не зовсім точне пояснення візантійської посади Котопан — голова, керівник, впливова особа при імператорському дворі (прим. 65); це (Катепан) намісник округи. А примітки 57а, 89а, ч. 2; 9 — а, ч. 2 не пов'язані з пояснюваним текстом. Перелік претенсій до Близнецеві праці можна було б продовжити. Предметом прискіпливої уваги була переважно перша половина цієї праці, але й це дозволяє зробити належні висновки.

П. Загребельний порівняв Близнецеву роботу з подвигом (стор. 20). Наскільки відомо, редакція «Вітчизни» вважала, що П. Загребельний у своїй передмові сказав усе, тому й не збирається друкувати будь-яких критичних зауважень. Сам В. Близнец також високої думки про свою працю і є відомості, що він покликався на попередню позитивну рецензію Інституту літератури АН УРСР, на добрі слова академіка

7) М. Фасмер: «Этимологический словарь русского языка», I, IV, М., 1973, стор. 508.

Д. Лихачова, Є. Кирилюка. І раптом наведені вище огріхи, помилки, «обробки» — прикро. Коли автор цих рядків звернувся до редакції «Вітчизна» з своїми зауваженнями, то їх не то що не надрукували, але, не зважаючи на наступне нагадування, взагалі не дали будь-якої відповіді... Правда, Інститут літератури визнав ці зауваження слушними, а Близнеців переклад — недосконалим (а рецензували ж перед виходом у тому ж інституті).

Інститут історії АН УРСР пішов ще далі, додавши, що цей переклад непридатний ні для науковців, ні для ширшого кола читачів. То для кого ж він придатний? Як говорять, Платон друг, та правда дорожча. Так і тут: для В. Близнеця безперечно прикро, однак загальна справа має стояти над особистими емоціями. І ще: як можна було пустити в світ таку річ? Адже її видання плянували, обговорювали. Де ж були фахівці, чи бодай справжні шанувальники рідної справи? Сама ідея перекладу наших стародавніх пам'яток — доконечна, похвальна, але чому її зведено до такого самодіяльного рівня, знецінено, зневажено? Чому... чому... чому? А що, як така ж доля спіткає інші наші пам'ятки? Не дай Боже...

5. 2. 1980.

ПРИСЯГА ВОЯКА УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ

затверджена УГВР і введена наказом ГВШ ч. 7,
з 19. VII. 1944

Я, воїн Української Повстанчої Армії, взявши в руки зброю, урочисто клянусь своєю честю і совістю перед Великим Народом Українським, перед Святою Землею Українською, перед пролитою кров'ю усіх Найкращих Синів України та перед Найвищим Політичним Проводом Народу Українського:

Боротись за повне визволення всіх українських земель і українського народу від загарбників та здобувати Українську Самостійну Соборну Державу. В цій боротьбі не пожалію ні крові, ні життя і буду битись до останнього віддишу і остаточної перемоги над усіма ворогами України.

Буду мужнім, відважним і хоробрим у бою та нещадним до ворогів землі української.

Буду чесним, дисциплінованим і революційно-пильним воїном.

Буду виконувати всі накази зверхників.

Суворо зберігатиму військову і державну таємницю.

Буду гідним побратимом у бою та в бойовому житті всім своїм товаришам по зброї.

Коли я порушу або відступлю від цієї присяги, то хай мене покарає суворий закон Української Національної Революції і спаде на мене зневага Українського Народу.

ДО 2000-РІЧЧЯ ПОСТАННЯ КИЄВА ТА
1000-РІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

К И Ї В

МАЛА АНТОЛОГІЯ

Упорядник і автор біографічних даних Леонід ПОЛТАВА

(Продовження, 3)

Вітай же нас ти з сонцем, голубами.
Я дужий народ! — з сонцем, голубами.
Вітай нас рідними піснями!
Я — молодий!
Молодий!

Із збірки «Соняшні клярнети», Київ, 1918 р.

І Белий, і Блок, і Єсенін, і Клюєв:
Росіє, Росіє, Росіє моя!
... Стоїть сторозтерзаний Київ,
і двіста розіп'ятий я.

Там скрізь уже: сонце! — співають: Месія! —
Тумани, долини, болотяна путь...
Воздвигне Вкраїна свого Мойсея, —
не може ж так бути!

Не може ж так бути, о, я чую, я знаю.
Під регіт і бурю, під грім од повстань
од всіх своїх нервів у степ посилаю —
поете, устань!

Чорнозем підвівся і дивиться в вічі,
і кривить обличчя в кривавий свій сміх.
Поете, любити свій край не є злочин,
коли це для всіх!

Із збірки «Плуг», Київ, В-во «Друкар», 1929 р.

Павло ТИЧИНА (1891-1967) — один із найбільших українських поетів, родом із Чернігівщини, студіював у духовній семінарії та в Київському комерційному інституті. Автор «Соняшних клярнетів», «Замість сонетів і октав» та ін. збірок. Спершу підтримував український національно-визвольний рух, потім, стероризований московсько-большевицьким окупаційним режимом, писав у Києві «поезії» — проти Києва, в духовно-ідеологічному розумінні. Твір «Пам'яті тридцяти» присвячений героям Крут.



Роман КУПЧИНСЬКИЙ

МІЙ КРАЙ

Коло Києва чи Львова —
Де приїду — дома всюди.
Де поступлю — рідна мова,
Де погляну — рідні люди:

Роботящі Підгірянці,
Як огонь палкі Гуцули,
І сміливі Кубанці,
Що ще Січи не забули.

І розважні Подоляни,
І Полтавці — соловії.
Бойки, Лемки, Волиняни —
Все ото брати однії.

Бо від Сяну до Кавказу,
На степах, чи полонині,
Тризуб має до приказу
І прапори жовто-сині!

Роман КУПЧИНСЬКИЙ (1894 —) — письменник, журналіст, поет із Західної України, старшина Українських Січових Стрільців та Української Галицької Армії. Автор стрілецьких пісень. По Другій світовій війні — в США.



Микола ФІЛЯНСЬКИЙ

КИЇВ

Ще скарб віків не весь прожито,
Ще видно кін колишніх дій
І днів Твоїх тавро не змито
В останках »каменю і мрій«.

Хай на нових Твоїх оселях,
Краса — без рідної канви,
Хай перед генієм Растреллі
Юрба не хилить голови;

Хай степ, в буденний сум повитий,
Скував потомлені уста,
І шлях святинь твоїх, Славуту,
Тернами весь позароста.

В час невідомий, в час нежданий
Ти знов розімкнеш свій язик...
Надхненим словом осіяний
Колись недаром Первозванний
Зорю землі Твоїй прорік!

Микола ФІЛЯНСЬКИЙ (1873 — заарештований більшовиками 1937 року) — поет, науковець-архітект, уродженець Полтавщини. Збірки: »Лірика«, »Цілую землю« та ін. Після арешту енкаведистами на Запоріжжі — доля невідома.



Клим ПОЛИЩУК

СЬОГОДНІ ДЕНЬ ...

Сьогодні день, можливо, вже останній. —
В Софії плакали й тужили дзвони. —
В душі мотив збудився стародавній
І викликав настрою тони ...

Останній день. — І скільки ж їх прожито. —
А з кожним днем все більше й більше крови.
Вчорашній світ сьогоднішнім розбито
В ім'я ідей одвічної любови ...

Скривавлено блукають скрізь прокльони. —
В просторах голоси і співи маю. —
В моїй душі святі софійські дзвони. —
В моїй душі чуття і сліз до краю ...

Київ, 2 травня 1920 р.

Клим ПОЛИЩУК (1891 — засланий у 1935 р. на Соловки, доля невідома) — поет, прозаїк і маляр із Житомирщини, переслідуваний за царизму, як мазепинець. У 1920 р. емігрував на Західню Україну, у 1925 р. повернувся до Києва. Збірки: «Поезії» (Київ, 1919 р.), «Звуколірність», трилогія «Отаман Зелений» (Станиславів-Коломия) та ін.



Євген ПЛУЖНИК

Я ЗНАЮ ...

(Уривок)

Серце здушили моє — мовчи!
О, майбутнє моє прекрасне!
Чуло серце тебе вночі,
Що ж, нехай собі серце гасне.

Хтось розгорне добу нову, —
І не гнів, і не біль, не жертва!
Воскресінням твоїм живу,
Земле мертва!

3

Я — як і всі. І штани з полотна ...
І серце моє — наган!

Бачив життя до останнього дна
Сотнями ран!

От! І не треба ніяких слів.
За мовчанням вщерть зголоднів!
Зійде колись велетенський посів
Тишею щирих днів.

От і не треба газетних фраз!
— Біль є постійно біль!
— Мовчки зросте десь новий Тарас
Серед кривавих піль!

Київ, 1924 р.

Євген ПЛУЖНИК (1898-1936, на засланні на Соловках) — поет і прозаїк із Вороніжчини, студював у Києві, в Театральному інституті ім. М. Лисенка. Збірки: «Дні», «Рання осінь», драми; по-смертна збірка вийшла в Німеччині в 1948 р. п. з. «Рівновага». Був заарештований НКВД у Києві й засуджений до розстрілу, загинув на Соловецькій каторзі.



Микола ЗЕРОВ

КИЇВ З ЛІВОГО БЕРЕГА

Вітай, замріяний, золотоголавий
На синіх горах! Загадався — снить ...
І не тобі-молодшому — бринить
Червлених наших літ ясна заграва.

Давно в минулім дні твоєї слави,
І плаче дзвонів стоголоса мідь,
Що вже не вернеться щаслива мить
Твого буяння, цвіту і держави.

Але, мандрівче, тут на пісках стань,
Глянь на химери бароккових бань,
На Шеделя білоколонне диво.

Живе життя і силу ще таїть
Оця гора зелена і дрімлива,
Ця золотом цвяхована блакить.

1920 рр.

КИЇВ У ТРАВНІ

Емаль Дніпра, сліпучий синій сплав,
Газон алей і голе жовтоглиння,
І в поводі прозорого проміння
Зелені луки — як розлогий став.

Ніколи так жадібно не вбирав
Я краси весняного одіння:
Пісок обмілин, темнобоке ріння,
Брунатні лози і смарагди трав.

Крізь цеглу й брук пульсує кров земна
Ростин земних, і листя чорноклена
Кривавиться на світлі ліхтарів.

І між камінних мурів, за штахетом,
Округлих яблунь темний кущ процвів
Таким живим розпадістим букетом.

Микола ЗЕРОВ (1890 — загинув у 1937-38 р., дата смерти докладно невідома) — поет і літературознавець, перекладач, родом із Полтавщини, професор літератури Київського університету. Поезії неокласичного типу. Збірки: «Антологія античної поезії», «Камнена», що вийшли у Києві; багато творів опубліковано по Другій світовій війні в Німеччині. Виступав проти пролетаризації-примітивізації української літератури під советами. Засланий 1935 року на Соловки, старався і там перекладати «Енеїду» Віргілія.



Тодось ОСЬМАЧКА

НА ІГОРЕВІМ ПОЛІ
(Уривок)

сонце повтикали злотними стрілками:
Сонце покотилось з могил до криниці
й заюшило кров'ю хустку молодиці...
Не з відрами стала вона під вербою —
дитину вмивала гострою водою:
— «Погойдніться, верби, понад берегами,
розступіться села з білими хатами,
я несу дитину на чорні майдани,
хай зозулі сиві кують над дворами...
На чотири бори насунули хмари,
й ними блискавиці ножі сполоскали;

брязнули зірниці і на сході в полі,
а в диму, тумані, заіржали коні;
блиснули носами круки на могилах,
під крила сховавши знижені долини,
й вилискує місяць у птахів на крилах
і капає з крил їх на яр та на ниви ...

А муж мій поїхав волочити, знаю,
аж на Сян від коней копита лунають ...
І горе, горе серцю і людському зору,
страшно мовить слово у світ, як у нору:
вдарили гармати московські з-за Дону
та й шлях перебили, в землю увалили,
повбивали коні, дружину прибили,
йому темні брови присипали пилом,
а борона впала Богові докором,
зубком учепившись в небосхил над бором,
та й висить на небі на північ зубками,
розгойдана люто сніжними вітрами,
від яких аж зуби довгі розпеклися
й на небі зірками рясно зайнялися ...

А вже ж, як ревнули з Дарниці гармати,
іншії московські і в другу пору,
то кинули мужа на простір проклятий,
на зубки вогненні, височенно вгору, —
та й висить на небі ратай з бороною
над землею й морем, ранами роздертий,
кров'ю заливає Північ з Колимою
і на чорний Захід тінь кладе від смерти» ...

На голі майдани вийшла молодиця
й, поставивши сина там у кривавиці,
з мукою гукнула: »Лле кров без упину,
не покинь закліату, розп'яту Країну!..«

Тихий шепіт зник над стернями
а Сварог ворушить віями,
мов лісами в білім інеї;
тими віями він скочує
сльози, тугою розтоплені,
стають сльози ті озерами
у долинах серед зелені
та й димлять до сонця водами
в ранки білі, теплі, травневі ...

А з голих майданів кричить молодиця,
до віків Трояна, бо ще всім не досить!..

Від борони небо кров'ю червониться
кров'ю Північ червоно заносить! . .

«Скитські вогні» (поезії), Харків, ДВУ, 1925.

Тодось ОСЬМАЧКА (1895-1962 в Нью-Йорку) — поет, романіст, перекладач Шекспіра, родом із Київщини. Постійно переслідуваний більшовиками: був під арештом у Москві, в будинку для божевільних у Києві, де симулював хворобу і так уник розстрілу. Збірки: «Круча», «Клекіт» в Україні, роман «Поет» та ін. за кордоном, де й помер.



Лев ЯЦКЕВИЧ

22 СІЧНЯ 1919

Забилося серце чавунне в Софійськiм соборi,
I дзвони заграли рахманно у прозолоть ранку,
Замаяли з веж золотих прапори на свiтанку —
Iз веж золотих, де заснули знеможенi зорi,
Бурхливою повинню вийшов на вулицi Киiв.
Морем шапок i розливом козацьких жупанiв,
I скучерявлену скатерть старого майдану
Виткав стягами полкiв у барвисту кирею.
Хитнув булавою Хмельницький — самотнiй i гордий,
У зморщене плесо голiв, ворущке, кучеряве —
З тисяч грудей, наче сурми, нежданно заграло:
Слава Тобi, Україно, Ти вiльна й соборна!
Дзвiнким переливом мiськi сколихнулися площi
Вiд перевулкiв — по сивий Днiпро у долині . . .
Розплющили очi князi в кам'яних домовинах,
I в Лаврських печерах ченцiв ворухнулися моцi,
Янтарною кулею мiсяць над Києвом станув —
Вгорi над собором завiсив сiблiсте намисто . . .
Скотилася з бань золотих сiбiрна зiрка на мiсто,
Щоб в кожному серцi горiти повiк полум'яно.

Україна

Лев ЯЦКЕВИЧ (—) — журналіст, поет, родом із Західньої України.



Богдан КРАВЦІВ

СІМНАДЦЯТОГО РОКУ

I

І знов — весна . . . Вже нарік двадцять літ
Минеться з часу, як весняним шумом
Невтишним гулом у серця хлоп'ячі
І в вікна шкільних заль в Народнім Домі
Прорвався так негадано, неждано
Світ березня сімнадцятого року.

Щось коїлось, творилося навколо:
По місті вихор п'яно бушував
І голови п'яніли гімназістам
Од вістей неймовірних, слів таємних
Про те, що діялось далеко там . . .

Котрогось дня ми ринули зі школи,
Мов рій бджолиний вулицями міста —
Навмань отак — без поклику й намови —
Туди, де Юр у небо упинався,
Де площа святоюрська хвилювала
Безмежним морем прапорів й голів.

П'яніші за весняне сонце й вітер
Лунали там слова про Україну,
Про волю славну, воскресення, зрив —
І ми із жовтосиніми стяжками
Ішли походом і «славу» кричали
І вперше . . . вперше замість «Ще не вмерла»
Виводили, співали: «Вже воскресла!»

І з того дня ми ігор відцурались
І гудзиків і марок поштових
Далеких Конго, Джави чи Китаю —
І в скарбівню хлоп'ячу заховали,
Мов скарб найкращий, стяжку паперову
Із надписом «Воскресла Україна!»

II

То згодом квітень радістю зайнявся,
Як дядько мій із Києва приїхав —
Із світлої столиці України.

Не визнати, словами не сказати,
Як розцвітали юні думи й серце
Від дядькових барвистих слів
Про дні захоплені, години слави . . .

Як очі жевріли і милувались
Гостинцем любим — грішми України
Й листівкою з Софією Святою,
Що їх мені він з Києва привіз.

І в школі між юначим товариством
Потому тільки й мова йшла про все те,
Що я дізнався в дні оті від дядька —
І всі побожно й задро позирали
На той гостинець незвичайний дуже.
Із Києва привезений самого . . .

І хоч не раз, не раз іще займався
Золотоверхий полум'ям пориву,
То в серці завжди сяйвом непогасним
Горять найперші ті скарби хлоп'ячі,
Що їх в дарунку молодості нашій
Отой бурхливий березень приніс!

Львів, 1936 р.

Богдан КРАВЦІВ (1904-1975) — літературознавець, поет, журналіст націоналістичного напрямку, уродженець Галичини. Збірки: «Дорога», «Промені» та ін. в Україні, а закордоном «Зимозелень», «Дзвенислава» (вінок сонетів), переклади з німецької. Помер у Америці.



Іван ІРЛЯВСЬКИЙ

СТОЛИЦЯ

Ждали довго блакитного серця
І степи і столиця Андрія. —
Не серпи, — кулемети на стернях.
Революція. Війни.

Ждали довго. І вітер відносив
Сірі хмари, спогіднював простір.
Не в женців, — їх нема на покосах, —
Краплі поту, як брості.

Не в женців. І лани не засіють
Цього року, сіяч бо в поході.
Хай воскресне столиця Андрія,
Дух вояцький в народі!

Іван ІРЛЯВСЬКИЙ (1919-1942) — справжнє прізвище Іван Рошко, поет із Закарпаття, учасник Похідної Групи ОУН під час Дру-

гої світової війни. Збірки: »Моя весна«, »Вересень«, »Брості«. Розстріляний німцями-гітлерівцями в окупованому Києві.



Михайло ЧИГИРИН

ВЕЛИКА НОВИНА

Я ніколи не був у Львові
І не знаю, чи попаду,
Тільки звідти правду-обнову
Я викопую, мов руду.
Ми в Ромнах. Тут стояв Мазепа!
І тепер ще пливе Сула.
Простяглися над нашим степом
Львів і Київ, мов два крила.

Крие сніг і гаї й діброви,
Ти ж нам весну усім прирік:
Рідний уряд у місті Львові
Сорок перший карбує рік!
України не струть сатрапи!
Встане Київ — наш голова!
О, спасибі тобі, Остапе,
За новину із міста Льва!

2 лютого (1942 р.)

Від Ред.: Друг Остап — учасник Похідної Групи, діяв у м. Ромен і суміжних районах в 1941-42 роках під кількома псевдами. Вірш »Велика новина« йому присвячений: саме д. Остап привіз вістку про віднову Української Держави Актом 30 червня 1941 р. на Сумщину й Полтавщину.

Доля друга Остапа невідома. Є припущення, що він загинув у Кривому Розі від німців-фашистів тоді, коли вони розстріляли і поета-патріота ред. Михайла Пронченка.

Михайло ЧИГИРИН (1923-1942) — молодий поет із Сумщини, автор двох збірок, опублікованих під час Другої світової війни. Примусово вивезений як »Остарбайтер«, загинув у Білостоці, під час навантажування німецьких бомб. Збереглося тільки кілька розрізнених віршів у редакційній течці С. Довгала (Німеччина).



(Далі буде)

НАУКА І ДОСЛІДИ

Олександр ДРАЖНЬОВСЬКИЙ

С К И Т И

(ГЕТИ-ГОТИ, АНТИ І СЛОВ'ЯНИ, І МИ — НЕ МИ)

(Продовження, 4)

Крим — Босфорське царство

Атенці відплатилися Левконові І (і його батькові Сатирові І) так, що поставили їм в Атенах статуї, а самих їх нагородили золотими вінцями і надали їм декретом атенське громадянство, привілей недоторканости (імунітет) і звільнення від податків у торгівлі (такі самі почесті і привілеї надано опісля синам Левкона Спартаківі ІІ і Перісадові І).

Це стало нагодою для атенця Лептіна внести до сенату проект закону, щоб відібрати всім чужинцям звільнення від місцевих податків. В обороні Левкона став Демостен, один із найкращих ораторів Греції.

В його біографії про Лептіна подають, що його мати Клеобула була з визначного скитського роду, яка вийшла за грека Демостена. Син дістав те саме ім'я, а противники називали його «скитом». Він був амбасадором царя Левкона й за те діставав високу заплату у формі імпортованого збіжжя.

Демостен виступив в сенаті з довгою промовою проти проекту Лептіна (355 р. до Хр.), в обороні прав Левкона. Ця промова збереглася, але її цитує дуже мало авторів і то тільки короткою згадкою. Тому, що вона для нас важлива, бо пояснює хто був Левкон, я наведу її дещо скорочений переклад, як теж важливіші цитати.

Демостен починає: »Через закон Лептіна будуть відібрані теж почесні привілеї архонта Левкона і його синів, що їх ви, атенці, їм надали. Хоч Левкон з походження чужинець, але ви його зробили атенським громадянином«. Слідую довга оборона, що виступає немов панегірик у честь Левкона як постійного добродія Атен, який через довгі роки доставляв атенцям збіжжя зі своєї багатой країни. Він давав атенським торговцям легше експортувати без оплати й поза чергою (тут подається скількість імпорту). »Коли ж атенці відберуть йому і синові право імунітету й вільної торгівлі з Атенами, тоді він, ображений, буде змушений зробити це саме з атенськими торговцями«. Логічні докази Демостена довели до того, що проект закону Лептіна був відкинений. Ціла ця промова вказує виразно, що йдеться про дії двох незалежних від себе держав і що володарі Босфору були для атенців чужинцями.

Столицею Босфорського царства була Пантикапея, яку називали теж деколи Босфором або Понтосом. Другим важливим містом, що його цар Левкон розбудував у велику пристань, була Теодозія, названа так у честь його жінки, а далі Німфея, Діоскурія, Кітея, Тиратака, Мірмікія і Партенія. За Босфорською протокою, на Таманським півострові було місто Таматарха (пізніше Тмуторокань), а далі Кіпа, Патрас, Корокондама, Гермонасса, Ахілеон, Апатуріон і Горгіппа (нині Амапа). Крім Криму, до Босфорського царства належали теж усі племена, що жили довкола Меотійського (Озівського) моря, а на Кубані — аж до Кавказу: дардарії, ахайці (з містом Патрос-Патрайос, де згинув Андрій Первозванний) аорси, геніохи, дзюги, досхи, фатої, керкети (черкеси), махлії, жесси, сіраки, торети, зиги та інші.

Левкона називають архонтом (князем, королем) Босфору й Теодозії і царем сіндів, торетів, дардаріїв і жессів; його наслідників, головню Перісада I титулюють теж царем сіндів і всіх меотів, тобто всіх племен довкола Озівського моря. На одному написі подається Кавказ як східню границю його царства. Коли взяти до уваги скількість експортованого збіжжя (2,100.000 медимнів — понад 5 млн. бушлів), то ясно, що такої кількості не міг постачати сам Крим — навіть з нинішньою Кубанщиною. Це збіжжя постачали скити-хлібороби «георгії», як це подає Страбон. Так само Геродот називає скитів-орачів з центральної України, де вирощували збіжжя на експорт.

Наступники Левкона I (після Діодора) були його сини Спарток II (353-348) і Перісад (353-310). Вони обидва були теж відзначені атенцями золотими вінцями і статуями в Атенах. Перісад, — як вже було згадано, — поширив кордони свого царства аж до Кавказу. Босфорці його дуже любили й шанували. Він панував 38 років. Після нього перебрав владу найстарший його син Сатир II, але проти нього виступив брат Евмел, наймолодший третій син Перісада, який думав з'єднати собі сусідніх скитів. Сатир взяв собі на допомогу Аріферна, короля траків (скитів з-над Дунаю) і, хоч початково взяв верх, згинув сам в обороні одного міста і Евмел остався переможцем.

Без огляду на те, як джерела називають поодиноких союзників (скити, варвари, траки), виразно видно, що всі вони були сусідні скити. Евмел вимордував всі родини обидвох братів і панував 5 років. Це була «звичайна» боротьба за владу у ті й пізніші часи не лише в нас, але і в усіх націях і державах світу.

Після нього слідував його син Спарток III (20 років) і наступні Езбоїт, Спарток IV, Левкон II, Левкон III, Евдіон, Перісад V і його жінка Комосарія до 115 р. перед Хр. Перісад V передав владу над Босфором Мітрадатові VI Евпаторові, який походив із царської скитської династії з Бактрії (мабуть, головної, прадавньої, царських скитів, бо він (Евпатор) повторює два рази, що й українська Скитія — це його прабатьківська спадщина.

Тому, що до мене як нетитулярного ані популярного дослідника не мусять мати довір'я, я наведу думки й погляди нашого історика-дослідника д-ра Юрія Липи, який, як відомо, присвятив велику частину своїх студій цим проблемам («Призначення України» і «Чорноморська доктрина»⁵¹, а своєю геніяльною проникливістю зумів схопити правдивий історичний змісл і погляди на цю проблему. Я з глибоким зворушенням подивляю їх і передаю дослівно, бо вони є якраз тією логічною історіософічною відповіддю на питання, яке я поставив спочатку: чи не є абсурдом твердити, що скити, як одна з найстарших і наймогутніших імперій, що джерельно є доказане, на землі, автохтони нашої Батьківщини, віддали добровільно Крим — перлину свого раю на землі Скитії-України — якимсь зайдам-рибалкам з Мілету?

Ось що думає про Крим Ю. Липа у розділах «Чорноморська Картагена» і «Чорноморський Ганнібаль»⁵²:

«Геллада в V і IV століттях до Хр. була найбагатшим краєм Європи...

Тоді ж Геллада видала свого найбільшого державного мужа: Переклес (499-429) ... на чолі велетенської військової флотії в році 455 обплинув береги Чорного моря і Крим».

Однак праця Періклія і його армади лішла намарно... Місцеві, переважно трипільські елементи почали давно грати більшу роль у політичному житті міст-держав від Танаїса і Фанагори аж по Тірас. Ці збуджені сили надають своєрідний характер цим державам, бо, як твердять знавці тих часів, «економічне та громадське життя чорноморських гелленів було тісно зв'язане з життям тубільців країни» (проф. Варнеке).

З другого боку, економічне життя цих держав на українській території витворювало власні експортні центри, що їм дуже не на руку були всі спроби контролювати їхню торгівлю. Особливо один із таких державно-торговельних центрів зміцнів так, що не Атени йому, лишень він Атенам диктував закони для експорту до Атен. Який же то був центр? ..

Кільканадцять літ по морській експансії Періклія і кілька літ по його смерті — так промовляє в Атемах славний Демостен (450-413):

«З усіх портів нам найбільше постачає збіжжя Понт. Це сталося не тільки тому, що володар цього краю, Левкон, звільнив від мита всіх, що пливуть до Атен, і наказав, щоб у першу чергу вантажити кораблі, що йдуть до нас». Взагалі «з промови Демостена випливає, що Босфор постачав щороку 400 тис. медимнів збіжжя, а в 357 р. босфорський цар Левкон прислав аж 2.700 тис. медимнів» (Ф. Слісаренко).

Хто ж той Левкон, що помагає занепадом по смерті Періклія Атенам? Якої країни він є володарем?

51) Липа, Ю.: «Призначення України», Львів, 1938, і «Чорноморська доктрина» того ж самого автора, (циклостиль), 1947 р.

52) «Призначення України», стор. 72-81.

Левкон є царем Босфорського цїсарства, що його столицею є Пантикапей у Таврії (Криму), а це цїсарство репрезентує економічні інтереси української території і всього Чорномор'я . . .»

21. *Pax Bosporicorum*

Два є Босфори на Чорнім морю: один більше знаний тепер, Босфор Тракійський, у протоці між Мармарою і Чорним морем, другий на протоці в Таврії (Крим) — т. зв. Босфор Кімерійський, де закладено велику державу, що коло тисячі літ була важним чинником у світовій політиці й торгівлі.

Політичному значенню цього Босфору віддавали багато пошани стародавні історики й географи (Страбон, Юстин, Мемнон, Аппіаній, Плутарх, Посідоній, Плїній), в сучасності дали багато чужинці (Th. Reinach, Toucart, Meyer, Minns). Тисячолітньою панорамою його дій захоплювалися і вчені української крові (Юргевич, Бурачков, Кулаковський, Ростовцев) та вчені українці — від підсоветських аж до Ф. Слісаренка і В. Щербаківського. Цей Босфор очолив одну з найбільших політично-торговельних офензив народів причорноморської, головню української території, до безпосередньої участі в виміні на магістралі: Індійський океан — Атлантик. Це Босфорське царство мало на чолі блискучу людину, що про неї сказав захоплено Цїцерон: "Mithradates, rex post Alexandrum maximus" (Мітрадат — найбільший король по Олександрові Великому) . . .

Крим, чи українською мовою кажучи, Перекоп, чи історичною назвою звучи — Таврида — це ідеальний ключ до панування над Чорним морем. Взагалі півострови в геополітиці — це символи тенденції суходолу до панування над водними просторами. Таке ж значення має й потужна жадібна долоня Тавриди з її розчепіреними пальцями: не раз в історії тими пальцями були міцно натягнені кермівні віжки до всіх важніших пунктів чорноморського побережжя (Пантикапей, Херсонес, Севастопіль). Крим — це осередок торговельних і політичних доріг Чорного моря. Це — рушійний важіль до кермування не тільки побережжя, але й до контролі всіх територій і річних систем, що їх ріки вливаються в Чорне море. Врешті Крим рішає чи озійська система рік вливається до замкненого озера, чи до затоки Чорного моря. Крим контролює тим самим і приозівські, і кубанські землі. Сильна влада на Криму може діяти й глибше: спираючись на Дон, замкнути і волзьке гирло на Каспїю, і просуватись на Каспій . . .

Тому до Тавриди-Криму стремлять і Атени, і Рим, і другий Рим — Царгород, і турецький Константинопіль. Там хочуть вони утвердитися і звідти керувати затокою Середзем'я — Чорним морем (Mare Ruthenicum). Здавалося б, кожна сильніша державна влада, що осіла в Пропонтиді (Мармара), мусіла була стреміти до опанування Понту, перш за все Тавриди. Але то все характеризувало чужинців. Тим часом перша сильна влада, перший розмах виріс

не від них, а від самого Криму — Тавриди, від Босфору з його столицею Пантикапеем. Не наступ на Тавриду, лишень наступ Тавриди на чужинців стоїть на початку історії української території. Наступ, що розв'язує цілковито інший комплекс української геополітики — «комплекс Трої». Це був наступ цілого союзу чорноморських держав, сполученого з малоазійським союзом у боротьбі за поважну роллю на Середземному морі. Цей наступ Тавриди від часів Босфорського царства зв'язаний органічно з геополітичними традиціями українських земель і хто є їхнім володарем, той перебирає на себе завдання «наступу Тавриди»...

Історик Тавриди (Кулаковський) згадує, що ще в першій половині XIX стол. були видні в колишній Пантикапею (Керчі) на Мітрадатівій горі монументальні руїни мурів босфорського Акрополю. Акрополь цей яснітиме завжди в духовості українців, — як символ природної експансії їх земель.

Пантикапей... розбагатів на торгівлі головним чином рибом і збіжжям. Його кораблі продавали свої товари на біржах Візантії, Синопу й Кизика, зв'язаних з Чорномор'ям, пізніш однак везуть вони товари* Чорного моря (збіжжя, шкіру, смолу, клоччя, будівельне дерево, полотно, вовняні матерії, невідьників) на велетенські біржі острова Родоса або й Делоса, що лежить між Гелладою і Італією...

Можливо, що потреба протиставитися імперіялізмові Атен викликала зміну в устрої пантикапейської держави... В 438–437 рр. до Хр. владу перебирає в свої руки негеллен, полководець Спарток Перший. Дуже можливо, що два роки пізніше морська експедиція Перікля була викликана цим переворотом, що дав Пантикапесві «сильну єдину владу в руках енергійного і талановитого вождя» (Ростовцев).

Однак армада Перікля не заатакувала міста: вже тоді Пантикапей був засильний. Перікль вибрав догіднішу роллю союзника свіжонародженої династії: між Атенами й Пантикапеем був підписаний договір взаємної підтримки.

Це — початок постійного вивищення Пантикапею, а властиво вже Босфорського царства. Вже наступник Спартока підбиває під свою руку Німфей і оголошує вільну торгівлю, змінивши договір з Атенами. Третій цар, Левкон, підбиває Теодозію і успішно воює з малоазійською Гераклеєю. Врешті по столітті Босфорське царство, що розрослося під династією Спартоکیدів, розвиває велетенську торгівлю продуктами української території в Середземному морі. Геллада підупадає через анархістичні свари, а це тільки сприяє зміцненню Босфорського царства...

Босфорська династія об'єднала ціле північне Чорномор'я, Тавриду, Приозівщину й частину південного Чорномор'я. В руках династії — великі грошові засоби, сильна наємна армія. Босфорське

*) Ростовцев підкреслює в своїй «Історії стародавнього світу», що Пантикапей вивозив також металі, особливо золото, яке йшло через Україну в Гелладу з Уралу.

цїсарство впродовж 800 лїт витворює врешті своєрідний північно-понтійський рух, що розсипає по цілій Україні пребагате понтійське мистецтво...

Але найважливішою для української економічної й політичної історії була торговельна фльо́та босфоритів.

Коли врешті в кінці III-го і в II-ім стол. до Хр. запанувала в гелленських державах анархія і багато піратів почало нищити торговельні кораблі, в Егейському морі потужна фльо́та Родосу взяла на себе завдання підтримувати безпеку торговельного мореплавства. В цей час на Чорному морі порядок і спокій підтримувало виросле на велику суходільну і морську державу — Босфорське цїсарство. Рука Тавриди обійняла всі важніші торговельні й політичні дороги Понту: на Чорному морі запанував Рах Bosphoricum. Герб його — крилатий грифон з повним колосом під копитами й з списом у дзьобі — стає символом єдності, гербом Чорного моря.

22. Чорноморська Картагена

Династія, що кермувала Понтійським і Босфорським цїсарствами в III-I столітті, почувала себе спорідненою і з династією Спартокідів... її основник був Митрадат I Ктист (302-266 до Хр.)...

Володарі Чорноморя тільки придивлялися до посування Риму, не виступали проти нього й ждали слушного часу. Митрадат V має навіть титул «союзника й приятеля римського народу». Під час третьої пунійської війни (149-146 рр. до Хр.) він навіть посилав частину своєї фльо́ти на поміч римлянам проти Картагени. Тим часом Рим всіма засобами перешкоджає розвоєві цїсарства Понту.

Але ось приходить і слушний час. Це час панування Митрадата VI Великого (121-64 до Хр.).

В Римі — заворушення одно по другім, революції в провінціях, боротьба окремих полководців між собою. Римська контро́ля ослаблена, майже знівечена.

У 111 р. перед Хр. двадцятилітній Митрадат VI стає на чолі значно ослабленого Понтійського цїсарства. Упродовж року енергійний володар притягає гелленських міністрів і старшин та організує на македонський зразок фалангу з 6.000 вояків. Ця фаланга була основним ядром і кадром його війська (Reinach)... Метою Митрадата було стати твердою ногою на північному березі Чорного моря й використати тамошній величезний запас людської військової сили.

З тих часів маємо першу пам'ятку української військової історії, — херсонський декрет на пошану Діофанта, Митрадатового воеводи, кондотера, дипломата й письменника. В 106 р. перед Хр. війну закінчено перемогою: основано Евпаторію, прилучено Херсонес, Неаполь Таврійський, Палакїон, Теодозію і взагалі землі від Кавказу до Дніпра з Ольбією перейшли під безпосередню владу Митрадата, Тирас над Дністром підбив другий воевода Митрадата —

Неоптелем. Міста на західньому березі Понту, Істр над Дунаєм, Калетіс, Томі, Апольонія відтоді були під протекцією Мітрадата (Ф. Слюсаренко). Міста південного берега належали вже давніше до Понтійського царства. Отже в руках молодого царя є вже дуже багато. Далі Мітрадат підбиває Кольхиду на Кавказі і просувається поза Озівське море до Дону та прилучає кельтські народи між Дунаєм, Дністром і Карпатами.

Сталася велика річ: ціле побережжя Озівського та Чорного моря з містами в гирлах рік, отже й цілими надчорноморськими країнами дістається в руки Мітрадата, царя Понтійського.

Він черпає величезні доходи з торгівлі підвладних країн, постійно розбудовує армію і флоту (з базою в Колхиді) й уміло розсовує свої кордони в Малій Азії, підбиваючи краї, де панувала колись культура геттитів. З потужним царством Вірменії й її царем Тіграном Мітрадат вступає в союз. »В 89 р. Рим мусів рахуватися з тим, що переважна частина гелленістичного Сходу перейшла на бік Мітрадата та що знищене все латинське населення Малої Азії, урядовці й купці. Врешті Мітрадат захоплює головний посередницький торговельний центр в Егейським морі — Делос« (Ростовцев).

Упродовж двадцяти літ геніальний цар підбиває краї трипільської культури, опановує краї геттитської культури, з потужною флотою покорує держави Егейського моря і ставить на чолі імперських Атен вже свого ставленика — Атеніона.

Престиж Риму на Сході падає дуже низько. Знівечені всі овочі ста літ його експансії на гелленістичний світ. Та йому в пожарах внутрішніх роздорів уже не розходиться про престиж. Відійшли від нього його найбагатші джерела доходів, найбільш розгалужені торговельні магістралі. Треба було напружити всі сили держави, щоб мати підстави до дальшого існування. Чорноморська Картагена грозила з півночі Римській державі так само, як кількадесят літ перед тим грозила йому Картагена з півдня. Лишень держава Понту була ближче. Чорноморські війська окупували Гелладу, а союзники Мітрадатової флоти — середземноморські пірати з Криту й інших островів — кружляли довкола самих портів Риму.

Очайдушна диверсія Сулли (88-86) в Гелладі стримує на деякий час наступ Мітрадата. Вкінці Сулла підписує з Мітрадатом трактат із не дуже почесними умовами для Риму.

Але це тільки хвилева перерва в боротьбі. Великий Рим не може існувати без своїх східних магістраль, а малим він бути не може. З перемогою над Мітрадатом він здобуває відразу велетенські простори від Наддністрянщини до Месопотамії і сіть потужних торговельних магістраль на цілий світ.

»Ще до нинішніх часів не оцінене як слід, — пише український геополітик, — значення тих довготривалих воєн, що провадили римляни з імперією Мітрадата, — період цих воєн назв'їм »понтійською добою«, що прийшла по »картагенській добі експансії Риму« (Гурко-Кряжин).

23. Чорноморський Ганнібаль

В 74 році до Хр. Мітрадат VI Евпатор захоплює Бітинію, що досі була під протекторатом Риму. У відповідь на це цього ж року Рим розпочинає наново боротьбу з чорноморським володарем.

В цій війні виступають з боку Риму — Помпей, Марко Антоній і пізніше Цезар. В 74 р. римський сенат спільно посилає Марка Антонія на боротьбу з союзниками Мітрадата — піратами. Марко Антоній не має успіху в цій боротьбі. Ліпше йде Л. Лукуллові, що посувається вглиб Малої Азії і нищить у Вірменії силу Тірана, Мітрадатового союзника.

Рим швидко відкликає Лукулла за його незвичну чесність і посилає Помпея. Той застає ситуацію для себе дуже догідну. Десятки держав під берлом Мітрадата розсварені, римські агенти працюють серед них. Мітрадат врешті усувається з Малої Азії на українські землі, до резервів людської сили. »Неуспіх Мітрадата пояснюється не так силою Риму, як несконсолідованістю населення в Малій Азії« (Ф. Слюсаренко).

Помпей переслідує Мітрадата до Кольхиди, бази Понтійської фльоти. Він не йде далі. Енергія 60-літнього цісаря Чорного моря ще величезна: він гарячково підготовляє армію і флоту до другого походу на Рим, тим разом іншою дорогою: через південну Україну, по Дунаю, себто пізнішою дорогою переможних готських походів на Рим.

Та в цей час серед мешканців Фанагорії вибухає повстання. Фанагорійці облягають фортецю, де замкнулися Мітрадатові діти, і вогнем змушують фортецю частинно піддатися. Не піддається тільки Клеопатра, донька Мітрадата. Цісар здавлює повстання, визволяє з облоги доньку, але інших його дітей повстанці уже завели в подарунок до римського табору.

Лишається ще син Мітрадата, Фарнак, та він — у проводі іншого повстання, що вибухло над Дністром і огортає Ольбію, Херсонес, Теодозію. Мітрадат кличе свої кінні війська з півдня України, та вже запізно: Пантикапей оточено з усіх боків повстанцями, на чолі повстанців — Фарнак. В 63 р. великий цісар Понту й Босфору заживає отруту. Тіло його привозять до Синопу, щоб Помпей міг переконатись в його смерті.

Помпей вертається до Риму з радісною вісткою про смерть дуже небезпечного противника. В театрах Риму прославляють Помпея, описують його тріумфи над різними народами. В тріумфальному поході Помпея ведуть дітей Мітрадата, полонених Фанагорією, ведуть володарів Кольхиди, провадять пань-аристократок трипільських народів, начальників албанців, іберів. Несуть таблиці з іменами десятків побіджених народів, іще недавно підвладних Понтові. Тішаться римляни, — закінчена дуже небезпечна *Bellum Mithradaticum*.

І не диво — страшний Мітрадат не живе. »Муж уважний і на

свої слова, і на свою мовчанку, — каже римський сучасник, — надзвичайно швидкий у війні, нечувано відважний, не раз удатний, завжди великодушний, вождь у задумах, вояк у виконанні, в ненависті до римлян рівний Ганнібалу» (В. Петеркул). Пліній зве Мітрадата найбільшим володарем свого часу, Цицерон — найбільшим цісарем по Олександрові Великому, а взагалі найбільшим цісарем із тих, що з ними коли-небудь Рим провадив війну.

Син Мітрадата, Фарнак, тільки хвилево приймає протекторат Риму. Він слідує із свого Пантикапею за римлянами. Коли вже новий воєначальник римлян, Цезар, має хвилеві поразки в Александрії, — Фарнак проголошує війну римлянам, збирає свої чорноморські війська, знов підбиває Кольхиду, Каппадокію і йде на південний захід, вглиб Малої Азії. Врешті в серпні 47 року на р. Галіс зустрічається з Цезарем. Та свіжо-зформовані війська Фарнака — це не фаланги Мітрадата. Цезар швидко побиває їх і дає знану реляцію: «Veni, vidi, vici!» (Прийшов, побачив, переміг!).

Ю. Липа, високоосвічена людина, глибокодумаючий дослідник, дійшов самостійно до такого — в той час нечуваного — логічного погляду. До того, він був під впливом нашої історіографії і, як уже згадано, дуже негативного погляду проф. В. Щербаківського. Хоч, як відомо, він посвятив велику частину свого життя цим студіям, він не мав нагоди вглянути в оригінальні джерела, бо тоді його погляд був би повніший.

Тому я поспробую виправити деякі його помилки й доповнити те, що було йому невідоме⁵³: найтяжча «Мітрадатова епоха». Зрозуміти її на підставі російських праць є прямо неможливо, бо одні представляють його як грека, інші як понтієця, але всі однозгідно намагаються доказати, що це був ворог Скитії, що він її завоював, провадив війни з Босфором і Херсонесом, і що все те ґрунтується на археологічних написах, тоді, коли джерела пишуть зовсім щось інше. Ніде в них немає якоїсь згадки про завоювання, а виразно підкреслюється велику відданість Криму до свого великого володаря Мітрадата-Евпатора. Правдиву історію можна зрозуміти щойно після докладної аналізи «Мітрідатейос» (Мітрадатські війни)⁵⁴. Це дуже важливе і об'єктивне джерело до цих подій, але його якраз скривається, а висувається тільки виразно фальшиві «археологічні докази»...

Пригляньмося деяким цікавим фрагментам цього джерела: на самому початку, під час вступних переговорів, Пеломід, посол Мітрадата до римських генералів і амбасадорів, заявляє: «Ви повинні пам'ятати, що Мітрадат рядить у своїй батьківській спадщині, яка має 20.000 стадій довжини, і що всі скити, таврійці, бастарни (галичани, тракійці), всі, що живуть в околиці Дону, Дунаю й Озів-

53) Тому я також буду змушений повторити деякі уривки з цієї історії та інші пов'язані проблеми.

54) Appianus of Alexandria: Appian's Roman History; with an English translation by Horace White... London, W. Heinemann; New York, The Macmillan Co., 1912-13.

ського моря, готові вислухати кожен його приказ. Тігран в Арменії є його зятем і Ардасес в Партії є його союзником»⁵⁵.

З тієї промови виходить, що батьківська спадщина Мітрадата в початковій фазі — це 20.000 стадій. До цього терену мусіла бути включена теж ціла українська Скитія, що не відповідало б тим вимірам (20.000 стадій), бо, як побачимо далі, у другій фазі війни Мітрадат подає вже 40.000 стадій, коли він зумів злучити в один союз і всі азійські скитські королівства аж до Індії. Вичислені тут: скити, таврійці (кримські скити), тракійці (з Добруджі), бастарни (галичани), сармати з-за Дону та всі з-над Дону і Дунаю — це величезна коаліція скитських, без сумніву, племен. Ці війни виявили, що між поодинокими скитськими королівствами були дуже аналогічні відносини до тих, що існували на Україні: вони творили окремі князівства (королівства), але у випадку спільної небезпеки (наступ Дарія), чи великих походів, виступали як нація під проводом царя (наприклад Адантірса у часі Дарія). Подібно сталося за Мітрадата Великого. Хоч на сході в той час найсильнішою державою була скитська Партія (від 250 р. перед нар. Хр. до 225 після нар. Хр.), то геніальний полководець Мітрадат зумів об'єднати під своїм проводом скитські королівства в Малій Азії, в передній Азії аж до Індії (40.000 стадій) і європейську Скитію. У першій фазі тих воєн Мітрадат розтрощив всі римські армії і зайняв цілу Грецію, яку перетягнув теж на свій бік до боротьби проти Риму. Але коли в другій фазі війни його полководці програли битви в Греції, а Атени піддалися (після довгої облоги й голоду, що їх здешаткував), тоді деякі союзники почали відпадати в Малій Азії і, найважливіше, теж скити з України. Яка була причина — невідомо. Можливо, що з розмислу про завелике ризико у війні з Римом, але певніше це, що то сталося з особистих мотивів тодішньої правлячої династії Скилюра, якому не подобалося, що провідна роля в Скитії перейшла до Мітрадата. Скилюр, як подає Страбон, мав 50 синів (інші джерела твердять, що 80) і разом з ними почав наступ на Крим проти Босфорського царства, останній цар якого, Перісад V з роду Спартоکیدів, передав добровільно свою державу Мітрадатові. Скилюр, а згодом його син Палак, програли битви з Діофантом, полководцем Мітрадата. В Херсоні, що тоді належав до Босфорського царства й брав участь у війні, заховався напис на пам'ять перемоги Діофанта, де скитів називається «віроломниками — невірними», бо кримські скити вважали їх за зрадників спільного союзу в боротьбі проти Риму. Цей напис використовують російські історики як доказ, що Босфор, Корсунь і Крим були вороги Скитії, що це були чужі, ворожі нації-держави. Цього ніяк не можна вчитати з тих таблиць; там називається «зрадливими» тільки скитів. І вкінці після того, коли Мітрадат перейшов до Босфору, він знову приєднав собі деякі скитські королівства, з якими ввійшов у тісніший союз через видання заміж кількох своїх дочок за

55) Аппіан: там же, кн. 12, розд. 3.

місцевих володарів. Його син Фарнак приєднав знову до союзу Ольвію, Тірас над Дністром і інші племена. Аппіян Олександрійський вчислєля поміж союзниками Мітрадата два рази бастарнів (галичан), що залишилися з ним аж до його остаточної поразки.

Мітрадат мав проти себе могутній Рим, витримав у боротьбі 60 років і наколи б не «віроломні» скити, що зрадили союз, то його імпазантний плян зробити наступ на Рим з України через придунайські території міг би був легко вдатися. Українська Скитія відзначалася колосальними людськими ресурсами і непереможним козацтвом (в скитській-санскритській мові, від найдавніших часів, козак — означало: воїн-лицар).

Мітрадат підготовляв величезну коаліцію для походу проти Риму, але йому вже не судилося перевести в життя своїх широких плянів. У його війську було багато римських втікачів, які почали бунтуватися. На чолі незадоволених став син Мітрадата Фарнак і Мітрадат покинутий усіма, поповнив самогубство. Фарнак, союзник Риму, був признаний Помпеем царем Босфору. Його залежність від Риму була дуже поверхова, а сам він мусів почуватися ще дуже сильним, коли відважився виступити проти Юлія Цезаря.

Ю. Липа закінчує цю історію: «Фарнак гине в цьому ж році — і на Чорному морі запановує римська влада. Спочатку — тільки протекторат».

«Лишень за цісаря Клявдія римська фльота й військо прибувають до Босфорського цісарства. Від цього часу треба вважати українські землі під владою Риму. Одночасно до римського світу римське військо прилучує Велику Британію. Замкнені дві цінні застіжки пишного убору середземноморської імперії. Рим є Римом!»⁵⁶

У цьому місці Юрій Липа поповняє помилку під впливом В. Щербаківського і всіх, що хочуть це вмовити. Аналіза джерел виявляє наступне: після смерти Фарнака Цезар хотів передати Босфорський престіл Мітрадатові Пергамському, але його розбив місцевий цар Асандр, який походив ще мабуть з старої династії Спартоکیدів. Рим був змушений признати його царем у 30-их рр. До його царства належали тоді ще далі всі країни аж до Дону, включно з Херсоном, що його прилучив до Босфорського царства ще Мітрадат. Після Асандра царицею стала його жінка Динамія, дочка Фарнака і внучка Мітрадата. Її монети з титулом цариці походять з 16 р. перед Хр.

Після панування цариці Динамії, наступили короткі зміни у володарях, але від 8 р. перед Хр. до 38 р. по Хр. у Босфорі володів цар Аспург, син Асандра і Динамії. На одному написі його названо «другом Кесаря і приятелем римлян, царем усього Босфору, Теодозії, синдів, меотів, тарпейтів, жессів і танаїтів, а також покровителем скитів і таврів»⁵⁷.

56) Липа. Ю., там же, стор. 82.

57) Кулаковский: там же, стор. 31.

Після смерті Аспурга в 38 р. імператор Гай (Каллігула), а відтак імператор Клявдій хотіли силою поставити свого кандидата Мітрадата, потомка Мітрадата Великого, і навіть вислали туди воєнну флоту під проводом Лідія Галла (44-45), але він не відважився на жодні насильства і скоро від'їхав. При владі остався цар Котис, син Аспурга до 69 р. Але в 63 р. появилася в Босфорі монета з відбиткою імператора Нерона. Деякі хочуть дати цьому важливіше політичне значення, але на це немає жодних інших даних. Це радше тому, що імператор Нерон намагався впровадити монетарну стандартизацію, бо такі відбитки появились теж у деяких азійських державах, незалежних від Риму.

Після програної війни Мітрадата Великого, усі раніше незалежні королівства в Малій Азії були включені до римської імперії як провінції. Цього окреслення до Босфору ніколи й ніде не було вжито. Немає сумніву, що Рим намагався усіма способами це перевести, але видно сила Босфору була далі дуже небезпечна, щоб Рим на це відважився.

Російські історики намагаються всякими способами «доказати», що Босфор підпав під римську владу, але, крім написів «друг імператора, приятель Риму» на монетах і написах, жодних слідів політичної залежності нема. В цьому напрямі використовується кожен найменший слід як «безсумнівний доказ», але крім кількох гробів і черепиць з казармів двох римських когорт, що були збудовані на Криму і які, як археологія доказує, були скоро стерті скитами з лиця землі, які не могли цього довго витерпіти, нічого іншого немає.

Навіть усе те вмішування римських імператорів у династичні права царів обмежувалося тільки до їх підтвердження. Навіть ті дари, що їх діставали нові царі, а головню грошові подарки, вказують радше на ту данину, яку звикли платити римляни «варварам», щоб вони не турбували їх своїми наїздами або щоб боронили їхні кордони.

Джерельних даних про перебування римських воєнних сил у Босфорі немає, за винятком хіба спорадичних вісток, як за імператора Клявдія, і випадкова в Йосифа Флявія, жидівського історика, який подає тільки замітку, що в Криму приміщено залогу 4.000 римських вояків і від того часу там стало спокійно й без бунтів. Він не займається історією Скитії, ані Криму, а тому в нього лише одна вістка (в іншому місці він подав, що Мітрадата вбив його син Фарнак, що не відповідає правді). Можливо теж, що ця вістка походить з того часу, коли римляни примістили декілька когорт у Криму, але, як було згадано, їх скоро зліквідовано.

Не збереглись теж жодні сліди про перебування римського війська за Нерона, коли то у зв'язку з його великими плянами на сході, римська ескадра перебувала на Чорному морі.

(Далі буде)

ОГЛЯДИ, РЕЦЕНЗІЇ

Роман КУХАР

РЕМІНІСЦЕНЦІЇ З ДОБИ »ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ«

Олекса Ізарський. *Літо над озером*. Роман. Бібліотека Прологу, »Сучасности«, ч. 149. Обкладинка Лариси Лавріненко. Мюнхен, »Сучасність«, 1981, стор. 331.

Новий роман, а вірніше спогади в розповідній формі Олекси Ізарського виявляють, як і деякі попередні його твори, виразні автобіографічні елементи. Автор залюбки повертається до своєї теми довкола формування особовості Віктора Лисенка (передше займався нею в повісті »Віктор і Ляля«, 1965) під час його перебування в Баварії, накоротко до кінця Другої світової війни й опісля.

Післявоєнний скитальський побут, зокрема таборовий, деякою мірою відзначений в нашій еміграційній літературі, дарма що все досі написане достатньо ще не поглиблене у світоглядовому чи психологічному розумінні.

Олекса Ізарський у своєму »Літі над озером« намагається це вчинити і подекуди з успіхом, якщо мова про задокументування змагання молодой людини поширити у своїй праці письменника загальні крутозори й нав'язати контакти з чужинецьким літературним світом. Саме з цього погляду — нав'язування зносин з німецькими літераторами, маємо і своєрідне новум у нашому повоєнному еміграційному письменстві. Здебільша воно обмежується до побуту персонажів окремих творів серед рідного середовища, абож до їхнього вимушеного перебування в середині непрофесійного чужинецького довкілля. Ізарський кинув свою центральну постать твору, Віктора, в сам осередок дії інтелектуальних, навіть професійно-літературних німецьких кіл. Щоправда, німецькі приятелі Віктора не уявляють собою якогось вищого чи навіть типового рівня загальних досягнень у літературній площині, та все ж таки наш герой, адепт літератури, знайшов собі у своїх соціальних контактах з чужинцями рівних партнерів звання.

Коли ж авторів підхід до вибраного матеріялу твору в суттєвому оригінальний і доцільний, то розгортання теми й розв'язка мотиву особистих літературних зв'язків з чужинецьким світом назатал незадовільні.

Віктора не показано у взаєминах з німецькою інтелігенцією (в дії й дискусії) як ерудитну людину, дарма, що автор у таку ролю зодягає його. На жаль, Віктор не пишається й особливими прикметами атрактивності (моральною силою, особистим характером, громадською стійкістю, чи хоча б зовнішністю, про що не знаємо нічого від автора), якщо й є спроба з авторського боку виставити його в позитивному світлі у принагідних конфліктах, з яких він іноді виходить і пере-

можцем. В одному такому конфлікті — у сцені з американцями, грубо надужито мистецькою правдою. На самому вступі, в зав'язці твору, Віктор пробує влаштувати своїх земляків на проживання і працю по довколишніх господарствах, що йому навіть вдається, проте всі його заходи в цьому напрямку сливе вимушені, позначені неприхильністю до окремих осіб, а в загальному — без особистої симпатії до них. Щирість мотивів запримичується тільки у відношенні Віктора до своїх батьків і брата. До своїх інтелектуальних земляків (професора Коваленка, Миколи Деркача, Леоніда Столиці) Віктор теж не має доброго ставлення. Один із них, мовознавець, на думку Віктора, мав надуживати до неможливого студентську аудиторію, іншого адепта літератури Віктор вважає відсталим народником і примітивним віршописцем, та й шановного свого співрозмовника — Леоніда Столицю — Віктор трактує холодно, а автор зображує його якимось блідим стереотипом. Теж і супроти чужинців (напр., у випадку фон Фюрстенфельда) виявляє Віктор байдужність, невагу, відсутність оцінки його досягнень в літературі, за що й отримує від німецького літератора характеристику «холодного». Це все повинно б відштовхувати різних приятелів від героя твору, проте автор спростається, переочуючи всі оті негативні фактори особовості Віктора, заманіпулювати його в позиції атрактивної особи. Вікторові обзивання про деякого межують з образою, напр., такі позаочні відзиви-епітети про когось, як «телепень». Особливу нехить проявляє Віктор супроти американської стихії, що видно з його єдиного епізоду на цю тему, а саме — різко-негативного зображення американських вояків, перед чіми побоями не зуміла вберегтись і Вікторова мати. Якщо дана авантюра взагалі правдоподібна, то вона на всякий випадок не типова.

Особливо у взаєминах із жіноцтвом (а жінок ціла галерія в його творі) — Галочкою Іконніковою, про яку, до речі, навіть не знаємо, якого вона вигляду, Марленою, Тухлою, Гретою, Барбарою, Льотною, Лялею Сорокіною, Лідою, Терезою тощо — поведінка Віктора простенька й неперекірва, тим-то треба й дивуватись, чим саме він заслужив собі на місце фаворита, чи навіть своєрідного Дон-Жуана, в їхньому житті? Замість зосередитись на розвитку любовних зв'язків свого героя до одної жінки, автор вміщує його до зануди в цілу низку дешевеньких романсів. Це теж свідчить негативно про пусту особовість Віктора, в роді — що не гавань, то дівчина.

Віктора начебто всі радо вітають, та за які риси характеру, авторові не пощастило переконати читача. Чим Віктор, напр., віддячився хоча б місцевому урядовцеві, Заверові, за отримані від нього часті послуги в користь своєї родини й усього гурта «остівців»? Розповідь автора надто розпливчата, метода його зображення наскрізь плоска, описова й типу «чорно-біле», де недостає місця для глибшого вникнення в сутність дії й аналізу характерів. Усі вони майже стереотипи. Діяльність Віктора збавлена міцного переконання у слушність його заходів, а особливо Вікторові любощі з жінками ніяк не промовляють за його, автором наділене, становище популярної людини в громаді.

Тут щось хибує з характеристикою персонажів. Ізарський не вмотивував належно співвідношень у романі, ані не вдокументував плястично своїх характерів.

Віктора полонює чужа культура, тільки ж важко сказати, що саме в ній захоплює його, про які вартості тут і там мова? Знайомість із іменами окремих письменників різних народів, включно з Гете, чи принагідні цитати з їхньої творчости, мають указати на начитаність Віктора, проте ялове трактування даних ситуацій автором нічого не додає в цих площинах до характеристики героя, чи враження читача про його начитання. Поряд із заповненням чужими літературними методами (М. Райнер Рільке в нього чи не на почесному місці), відчутна у Віктора зневажливість до рідної культури. Згадка про Шевченка в рамках усесвітньої літератури є тут винятком і вражає, як невілнана дань космополітянськи настроєного Віктора. Справжнє ж відношення до рідної стихії помітне в повчанні Анатолія, Вікторового приятеля, отакою притаманною Вікторові фразою: «За кордоном було вже досить часу, щоб навчитись уму-розуму, перетрусити наше загумінкове думання й наш дижунський побут»...

«Літо над озером» — твір доволі статичний, себто без дійового руху, перевантажений розмовами довкола літератури, при суцільній відсутності поглиблення теми, або драматизації сюжету. Із задуму роману з певною фабулою і психологічним вникненням перетворюється він, може і проти волі автора, на фрагментарний сценарій з публіцистичними аліквотами, що створює враження безсюжетного і літературно невизначеного твору. Шкода, бо обране автором запілля дуже сприяло б епічній картині насиченій провідною ідеєю з передеміграційної доби «переміщених осіб». В цілому, вражає банальність Вікторових буднів, в чому не помагають його постійні літературні вправи й записи своєї кожночасної свідомости. Найміцніша сцена твору — смерть Вікторового батька, що спромоглась потрясти самовдовільним складом духовости героя. Мова автора не погана, хоч і не пишається красою стилу, чи добором слів. Часті в нього порівняння при помочі «що», замість «як», напр.: «Білий незмір був, що *tabula rasa*». Вживання таких висловів, як «закапелок», «катавасія», «мотлох», від яких яріє, треба б уникати. Теж русизмів «обрадуватись», «блюдце», «нижня сорочка», замість «спідня». Бувають у автора й польонізми, типу «навропрост» тощо. До неологізмів Ізарського належать «несвобода», «добропорядний», «безбідний».

Шкода, що автор не віддав більше місця рідній стихії з належною оцінкою її за умов зударів з неприхильним зовнішнім світом у своїй все ж таки цікавій спробі відтворити атмосферу чужини напередодні великого переселення і навітлити свої особисті контакти з німецькою інтелігенцією.

Оксана АШЕР

КОНФЕРЕНЦІЯ ПРИСВЯЧЕНА ЛЕСІ УКРАЇНЦІ НА СОРБОННІ

Український Вільний Університет, Університет Сорбонни і Фундація УВУ в днях 23-24-го квітня 1982 р. влаштували на Сорбонні в Парижі конференцію французькою мовою присвячену Лесі Українці.

Вранці 23-го квітня в залі Сорбонни «Bourjас», де звичайно захищаються докторські тези, почалася перша сесія цієї надзвичайної конференції. Відкриття конференції та вступне слово належало професорові з порівняльної літератури на Сорбонні, Мішелеві Кабот. Безпосередньо за вступним словом слідувала доповідь професора Аркадія Жуковського на тему «Леся Українка та національний український рух». Професор Жуковський накреслив чотири етапи, які відрізняють культурну і політичну активність Лесі Українки та які утворюються з періодами її літературної творчості. Другою доповіддю була доповідь д-р Володимира Косика під назвою «Леся Українка та її епоха». Д-р В. Косик змалював епоху в якій жила Леся Українка (1871-1913), і яка була тяжкою епохою для українців (Емський указ — 1876). Через страшні російські репресії на Великій Україні, наукове і літературне життя концентрувалося в Галичині. Далі слідувала доповідь д-р Кирила Митровича, яка охоплювала філософічні аспекти творів Лесі Українки. Спираючи свою доповідь на теми уживаних Лесею Українкою в її творах, д-р Митрович, підкреслив багатогранність і скомплікованість світогляду Лесі Українки на переломі ХІХ століття. Останньою доповіддю цієї сесії була доповідь д-р Богдана Феденка. Він спер свою доповідь на рідкісних публікаціях, стараючись відтворити політичні зацікавлення Лесі Українки та накреслити вплив соціал-демократичної групи на політичну українську думку. Жива дискусія, пов'язана з політичним світоглядом Лесі Українки, закрила першу сесію.

По полудні другу сесію конференції відкрив професор Сорбонни, Жак Морел. У своїй доповіді проф. Морел, розглядаючи на тлі Дон Жуанівського міту драматичну поему Лесі Українки «Камінний Господар», зауважив, що філософічні студії цієї драматичної поеми (де відчувається іноді пророчі нотки) уможливають нове розуміння Дон Жуанівського міту. Другою доповіддю цієї сесії була доповідь ректора УВУ проф. Володимира Яніва. З великою ерудицією і почуттям проф. Янів порушив ті інтимні людські відносини в «Лісовій пісні», які переплелися магічною красою у цьому шедеврі її поетичних драм. У слід за доповіддю проф. Яніва була прочитана доповідь проф. Ігоря Качуровського. Автор цієї доповіді згадав все найцікавіше, що залишила Леся Українка у своїй літературній спадщині. Підкреслюючи оригінальність драматичних поем Лесі Українки, проф. Качуров-

ський окреслив літературні шедеври Лесі Українки на тлі всесвітньої літератури.

Доповідь проф. Богдана Куропаса «Плеяда в творах Лесі Українки» вказала, що впливи французької літератури відіграли значну роль у формуванні поетки. Леся Українка шукала нових поетичних форм, нових ритмів і рим, які збагатили українську літературу і наблизили її до західноєвропейської літератури. Останньою доповіддю у другій сесії «Спротив проти деспотизму в працях Віктора Гюго і Лесі Українки» відчитав проф. Роман Жилавий. Ця порівняльна праця вказала, що Леся Українка так само, як і французький поет, боролася за право людини, за свободу індивідуальну й національну. Деспотизм Наполеона III викликав у Віктора Гюго те саме обурення, яке зустрічаємо і в творах Лесі Українки супроти російських царів. Дискусія після доповіді закрила другу сесію конференції.

Третя і остання сесія конференції відбулася в суботу вранці, 24-го квітня. Заля «Bourjас» була переповнена. Це прийшли переважно українці з Франції, щоб відсвяткувати закінчення цієї конференції. Першою доповіддю на тій третій сесії була доповідь проф. Оксани Ашер. Говорячи про українське літературне відродження 20-их років на Великій Україні, проф. Ашер підкреслила велике значення критики київських неокласиків (Миколи Зерова, Павла Филиповича, а зокрема Михайла Драй-Хмари), які дали нове освітлення і зрозуміння літературній спадщині Лесі Українки.

Слідуючою доповіддю була доповідь проф. Бориса Глинського «Леся Українка та французька література її доби». Ця студія вказала на зацікавлення та впливи західноєвропейської, а особливо французької літератури на Лесю Українку, та на індивідуальне тлумачення постаті жінки українською поеткою в порівнянні з французькою літературою. Д-р Ольга Вітошинська, аналізуючи деякі твори Лесі Українки, мала на увазі тему «Конфлікти поколінь у Лесі Українки». Д-р Вітошинська вказала, що конфлікти в Лесі Українки не завжди виникали у зв'язку з віком тих чи інших людей, ані з епохи, в якій жили ці люди. Так, письменниця Буковини Ольга Кобилянська і національний поет Тарас Шевченко були ближчими Лесі Українки, ніж покоління її часу на Великій Україні.

Кінцевою доповіддю третьої сесії була доповідь проф. музикознавця Аристида Вірсти. Його цікаві музичні ілюстрації українських народних пісень і дум (в яких так кохалася Леся Українка) прозвучали урочистим акордом на конференції присвяченій нашій улюбленій поетці. Після короткої дискусії, останнє слово та закриття конференції належало ректорові Українського Вільного Університету проф. Володимирові Яніву. Після закінчення конференції присутні були вгощені вином і печивом приготуванням українськими жінками.

Науковцям зі Сполучених Штатів Америки пощастило взяти участь у цій важливій для українців конференції завдяки фінансовій допомозі Фондації УВУ. Треба подякувати також Університетові Сорбонни за оплату видатків на готель в Парижі.

Микола МЕЛЬНИК

УКРАЇНА І КРИМ В ІСТОРИЧНИХ ВЗАЄМИНАХ

(Закінчення, 4)

На увагу заслуговує протестна нота комісара закордонних справ РСФСР Чічеріна, в якій він домагався припинити просування німецько-українських військ на Крим, який за односторонньою заявою Центральної Ради не належить до території Української Народної Республіки (закон ЦРади з 2-4 березня 1918 р., про територіально-адміністративний поділ України). Дальше просування німецько-українських військ на Крим противиться постановам Берестейського договору з 3 березня 1918 р. і є порушенням території російської советської республіки.

"Protest from Chicherin to the German Foreign Minister against Invasion of the Crimea by German-Ukrainian Forces".

"According to information received by us, German-Ukrainian troops have crossed the Perekop Straits and are moving towards Simferopol.

According to your communication, and even according to the unilateral declaration, the Crimea is not included within the boundaries of the Ukrainian People's Republic.

The advance on the Crimea is a serious violation of the Brest-Litovsk Treaty, since it is an incursion into the territory of the Soviet Republic.

It constitutes a threat to our Black Sea Fleet, and may lead to clashes arising from action taken by the Fleet in self-defence.

The People's Commissar for Foreign Affairs hopes that any further advance of the troops in the Crimea will be halted and request the German Government to inform it immediately of subsequent action"⁴⁴.

Дня 29 квітня 1918 р. о год. 4-й по полудні ціла військова фльота в Севастополі врочисто підняла українські прапори. Запорізька дивізія під командою полк. П. Болбочана маршувала на Севастопіль, а Гайдамацька бригада під командою ген. Натієва обсадила лінію Мелітополь-Сиваш.

За наказом німецького уряду українські частини були відтягнені з Криму й замінені німецькими. Дня 11 травня 1918 р. російський уряд предложив Німеччині протестну ноту проти окупації російської території (Криму), що мало суперечити постановам Берестейського миру з Російською республікою з 3-го березня 1918 р.

Як виказує текст вищенаведеної протестної ноти, большевики трактували Крим, як невід'ємну частину російської території.

»Протест німецькому урядові проти окупації Криму«:

11. V. 1918

З приводу радіо від головнокомандуючого німецьких військ на сході. Народний комісар закордонних справ вважає необхідним висловити німецькому урядові свій рішучий протест:

44) J. Degras: "Soviet Documents on Foreign Policy", vol. I, 1917-1924.

1) Жодного разу в жодному документі німецький уряд не заявляв нам про те, ніби наш флот брав участь у боях проти німецьких військ на Україні.

2) Тому відповідна заява в радіо від 11.V. 1918 явно невірна, не має собі підтвердження в актах німецького уряду.

3) Якщо частина флоту залічувала себе до українського флоту, то вона й залишилась у Севастополі.

3 bis) Якщо наш флот пішов із Севастополя, то це зроблено було тільки після наступу німців і нападу на Севастополь, отже, в цьому разі явно порушений був Брестський договір німцями, а не нами.

4) Отже, факти доводять, що ми твердо стоїмо на ґрунті Брестського договору, а німці відступили від нього, зайнявши весь Крим.

5) Вони зайняли його тільки німецькими військами, видаливши звідти всіх українців.

6) Вони зайняли Крим після того, як німецький уряд у своїй власній радіо від ... місяця 1918 р. цілком точно заявив, що вважає Крим за територію, яка не входить до України.

7) Посол Німеччини Мірбах заявив нашому комісарові закордонних справ, що Німеччина не претендує на нові територіальні придбання.

8) Якщо в даний момент німецький уряд зайняв іншу позицію і виставляє вимоги щодо Криму або частини Криму або щодо інших територіальних придбань, то ми вважали б безумовно необхідною повну ясність у цій справі, і ми заявляємо ще раз офіційно, що з свого боку наполягаємо на укладенні точного миру з Фінляндією, Україною і Туреччиною, яка воює всупереч Брестському договору про мир.

9) Ми ще раз настійно просимо німецький уряд повідомити нас, чи стоїть він на позиції бажаності миру з Україною, Фінляндією і Туреччиною і яких заходів він вжив і вживе з цією метою.

10) В питанні про Чорноморський флот ми згодні дати всілякі нові гарантії його невтручання у війну або його роззброєння (про що вчора, 10. V. 1918, посол Мірбах офіційно заявив нам), якщо тільки точні умови повного миру, тобто миру і з Фінляндією, і з Україною, і з Туреччиною, німецький уряд нам повідомить і цей мир буде укладений, на чому ми наполягаємо.

11) Ми аж ніяк не відмовляємось і від повернення флоту в Севастополь, якщо цей порт, — згідно з заявою Мірбаха від 10. V. 1918 в розмові з народним комісаром закордонних справ, — не анексується в тій чи іншій формі і не окупується Німеччиною і якщо точний і повний мир з німцями, як із складовою частиною фінських, українських і турецьких армій, буде здійснений⁴⁵.

Російський Крим був загрозою для незалежності України, тому Гетьманський уряд поставив собі за ціль своєї політики прилучити Крим до Української Держави. Вже 10 травня 1918 р. Гетьман висилає ноту до німецького уряду в справі прилучення Криму до України такого змісту:

Панові Німецькому Послові на Україні
Баронові фон Мум.

Ексцеленціє!

Приймаючи на себе гідність Гетьмана України, я поставив собі завдання не тільки повернути порядок і спокій моїй батьківщині, Україні, але також допровадити її до як найбільшого економічного добробуту. Чесно і отверто цим шляхом прямуючи, я гадаю, що відбудова сильної в економічному відношенні, цілком незалежної Української Держави, як мені, так і моєму урядові, так само і для Німеччини є бажаною. Через те кожне зобо-

⁴⁵ Подаємо за текстом «Творів В. І. Леніна», вид. 4, т. 27, стор. 315-316.

в'язання, котре могло б ослабити економічне значіння повстаючої Української Держави, перечило б згаданим спільним інтересам і завданням. Особливе значіння для відродження України полягає в справі установлення її кордонів, особливо південного, і таким чином, у володінню Кримом. Прилучення Криму мало б те значіння для Української Держави, що вона була б забезпечена продуктами першої необхідності, як сіль, тютюн, вино й садовина. Одного тільки тютюну діставала Україна з Криму щорічно для переробки на сто мільйонів рублів. Володіння Кримом дало б також можливість зберегти в Україні багато грошей, організувавши нові й відбудувавши старі курорти. Окрім того, володіючи південним берегом Криму, Україна одержала б такі природні порти, як Севастополь і Теодосію. Без Криму Україна була б від Чорного моря відтята, бо вона могла б розпоряджатися тільки одним портом у Миколаєві, бо Одеса давно вже перегружена. Таким чином, Україна без Криму стати сильною державою не могла б і особливо з економічного боку була б несилою. Так ненатурально одрізана від моря мусила б Україна обов'язково збільшувати стремління до захоплення цього морського побережжя, а разом з тим повстали б загострені відносини з тією державою, котрій би було передано посідання Кримом. Тим більше, що було б з етнографічного боку неоправданим заснування планованої татарської держави, бо татари складають не більше 14% кримського населення.*

Я маю думку, що проблемі спокою між поодинокими державами не буде розв'язана і цією довголітньою війною і тому для Німеччини мало б найбільше значіння вже тепер створити таке становище, котре прив'язало б симпатії українського народу до Німеччини. Українську Державу зробило б міцним і вірним союзником Німецької Держави на завжди, не зважаючи на майбутні інтернаціональні комбінації.

З питанням прилучення Криму тісно зв'язане питання про Чорноморський флот. З військового погляду не має цей флот жадної цінності для Німеччини через застарілий його тип, для України ж позбавлення її цього флоту було б болючим ударом, який би вразив почуття національної гордості цілого Українського народу. Я гадаю, що в цьому питанні як і в справі створення української армії, інтереси Української Держави відповідають намірам і цілям Німецької Держави.

Тому що я тільки з недавнього часу держу владу в своїх руках, звичайно, я не можу вимагати безмежної віри до себе і до нового уряду. Через це дозволяю собі використати цей випадок, щоб ще раз виразно заявити, що я вважаю необхідним для добра моєї батьківщини-України йти непохитно чесно і отверто рука в руку з Німеччиною і що я бачу в цій орієнтації міцну підставу для добробуту і для майбутнього розцвіту цілого українського народу. Ці кроки, які я і мій уряд мають намір зробити, доведуть непохитність мого переконання.

Мені стали відомі скарги і безпідставні чутки, які повстали під впливом найлівіших партій Німеччини, на погляди котрих вплинули неправдиві інформації і пропаганда українських соціалістичних партій, які дають цілком фальшиве освітлення зробленим мною заходам, котрі в дійсності мають на меті тільки добро українського народу.

Я підкреслюю ще раз, що я і мій уряд тільки для того взяли до своїх рук владу, щоб громадському й державному життю забезпечити вільний розвиток під гарантією його політичних і громадських прав. Під цими гаслами перед вашими очима проходить наша праця і наші заходи будуть служити найкращим доказом прямих і чесних намірів моїх і мого уряду.

Прошу вас при обговоренні питання про прилучення Криму до України ласкаво вважати на увагу все мною висловлене.

* 21,1% населення в Євпаторійському повіті, 22% в Перекопському. Перепис 1897 року установив число українців у Криму на 65.000. Розуміється, в дійсності їх було більше, а тим паче в 1918 р. Див.: М. Кордуба: «Територія і населення України», Відень, 1918; І. Кривченко: «Збірник статистичних відомостей по народньому господарству України».

З найбільшою пошаною до Вас Гетьман всієї України

Павло Скоропадський⁴⁶.

На з'їзді кадетів 10-13 травня 1918 р. міністер Ржепецький заявив: «... Не можна навіть й уявити собі, як наша держава може існувати без Криму».

Другу ноту до німецького уряду (на руки нім. посла в Києві барона Мума) вислав міністер закордонних справ Дмитро Дорошенко дня 30 травня 1918 р., доказуючи необхідність прилучення Криму до України на засаді автономних прав. Зміст ноти такий:

»Ваша Ексцеленціє! Маємо честь повідомити вас про те, що уряд Української Держави вважає конче потрібним, щоб кримський півострів увійшов у склад Української Держави.

Економічно, політично й етнографічно Крим тісно зв'язаний з життям населення України. Українська Держава з свого боку ніколи не зможе нормально розвиватися без злучення з Кримом. Правда, коли проголошено третій Універсал Української Народньої Республіки, там зазначено, що до Української Держави належить тільки північна Таврія без Криму. Але перш усього Універсал взагалі зазначив тільки головні частини української території, маючи на увазі, що ті землі, в яких українська людність не має абсолютної більшості, приєднаються пізніше. Через те в третім Універсалі не була зазначена ні Холмщина, ні частини курської, вороніжської губ., області донського війська, ні частини Бесарабщини. А між тим, тоді малося на увазі, що ці землі конче перейдуть до України.

Так само думали й що-до Криму. Такий спосіб установлення кордону; спершу тільки в загальних рисах, пояснюється також і тим, що тоді Українська Народня Республіка розглядалася тільки яко федеративна частина Росії. Так само й Крим, коли б він приєднався добровільно до України, мав бути також федеративною одиницею Росії й таким чином автори третього Універсалу розуміли, що зв'язку з Кримом, економічним форпостом України, Українська Держава не губить. Нині ж, коли остаточно стала Україна на шлях цілковитої політичної незалежності, зв'язок з Кримом, яко федеративною одиницею, може увірватися цілком. І тому тепер, коли українське військо за допомогою дружнього нам німецького війська захопило Крим у свої руки, повстало питання про прилучення Криму до Української Держави.

При тім, стоячи на принципі самоозначення, не бажаючи нарушувати волі населення, нарешті, розуміючи різні відміни в житті Криму, Український уряд вважає, що приєднання Криму може відбутися на автономних підставах, відповідно до чого проект має розробитися; знаючи настрої значної більшості населення Криму, маючи на увазі інтереси тої людности та її стародавні зв'язки з Українським урядом, не маємо сумніву, що воля населення Криму може бути висловлена тільки за злукою з Україною.

Прийміть, Ваша Ексцеленціє, запевнення в цілковитій пошані та відданості. Управляючий міністерством закордонних справ Д. Дорошенко».

⁴⁶ Д. Дорошенко: «Історія України», т. II, стор. 210-212.

Скоро по тім, як німці окупували Крим, з Туреччини повернувся Джафер Сейдахмет з групою турецьких офіцерів. Відроджений Курултай вибрав його прем'єром дня 18 травня 1918 р. Однак німці передали владу змосковщеному литовському татарині ген. Сулькевичу, який оперся на татарських федералістах та російських неділимцях, будучи завзятим противником співпраці, чи союзу з Україною. Він волів протекторат Німеччини над Кримом, що німецькому урядові запропонував мін. зак. справ Джафер Сейдахмет. Були навіть пропозиції опертися на німецьких колоністів в Криму та створити буфорну німецьку державку *»Schwarzmeergebiet«*. Взагалі уряд ген. Сулькевича трактував справу Криму *тимчасово*, стараючись забезпечити його за російською державою.

В декларації уряду від 18 червня 1918 р. було сказано:

»Краєве правительство Крима ставить собі задачею зберігати самостійність Кримського півострова аж до вяснення його міжнародного становища, і законність та порядок в краю«⁴⁷.

Щоб підкреслити демократичність правління *»незалежним Кримом«*, 25 червня 1918 р. зорганізовано коаліційний Крайовий Уряд Криму, до якого входили представники нетюрського населення, як російські, німецькі, вірменські, караїмські та польські представники. Там були представники поляків, яких кількість містилася в рубриці *»інші«* (24 тисячі або 3,4% населення). Не було жодного представника від українців, які становили одну-четверту всього населення. Так виглядала демократичність московського уряду на Крим.

Оповіднено дійсність законів колишньої російської імперії до 25 жовтня 1917 р. Православна Церква мала підлягати патріархові в Москві. Головою Православної Церкви мав стати митрополит Криму й Херсону по виборі кримського собору й затвердженого московським патріархатом. Урядовою мовою стала мова російська. Про правопис мало рішатися пізніше.

Нічого не сказано про національні відносини, про права різних народностей, які замешкували Крим.

Оголошуючи принцип свободи друку й зібрань, московський уряд, з уваги на тривожний час, заповів обмеження та впровадив цензуру преси. Це було спрямоване головню проти трьох українських часописів в Криму, які пропагували українську орієнтацію та потребу злуки Криму з Україною. Ці газети субсидював український уряд. Одну газету редагував Євген Ганейзер, на руки якого передано субсидії. *»Комітет Степової України«* поширював українську орієнтацію в Криму.

Коли уряд Сулькевича почав боротися з українською пропагандою, заборонив приймати часописи з України, переслідував українські редакції і громади в Криму, а навіть заборонив прий-

⁴⁷) Д. Дорошенко: *»Історія України«*, т. II, стор. 209.

мати з України урядові телеграми українською мовою, тоді українське правительство вжило репресій.

В половині серпня 1918 р. прийнято проєкт міністра закордонних справ Д. Дорошенка й проголошено митну війну, що рівнялося економічній блокаді. Крим потребував цукру для консервування овочів, дерева до сушення, опакування та транспорту, а сам відчував недостачу хліба. Кримський уряд звернувся зі скаргою до німецького правительства, однак без жодних наслідків. Відповідь українського уряду була коротка. Україна не має жодних зобов'язань супроти Криму, поскільки Крим не входить до складу Української Держави.

Уряд ген. Сулькевича мусів скапітулювати. Від нього прийшла телеграма, що він готовий на переговори про форму державного об'єднання з Україною та висилає делегацію до Києва. Блокаду знято. В половині вересня прибула делегація в особах: голова — Ахматович, сенатор; члени — Чариков, мін. освіти; Фріман — міністер шляхів; Никифоров, міністер прохарчування, і принц Рейс від німецьких колоністів.

Ця делегація виявилася неуступчивою, про злуку Криму з Україною не хотіла говорити. Тоді з української сторони (Ф. Лизогуб і Д. Дорошенко) заявлено, що український уряд не вважає цю делегацію за компетентну виявляти волю і бажання кримського населення і зажадано нових представників, але від громадян головних народностей Криму.

За тиждень до Києва прибули представники від татар, українців і німецьких колоністів. З тією делегацією досягнуто порозуміння і заключено прелімінарну умову.

Крим дістав внутрішню автономію в складі Української Держави, свій крайовий сойм, територіяльне військо, свою адміністрацію і статус секретаря в справах Криму при Раді Міністрів Української Держави. Цю умову мав ще затвердити Курултай та З'їзд національних і громадських організацій Криму. Делегація впевнилася, що на тих з'їздах не буде поважної опозиції проти злуки Криму з Україною.

Тим часом німці погодилися передати Україні Чорноморську флоту в Севастополі і в тій фортеці знову замаяли українські морські прапори. Це означало фактичну владу України над Кримом⁴⁸.

Повстання проти Гетьмана не дало змоги зфіналізувати цю злуку. Вже наступного дня (15 листопада 1918 р.) Добровольча Армія окупувала Крим, який вже не вернувся під українську владу. Сили Директорії УНР були ослабі, щоб його опанувати. Крім того Директорія стояла на платформі постанов III Універсалу Центральної Ради та її закону від 2-4 березня 1918 р. про територіальний поділ України. Це потверджував обіжник Головного Отамана Симона Петлюри до Українських Посольств і Диплома-

48) Д. Дорошенко: «Історія України», т. II, стор. 213-214.

тичних Місій від 9 лютого 1919 р., в якому потверджувано, що Крим не належить до УНР.

Ті москалі, які в 1918 р. так завзято боронили татарської незалежності Криму, якраз під пануванням Денікіна і Врангеля до 11-го листопада 1920 р. (за виїмком короткого періоду большевицької влади від 15 квітня до 24 червня 1919 р.) вдруге показали своє правдиве обличчя. Російська державна реакція не могла стерпіти навіть обмеженої льюальної татарської автономії. В лютому 1919 р. татарський парламентар та його органи підпадають під трус і арешти (наприклад, Муфті Челебі). 23-го серпня 1919 р. офіцерський загін розгромив татарську Директорію (треба розуміти президію Курултая), а 28 серпня 1919 р. розв'язав крайовий парламент.

11-го листопада 1920 р. втретє і остаточно Кримом заволоділи большевики. Джафер Сейдахмет виїхав в Західну Європу, щоб з-за кордону боронити незалежність Криму. Відомі його петиції на форумі Ліги Націй в роках 1920-1921, в яких він домагався незалежності для Криму, або мандату Ліги Націй над Кримом, чи знову рееміграції татарського населення. Він робив візити французькому уряду (Мільєран), польському (Пілсудський), папі Пієві XI та турецькому президентові Кемаль Паші, однак це не дало бажаних наслідків.

23-го вересня 1921 р. скликано (большевиками) Всекрымський Конгрес, який проголосив домагання автономного устрою Криму. 18 жовтня того ж року, Москва проголосила Крымську Автономну Советську Соціалістичну Республіку (КАССР). Так почалося підяремне життя татар. Спеціальний терор починається в 1927 р. разом з колективізацією. В травні 1928 р. розстріляно понад три й пів тисячі визначніших татарських осіб, а в роках 1931-1934 вивезено біля 40 тисяч на Сибір. Не дивно, що під час Другої світової війни татари стали по стороні німецьких військ, добавчуючи свій рятуюнок в розгромі большевиків.

Взаємини України з Кримом в цей останній період поневолення Росією не могли мати державно-правних форм. Під господарським оглядом Крим залишався спільно з Україною в «Південно-Гірничо-Промисловій Області». Індустрія Криму залежала від мангану з Нікополя та високоякісного кам'яного вугілля з Донецького басейну.

Большевики повели скріплення московського елементу на Крим, перекидаючи українців (матросів) до Балтійської і Тихо-Океанської флотії, а Чорноморську обсаджуючи виключно москалями.

За советською статистикою від 1926 р. ціле населення Криму виносило 714,000 осіб, з поділом на такі народности:

москалі	— 28%	німці	— 6%	греки	— 3%
українці	— 25%	кавказці	— 4%	інші	— 10%
татари	— 20%	вірмени	— 4%		

Під час голоду 1920-1921 рр. загинуло около 60 тисяч осіб. Большевицький уряд запровадив кирилицю замість латинки та повів сильну русифікацію⁴⁹.

Займаючи в квітні 1944 р. Крим, большевики вивезли в Сибір все татарське населення в числі біля 140 тисяч. На Криму залишилося ще 10 до 20 тисяч (1%).

25-го червня 1946 р. видано всесоюзний закон, яким затверджено переселення татарської людности з Криму та перетворення її в звичайну область в складі РСФСР. Його текст подаємо за «Вісником ООЧСУ» ч. 7-8, 1956 р., стор. 22-23:

*Закон
про ліквідацію Чечено-Інгушської АССР та про перетворення
Кримської АССР у Кримську область*

Під час Великої Вітчизняної Війни, коли народи ССРСР героїчно відстоювали честь і незалежність Батьківщини в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників, багато чеченців і кримських татар, по намовленню німецьких агентів, вступили в зорганізовані німцями добровольчі загони і разом з німецькими військами вели збройну боротьбу проти частин Червоної Армії, а також за вказівками німців, створювали диверсійні банди для боротьби з советською владою в запіллі, при чому основна маса населення Чечено-Інгушської АССР і Кримської АССР не ставили спротиву цим зрадникам батьківщини.

У зв'язку з цим чеченці й кримські татари були переселені в інші райони ССРСР, де вони були наділені землею та одержали необхідну державну допомогу для їх господарського устаткування. На пропозицію Президії Верховної Ради РСФСР указами Президії Верховної Ради ССРСР Чечено-Інгушська АССР була ліквідована, Кримська АССР перетворена на Кримську область.

Верховна Рада РСФСР постановляє:

1. затвердити ліквідацію Чечено-Інгушської АССР та перетворення Кримської АССР в Кримську область;
2. Внести відповідні зміни й доповнення в статтю 14 конституції РСФСР.

Голова Президії Верх. Ради РСФСР *І. Власов*
Секретар Президії Верх. Ради РСФСР *П. Бахмуров*

Москва, Кремль 25 червня 1946.

Історія повторилася. В який спосіб та якими засобами татари опанували в XIII стол. Крим і створили свою державу та зберігали її коштом сусідньої України, в такий самий спосіб були примушені його залишити.

Вправді Верховна Рада ССРСР дня 1 вересня 1967 р. видала указ, на основі якого привернено виселеним з Криму татарам всі громадянські права, за виїмком повороту на Крим.

Поза формальним прилученням Криму до Української ССР, там нічого не змінилося. Вся адміністрація, як господарство, про-

⁴⁹⁾ Коли німці зайняли Крим в 1942 р., прилучили його до Райхскомісаріату Україна.

мисловість, культура, а спеціально курорти — надалі залишилися під відомством всесоюзних міністерств. Урядовою мовою Криму була й надалі залишилася російська мова.

Заключне слово

На кінець цього короткого огляду українсько-татарських взаємин мусимо прийти до остаточного висновку.

Крим являється ключем з півдня не тільки для України, але і для інших чорноморських країн Східної Європи, як Кавказу, Кубані та Дону. Його значення зі стратегічного пункту було колись дуже велике. Тому то вже за Київської Русі відбувалося суперництво з Грецією за панування над Кримом. Вже сам факт, що історики першої половини Х століття (Аль-Масуді) називали Чорне море «Руським», дає доказ, хто там володів.

Опанування Криму татарами 1239 р., а одночасно знищення ними української державності над Дніпром було тою головною причиною, що Україна по нинішній день не змогла закріпити своєї незалежності.

Деякі історики (також про-турецького наставлення) підкреслюють, що існуванню татарської держави на Кримі й побережжю Чорного моря Україна може завдячувати свою автономію в рамках російської імперії (Гетьманщина й Січ). Упадок кримського ханату став одночасно закріпленням московської влади на Україні. Якби не підходити до цього протатарського погляду, мусимо ті «татарські заслуги» з'ясувати дещо інакше.

Заслугою татар було пустошення українських земель та набирання мільйонових ясирів, а спеціально тоді, коли кримський хан уклав союз з московським царем Іваном IV Грізним та помагав йому ліквідувати другі татарські держави над Каспієм (Казанську й Астраханську орди). Користаючи з цього щорічного спустошення українських земель татарами протягом чотирьох століть, могли свободніше розвиватися Польща та Московське князівство.

Заслугою татар було те, що їхні напади були одною із причин постановня козаччини, як самооборони, а опісля як творця української державності.

Своє твердження, що кримський ханат забезпечував і продовжував існування козацької держави, спирають історики на тому, що така півсуверенна держава була потрібна Москві у змаганнях за опанування Чорного моря. Безперечно і в цьому є зерно правди. Фактично, це була рівночасна ліквідація двох суперників за побережжя Чорного моря — українців і татар.

Коли за здобуття побережжя Балтицького моря цар Петро I мусів вести й виграти тільки одну війну зі Швецією, то за опанування побережжя Чорного моря московська держава мусіла вести понад 12 воєн, не враховуючи численних походів запорожців на Крим, головню за часів отамана Івана Сірка. Політика Москви була успішна в тому, що, використовуючи антагонізм між хри-

стіянським та мусулманським світами, зуміла запрягти в союз Запорізьку Січ, якої походи на Крим ослаблювали потугу татар, а рівночасно були шкідливими для української державности. Пізніші походи, хоч відбувалися під патронатом московських князів та генералів, були ведені головно гетьманськими та запорізькими військами.

Щойно коли Москва була певна своєї перемоги, наступила майже рівночасно ліквідація Гетьманщини (1764 р.), фактичне здобуття Криму (1771 р.) та зруйнування Січі (1775 р.).

Дальші чотири війни в XIX стол. з Туреччиною відбулися за людський і економічний рахунок України.

Вже по 2-ій масовій еміграції татар з Криму в 60-их роках XIX стол. (після Кримської війни) Крим перестав бути татарським. Досліди крови і антропологічні виміри на кримських татарах доказували, що татари в Криму давно втратили своє лице й по крові стали українцями, залишивши тільки татарську мову, релігію і звичаї. Здобуваючи в XIV стол. Крим, татари стрінули автохтонів алян (роксолян), змішалися з ними і так утворився тип татар-кримчаків, дещо відмінніший від татар з-над Каспійського моря. Набирання ясиру з українських земель протягом чотирьох століть допровадило до того, що татари втратили до решти, антропологічно беручи, свій татарський первень.

Крим являє собою приманливий кусень території і тому стрічаємо так багато «оборонців» незалежності Криму від України. Це ми бачили під час російської революції в 1917-1919 рр., коли-то найтяжчі російські неділимці й «русотяпи» ставали завзятими татарськими патріотами. Це, однак, не перешкоджало їм після упадку Української Держави, за влади Денікіна і Врангеля, робити пацифікацію татарського населення, арештувати членів Курултая та нищити татарські інституції (здемолювання офіціозу «Мілет»).

Витворилося певного роду протиукраїнське наставлення татарських політиків.

Джафер Сейдахмет в 1918 р. просить Туреччину прийняти Крим під свій протекторат. За гетьманської влади він звертається з пропозицією до німецького уряду, щоб з Криму створити певного роду німецьку державу (Schwarzmeergebiet).

На еміграції він просить Лігу Націй прийняти протекторат над Кримом.

Роблячи в 1930 р. візиту польському маршалкові Й. Пілсудському, висилає до Ліги Націй меморандум в справі звільнення від большевиків Криму, пропонуючи віддати його під протекторат Польщі⁵⁰. В Туреччині він видав книжку, в якій обстоював незалежність Криму від України.

В 1946 р., коли Советський Союз зліквідував Кримську Автономну Республіку й переіменував її в звичайну область РСФСР,

⁵⁰ Тому то так зросли польські апетити «од моржа до моржа».

світова жидівська преса видвигнула сугестію советському урядові, щоб утворити на Криму єврейську автономну республіку, бо сибірський Біробіджан для жидів за зимний⁵¹.

Книжка д-ра Едіга Кірімана п. з. «Національна боротьба кримських тюрків» з 1952 р. узаasadнює турецький протекторат над «Самостійним Кримом».

Таку саму оцінку треба дати протестові УНРади проти прилучення Криму до Української ССР і її дальшій послідовній лінії на терені «Паризького Бльоку».

Так зовнішні, як і внутрішні обставини примусили Москву віддати формально Україні цей півострів, який вона здобула вже в найдавніших часах. Україна окупила його мільйоновими ясирами та безчисленними війнами, і він — Крим — є природно з нею зв'язаний.

Пісенька про поворот кримських емігрантів, зглядно їхніх нащадків, ніколи не буде зреалізована.

Всякі твердження, що Крим не повинен належати до України навіть з боку деяких українських угруповань, з якими ніхто не числиться, є водою на млин москалів та різних біломосковських еміграційних групок типу КАЦАБ-у та йому подібних.

Коли це буде шкідливе для української справи, то вони навіть покликатимуться на декларацію УНРади, якої не визнають. Приміром, хай послужить нота народного комісаря закордонних справ РСФСР Чічеріна з 21 квітня 1918 р., в якій большевицький уряд запротестував перед Німеччиною проти вмаршу українських військ на Крим (ген. Натієв і полк. Болбочан). В тій ноті він покликувався якраз на III Універсал Центральної Ради та її закон з 2-4 березня 1918 р., на основі яких Крим залишався поза межами Української Республіки. В інших випадках большевицький уряд не визнавав Центральної Ради, тільки паралельно утворений Харківський уряд⁵².

Коли в 1946 р. советсько-турецькі відносини були дуже напружені, СССР домагався звороту Ардагану й Карсу та 160 кілометрової причорноморської смуги й ревізії договорів про чорноморські протоки. Тоді американський журналіст Валтер Ліпман в статті «Справжнє діло», поміщений в «New York Herald Tribune» 11 жовтня 1946 р., писав:

«Туреччина подібна до брами, яку можна відчиняти на два боки: і на північ до життєвих центрів Советського Союзу і на південь до Середземного моря, Середнього Сходу, Індії і Африки» — і Захід не може собі дозволити на її втрату.

51) В 1926 р. жидів і караїмів було в Криму 36,9 тис. — 5,6%. В 1936 р. большевицька влада почала поселювати їх по селах. Так постали жидівські райони, наприклад, Лярідорфський.

52) Англійський переклад цієї ноти знаходиться в «Royal Institute of International Affairs» in Oxford.

Такою брамою з півдня не тільки для України, але й цілої Східньої Європи є Крим і Україна — це нормалізація політичних відносин між чорноморськими державами, це кінець імперіалістичних посягнень ССРСР не тільки в межах Чорного, але також Середземного морів.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Апанович О. М.: »Запорізька Січ у боротьбі проти турецько-татарської агресії», АН УССР, Київ 1961.
- Голобуцький В. О.: »Запорізька Січ в останні часи свого існування», АН УССР, Київ 1961.
- Дорошенко Дмитро: »Історія України», т. I і II, Ужгород 1930. 2-ге вид. »Булава», Нью-Йорк, 1954.
- Дубровський Василь: »Туреччина між молотом а кувалдом», Український Морський Інститут, Женева 1946. »Україна і Крим в історичних взаєминах», Український Морський Інститут, Женева 1947 (на правах рукопису).
- Дядиченко В. А.: »Нариси суспільно-політичного устрою Лівобережної України кінця XVII- початку XVIII стол.», АН УССР, Київ 1959.
- Кіріман Едіте: »Національно-визвольний рух тюрків в минулому і сучасності», »Українські Вісті», Ульм, 1951, чч. 36, 37, 38.
- Липа Юрій: »Призначення України», »Говерля», Нью-Йорк, 1954.
- Нагавський Ізидор, д-р, о.: »Старинна Україна в світлі історичних пам'ятників», Оглоблин Олександр: »Гетьман Іван Мазепа та його доба», ЛВУ, Торонто 1960.
- »Українсько-Кримський договір 1692 р.», »Вісник» з 1957 р. ч. 2.
- Січинський В.: »Крим — історичний нарис», »Вісник», 1954, чч. 5 і 6.
- Токаржевський-Карашевич І., кн.: »Хмельниччина з погляду права», »Визвольний Шлях», кн. 11, 1957, стор. 1245.
- Шекера І. М.: »Міжнародні зв'язки Київської Русі VII-X стол.», АН УССР, Київ 1963.
- »Київська Русь у міжнародних відносинах в XI стол.», »Наукова Думка», Київ 1967.
- Яковлів Андрій: »Договір Богдана Хмельницького з Москвою 1654 р.», Нью-Йорк 1954.
- Енциклопедія Українознавства (словникова частина), т. 3, »Молоде Життя», Мюнхен 1959.
- Нариси старовинної історії Української ССР, АН УССР, Київ 1958.
- Гайдамацький рух на Україні в XVIII стол. — збірник документів, »Наукова Думка», Київ 1970.
- Визначні місця України — Державне Видавництво Політичної Літератури УССР, Київ 1958.
- Радянська Україна в цифрах — Статистичний збірник, Київ 1960.
- Літопис Самовидця, »Наукова Думка», Київ 1971.
- Ленін про Україну — Держвидавництво політичної літератури УССР, Київ 1957.
- Маслов Е.: »Крым — Экономическо-географическая характеристика», Москва 1954.
- Курвянов М.: »Крым — Народное хозяйство крымской области, Київ 1955.
- Надинский Н.: »Очерки по истории Крыма», Симферополь, 1951.
- »Освободительная война 1648-1654 гг. и воссоединение Украины с Россией», Госиздательство пол. литературы.
- Wójcik Zbigniew: »Traktat Andrusowski 1667 r. i jego geneza», Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1959.
- Degras Jane: »Soviet Documents on Foreign Policy 1917-1924", Oxford University Press, 1951.

Олекса ВОРОПАЙ

ЖИВЕМО В АНГЛІЇ...

(Уривки зі щоденника — за 1973 рік)

(Продовження, 15)

1-го січня, 1973 року. Понеділок. Зустріч Нового Року ми з дружиною відзначали вчора зі склянками вина о годині 12-й ночі і тоді ж бажали одне одному, щоб в наступному році не було гірше, як було в минулому, бо на краще то ми вже не надіємося.

Дивилися ми в телевізію і прослухали Службу Божу, а потім ще трохи посиділи та й пішли спати о годині 1.20 ночі.

Сьогодні вранці пошти цікавої не було, прийшло лише кілька запізнених різдвяних поздоровлень.

День сьогодні був теплий, соняшний, так ніби це й не зима, а лише осінь. Ми з дружиною сиділи в хаті цілий день, ніде не виходили. Я трохи працював над своїм писанням, але зробив зовсім мало. Дружина теж писала листи до своїх подруг і знайомих і так день пройшов для нас приємно.

Сьогодні — це вже останній день нашої відпустки, а взавтра вже поїдемо до праці.

Вся ця різдвяна і новорічна відпустка була для нас приємна і ми добре відпочили.

2-го січня. Вівторок. Ранком прийшов лист від п. Дмитра Нитченка з Австралії. Лист датований 24. 12. 1972.

Читаю: «... щиро вітаю Вас обох і бажаю Вам триматися міцно, при доброму здоров'ї й вірою у наше майбутнє та майбутнє нашої милої України».

Далі: «... поволі упорядковую збірник своїх доповідей, статей, нарисів, може пощастить денебудь видати, а то так і лишаться по газетах та в моєму великому архіві для знищення. Радію, що мій онук Юрко Ткач має здібності до писання оповідань. Уже надрукував більше 12-ти оповідань, то пригодницькі, то романтичні, то фантастичні. Друкувалися вони в молодечих журналах «Юнак», «Веселка», а останньо в «Молодій Україні» та в нашій «Вільній Думці», де я тричі на рік організовую сторінку «З творчости наших наймолодших». Недавно ми мали три авторські літературні вечори, де в двох брали участь і молоді автори, яких під своєю опікою при нашому літературному клубі я маю 12 осіб».

Ще далі: «Іноді позичаю в одного земляка «Визвольний Шлях» і читаю Ваші цікаві нотатки «Англія зблизька» — це клапоть історії з життя наших людей по цей бік греблі... Дістав сумну вістку з Америки про те, що повісився Василь Гайдарівський. Ніби до того спричинилися якісь родинні обставини та стан здоров'я».

Дуже шкода мені його, бож був він гарною людиною і цікавим письменником...»

Ще далі: »Недавно був на концерті нашого хору... Гарно пройшов той хор, але для мене було найбільшою несподіванкою те, що в програмі була пісня покладена на мої слова »Прихились до мого лица«. Це та, що в попередньому альманасі »Новий обрій« зветься »Романтична пісня«. А на музику поклала дружина диригента Галину Корінь. Виконувало пісню тріо на чолі з Галиною. Здається, пройшло нібито добре. Кілька людей вітали мене за гарний текст«.

Цей лист цікавий і приємний для мене, як і всі листи цього доброго чоловіка.

Отже, Дмитро Нитченко робить велике і корисне діло тим, що організовує молодих українців і заохочує їх до української літературної творчості — це велике і корисне діло. Добре було б, якби і в інших країнах, де є українська еміграція, знайшлися такі добрі люди, щоб заохочувати молодих людей до української літератури.

Сьогодні ми з дружиною вже працювали в бібліотеці і виконували свої службові обов'язки. Роботи було у нас багато, але ми справляємось з будь-якими навантаженнями, бож працюємо тут вже багато років.

3-го січня. Среда. Прийшла сьогодні газета »Шлях Перемоги« з Мюнхену (Німеччина). Це різдвяне число і тут є багато цікавого матеріалу про наші Різдвяні свята. Я з приємністю прочитав всі ці статті.

Увечорі вдома ми застали ще кілька новорічних поздоровлень від наших друзів і знайомих. Ми з дружиною щиро вдячні всім тим людям, що пам'ятають про нас. Дай, Боже, їм всього найліпшого!

4-го січня. Четвер. Ранком прийшов лист від Валерія Ревуцького з Канади. Він дякує нам за різдвяні поздоровлення, а далі описує свої особисті справи, згадуючи свою донечку, що студіює в університеті і пише про свою дружину, що здобула кваліфікацію бібліотекаря. Далі Валерій Дмитрович пише таке: »Надіслав я до одного видавництва рукопис моєї історії українського театру з останнього сторіччя. Якщо ця книга побачить світ, то я зможу сказати до себе, що чимсь буде оправдане моє перебування на еміграції і буде бодай якась прислуга моему дорогому народові, культуру якого намагаються немилосердно нищити наші вороги...« Лист цей датований 27. 12. 1972.

Так, це правда: кожному з нас треба щось робити, щоб наше перебування на еміграції було оправдане і корисне для нашого народу.

5-го січня. П'ятниця. Цілий день сьогодні був туман, було холодно і дуже неприємно. Поштар приніс нам різдвяне число »Україн-

ської Думки» і тут є багато цікавих статей. Я з приємністю прочитав «Думки в Різдво Христове» — це стаття д-ра Святомира М. Фостуна. Стаття цікава і закінчується вона ось так: «Скільки ж то загубилося і губиться тих, хто не хоче шукати свого духового оновлення у велике Свято Божої Містерії?! Трагізм тих людей тим більший, що вони, викинувши зі своїх сердець Бога, заплутуються у духовому безпутті і, одягнувшись у лахміття свого порожнього життя, не хочуть ступити знову на Віфлеємський шлях, і привітати чистим, оновленим серцем Народження Божого Дитятка, яке в годину Великої Містерії приходить зоряним шляхом на землю, і приносить людству мир і любов».

Увечорі вдома, коли ми повернулися з роботи, то застали тут кілька листів від наших друзів і знайомих. У всіх тих листах поміж іншими справами є й згадка про мою книгу «Звичаї нашого народу» том 1-й, де є описані наші різдвяні звичаї. Люди дякують за цю мою книгу і такі подяки мені завжди радісно читати.

6-го січня. Субота. Сьогодні наш, український, Святий Вечір і ми з дружиною відсвяткували його з великою приємністю. Згадували свою молодість, своїх батьків і матерів, своїх друзів і знайомих, що залишилися в Україні і долі їхньої ми не знаємо. Згадував я і своїх двох сестер, що залишилися десь в Україні, і я нічого про них не знаю, бо навіть їхніх адрес не маю. Дай, Боже, їм всього найкращого, якщо вони ще живі і здорові!

7-го січня. Неділя. Сьогодні наше Різдво Христове, але ми його відсвяткували дуже скромно, та все ж таки з вином і кутею — це те, без чого Різдва святкувати ми не можемо... Знову згадували свою молодість, свою рідну Одесу і все те, що доводилось нам там переживати. О, дай, Боже, ще колись побачити це наше рідне місто, де наша молодість пройшла...

Так, молодість... У тих тяжких і неприємних обставинах наша молодість була щаслива тим, що ми часу даремно не прогаяли, а вчилися, студіювали і все це в нашому житті тут, на чужині, нам придалося і відіграло важливу роль.

Я щиро вдячний своїй рідній матері, що ще з дитинства навчила мене любити свій край, свій нарід і свої звичаї...

8-го січня. Понеділок. Сьогодні вранці прийшов лист з Америки — це від Наталії Чапленко.

Починається він ось так: «Цим разом я продовжую спільне листування між нашими родинами, що його репрезентували досі чоловіки. Спричинилося до цього прочитання Ваших споминів в останній книжці «Визвольного Шляху» — це Ваша «Англія зблизка». Ці Ваші спомини, чи щоденник викликали у мене так багато думок і теж споминів, що я рішила з Вами поділитися. Щоб Ви могли зрозуміти моє зацікавлення, то я мушу подати дещо зі своєї біографії».

Далі п-ні Наталія Чапленко пише про свої студії на Варшавському університеті, де вивчала ботаніку. Розповідає також про свою працю як науковця-городника, а закінчує цей цікавий лист розповіддю про її зацікавлення українською етнографією, згадуючи при цьому обидва томи «Звичаїв нашого народу».

Отже, лист цікавий і приємний для нас з дружиною і ми прочитали його з великим задоволенням. Як матиму час, то постараюсь відписати на нього. Відповім так добре, як зумію.

11-го січня. Четвер. Ранком пошти не було, але в бібліотеці під час праці мені принесли пакунок, що адресований на мое ім'я, — і це виявилась книга Лева Биковського: «У службах українській книжці». Денвер, Колорадо 1972, — це велика і гарно видана книга з авторським підписом для мене: «Високоповажаному Д-рові Воропай з привітом від автора. 10. XI. 1972».

О, я щиро дякую п. Лева Биковському за цей цінний подарунок! Переглядаючи книгу, я знайшов, що на сторінках: 88, 97, 166, 180, 188 — є надруковані цитати з моїх листів до автора, або цитати з моїх щоденників, які були вже надруковані. Надрукований тут і «Життєпис» автора книги та кілька гарних фотознімків з автора та його дружини.

Отже виглядає, що книга цікава та корисна для кожного, і як тільки матиму час, то з приємністю її прочитаю.

14-го січня. Неділя. Сьогодні я написав листи до своїх друзів і знайомих. Перший лист, який я написав, був до п-ні Наталії Чапленко і в ньому я написав таке: «Дуже цікаво було мені довідатись, що й Ви ботанік і етнограф. Отже, ми з Вами «родичі» по обох фахах. Ми ще маємо спільного «предка» — це Михайло Максимович, бож він теж був ботанік і етнограф. Між іншим, він помер в 1873 році і в цьому році є сто років від часу його смерті. Отже, треба щось написати та надрукувати про нього. Я постараюсь це зробити, якщо знайду потрібний матеріал».

Далі: «... Всі Ваші статті по етнографії, які надруковані в журналі «Наше Життя» я прочитав з великою приємністю. Вони цікаві і добре написані».

Ще далі: «... я надрукував у «Наукових Записках УТП» свою працю: «Рослини в звичаях і віруваннях українського народу». Один примірник цієї праці я зараз посилаю Вам, як подарунок...»

Другий лист я написав до проф. Лева Биковського. Починається він так: «Три дні тому я одержав від Вас книгу: «У службах українській книжці». Денвер, Колорадо, 1972 рік. Я цю Вашу книгу вже майже всю прочитав. Книга дуже цікава, цінна і оригінальна. Це у Вас виникла щаслива ідея: підвести підсумки своєї літературної діяльності, зацитувати листи й інші відгуки на кожну книжку, а вкінці дати фотокопії титульних сторінок всіх книжок і брошур. Поскільки я знаю, то до Вас ще ніхто так не робив, Ви це перший зробили. Це справді дуже добра «Візитна карточка»

для майбутніх поколінь».

Далі: «Добре написаний Ваш »Життепис«. З власного досвіду знаю, що життеписи писати не так легко. Вам же пощастило його написати дуже добре... Дуже добрі фотографії, було б ще краще, якби їх було більше...»

Написав я ще кілька листів до своїх знайомих, що живуть десь за океаном, але вони вже не такі цікаві для мене, як ці два перші.

15-го січня. Понеділок. Сьогодні цілий день падав дощ, вітер, холодно... Справжня зима! Поштар приніс мені журнал »Нові Дні« за грудень 1972 року і ось тут на сторінці 32-й я звернув увагу на статтю: »Помер Лука Пимонович Будило«.

Цікаво, чи це той самий чоловік, Будило, що написав статтю про мою книгу »Звичаї нашого народу« том 1-ий і та стаття була надрукована в газеті »Укр. Вісті« за 15-го листопада 1959 року.

Автор тої статті, Будило, поміж іншими справами писав і таке: »Сам розмір книги показує, що тут подано дуже багатий і різноманітний матеріал майже на кожний день. Є описи дуже цікавих і далеко не всім відомих звичаїв, як, наприклад, кусання »калети« в день Андрія Первозванного...»

Кінчається стаття п. Будила ось так: »Отже, книжка дуже цінна, особливо для нас, емігрантів, які багато з того, що ведеться між народом на батьківщині, призабули серед чужої стихії або й взагалі не знали«.

Я особисто не знав і ніколи не зустрічався з автором цієї статті, але я щиро вдячний йому за добру оцінку найдорожчої для мене праці: »Звичаї нашого народу«.

Коли це він помер, то прийми його, Боже, в царство небесне, а чужа земля нехай буде йому легкою!

19-го січня. П'ятниця. Рано поштар приніс мені журнал »Визвольний Шлях« за грудень 1972 року і ось тут є надруковане 35-те продовження мого щоденника »Англія зблизька«. Надруковано 18 сторінок — це 40 сторінок машинопису. Надруковано все дуже добре, ніяких помилок немає. Я за це все щиро вдячний редакторів Г. Драбатові.

Сьогодні увесь день було холодно і неприємно. Добре те, що в нашій бібліотеці, де ми з дружиною працюємо, завжди тепло й затишно, а тому працювати тут нам добре. Добре ще й те, що англійці ставляться до нас по-дружньому і ми їм за це щиро вдячні.

20-го січня. Субота. Вранці я глянув у вікно і побачив, що все навколо вкрито снігом. Отже, це вже справжня зима...

Сьогодні поштар приніс мені листа від д-ра Домбачевського з Америки. Лист дуже приємний для мене. В ньому читаю таке: »...Ваші речі мені подобалися, бо пишете цікаво, легко, маєте добрий стиль й чисту мову, а тематика таки дуже цікава. Раджу

Вам не кидати пера й час до часу збагатити українську літературу своїми гарними творами, хоч я здаю собі справу з цього, що не легко видавати книжки у наших обставинах, коли читачів, а головно тих, що бажають мати власну українську бібліотеку, є такі мало. Часом дивуюся, відвідуючи наших інтелігентів, що у них немає майже українських книжок, а англійських деколи таки багато й тому не диво, що наша молодь в Америці жажливо асимілюється...»

Так, цей лист прийнятний для мене і я щиро, щиро вдячний д-ру І. Домбачевському за добру пораду: «не кидати пера...» Боже ти мій! Як я щиро вдячний таким добрим людям, що допомагають мені в збереженні моєї працездатності та в розповсюдженні моїх наукових і літературних праць. Дай, Боже, їм всього найліпшого!

21-го січня. Неділя. Сьогодні зі самого ранку почав читати «Мемуари» Вадима Щербаківського, що надруковані в журналі «Визвольний Шлях» за березень 1962 року. Спогади ці починаються від дати народження автора: 4-го листопада 1876 року і продовжуються до 1887 року. Отже, описані тут лише дитячі роки. Розповідь ведеться цікаво і читати ці спогади приємно.

23-го січня. Вівторок. До бібліотеки на працю я приїхав сам, бо дружина хвора і залишилася вдома. О годині 11-ій ранку вона потелефонувала мені і сказала, що був лікар, зміряв тиснення крові і сказав, що тиснення дуже високе. Виписав ліки і дав звільнення від праці на цілий тиждень.

Надворі дощ, холодний вітер... При такій погоді з тисненням крові — дуже небезпечно.

В бібліотеці я мав багато праці, бо в таких випадках доводиться мені в дечому заступати свою хвору дружину. Хвороби моєї дружини мене дуже турбують. Коли б, Господи, це нещастя минуло!

25-го січня. Четвер. Знову до бібліотеки приїхав сам, бо дружина ще хвора. Працюю... Сумно мені самому в бібліотеці без дружини...

Увечері, коли повернувся додому, то довідався, що прийшла сьогодні «Українська Думка» і там була записка від п. Мащака про те, що наша добре знайома, пані Надія Сенік, вітає нас з Америки і передає свою адресу. Працює вона тепер в Сиракюзькому університеті, читає там одну зі слов'янських мов. Це дуже цікаво і приємно для нас з дружиною, бо ж Надія Сенік була нашим приятелем в таборі «Зомме-Казерне» в Авгсбурзі.

Дружині моїй вже ніби легше стало, вона вже почуває себе ліпше. О, дай, Боже, щоб ця хвороба минула якнайскорше.

27-го січня. Субота. Сьогодні вранці поштар приніс мені листа від інж. Лева Биковського з Америки. Лист датований 20-им січня 1973 року і починається так: «Дякую за Ваш прекрасний лист з дня 14-го січня 1973 року та за прихильну оцінку моєї останньої книжки «У службах українській книжці». Роблю, що можу щоб

Стаття В. Ревуцького цікава і я прочитав її з приємністю. Це правда, що В. Г. Кричевський — це справжній велетень в україн-

ському мистецтві і спогади людей, які його знали, завжди цікаві для мене.

Сьогодні ввечері, коли ми вже повернулися з бібліотеки, то кількох наших знайомих з Лондону телефонували і питали, як почуває себе Валентина Андріївна?

Я щиро вдячний нашим шановним друзям за таку увагу до нас з дружиною.

10-го лютого. Субота. Сьогодні я писав листи до своїх друзів і знайомих. Написав листа і до д-ра І. Домбачевського, з яким я, на жаль, не зустрічався ніколи. Поміж іншими справами написав я і ось таке:

»Ви питаєте, як нам тут живеться в Англії. Перших 12 років було трудновато, але потім нам пощастило влаштуватись в Національній Науково-Технічній Бібліотеці, тут ми працюємо вдвох: дружина і я. Обое працюємо, як старші наукові співробітники у слов'янському відділі Бібліотеки . . . Працюємо тут ми з 1960 року, ось уже 13-ий рік! Бібліотека наша розташована в полі, тут є багато будов та ще й зараз будують нові будинки для цієї Бібліотеки — це одна з найбільших Науково-Технічних Бібліотек в Західній Європі. Книжки замовляють з усіх країн світу . . .«

Далі, ще написав таке: »Дітей ми не маємо. Живемо тут у маленькому містечку, де крім нас, українців немає зовсім, а щоб зустрітись зі своїми людьми, то змушені їхати до інших міст, або до Лондону. Дружина моя закінчила історичний факультет Одеського університету, а при Лондонському університеті написала дисертацію на звання »Мастер оф Артс«. Темою дисертації була Гетьманщина в Україні 1918 р. Сам я походжу з Одеси. В 1919 році мій батько . . . лишив мене з матір'ю, а сам пішов на еміграцію. Я вже емігрант другої генерації. Ось, як бачите, я написав Вам про себе, а тепер прошу Вас написати мені про себе і так будемо знайомі листовно. Ваші листи дуже приємні, а це свідчить про Вас, як про добру людину«.

12-го лютого. Понеділок. Минулої ночі був такий сильний вітер, така буря, що я не міг заснути і ось тепер почуваю себе стомленим.

В бібліотеці один англієць сказав мені, що буря минулої ночі в сусідньому місті та в кількох селах зруйнувала пару будинків і вивернула з корінням кілька дерев. Ось які бурі бувають тут, в північній Англії!

Клясифікуючи книжки слов'янськими мовами, я зустрів кілька українських книжок про лікарські рослини. Така література є цікава для мене. Шкода, що я тепер не маю часу прочитати її, але добре те, що я буду знати, де і як її знайти в цій бібліотеці.

(Далі буде)

Володимир ЖИЛА

СЬОМА ЗУСТРІЧ ПКУС

Сьома зустріч Постійної Конференції Українських Студій (ПКУС) ввійшла видатною подією в історію Українського Наукового Інституту Гарвардського Університету (УНІГУ). І це цілком закономірно, бо зустріч обмірковувала питання, які глибоко цікавлять українського дослідника історії, літератури, мови, біобібліографії, суспільних наук тощо. Адже ж мета ПКУС — дати можливість науковцям у царині українознавства Америки й Канади обмінюватися досвідом і накреслювати плани на майбутнє. Радіє те, що зустріч проходила в творчих обставинах, а не в сліпому копіюванні застарілих зразків та що учасників певною мірою об'єднувало спільне прагнення глибше проникнути в минуле та сучасне й проводити це документально на підставі джерел. Разом із цим під час зустрічі справедливо наголошувалося на тому, що письменник, науковець і критик однаковою мірою зобов'язані чітко усвідомлювати ідейно-мистецькі критерії, боротися за високу естетичну вимогливість та за достовірність об'єктивних наукових знань і поглядів. Як духовому розвитку людини немає меж, так немає меж і вічному вдосконаленню, оновленню наукових здобутків. Велика відповідальність науковця перед сучасниками й майбутніми поколіннями зумовлена саме тим, що його слово наснажене правдивістю у зображенні різних життєвих подій і як таке здатне пробуджувати могутні суспільні сили, спрямовувати їх на те, щоб підтримувати добро й карати зло.

Згідно з традицією, на початку зустрічі відбулася Шоста меморіальна лекція, присвячена Богданові Кравцеву, видатному українському поетові й літературознавцеві, який в останні роки свого життя (1973-75) працював науковим співробітником УНІГУ. Лекцію на тему «*Habent Sua Fata Libelli: Доля деяких рукописів*», що збереглися та походять з Київської Руси-України, прочитав англійською мовою проф. Мирослав Лабунька з Лясальського коледжу.

Відкриваючи зустріч, голова ПКУС проф. Володимир Жила з Тексас Тек університету висловив упевненість, що теперішня зустріч, як і попередні, проходитиме на високому академічному рівні та що прочитані доповіді і також дискусії складуть багатий матеріал для дальшого обмірковування й планування майбутніх зустрічей. Опісля присутніх вітав голова УНІГУ проф. Омелян Прицак з Гарвардського університету.

Учасники зустрічі (близько 38 осіб) працювали в трьох секціях: «Біобібліографія», «Література й мова» і «Суспільні науки» та відбули дев'ять сесій, а саме: «Біо-бібліографія I і II», «Література I і II», «Історія і національна економіка», «Історія і психологія», «Історія і музика», «Регіональні студії і література» та «Мова».

Під час сесії «Біо-бібліографія I» відбулася панелева дискусія на тему «Праця західного дослідника в бібліотеках та архівах Східної

Європи». Відкриваючи дискусію, голова сесії п-і Марта Тарнавська з Пенсільвенського університету обговорила практичні проблеми доступу до книгозбірень (Росії, Польщі, Чехо-Словаччини, Болгарії, Угорщини, Югославії і України), труднощі й проблеми праці, як також питання чи користі з цієї праці варті вкладених зусиль і коштів. Панелісти: проф. Марта Богачевська-Хом'як з Мангетенвільського коледжу говорила про працю в архівах Києва, Львова й Перемишля, де вона розшукувала матеріали про український жіночий рух 1874-1939 роки; проф. Франко Сисин з Гарвардського університету доповідав про бібліотеки Києва, Львова й Москви; п-і Надія Світлична з Ірвінгтону говорила про щоденну практичну роботу в бібліотеках України, зображуючи її світла й тіні; проф. Мирослав Лабунька розповідав про свою працю в національній і університетській бібліотеках Болгарії. Кожен панеліст, за винятком проф. Лабуньки, зазнав великих труднощів, працюючи в бібліотеках і архівах Східної Європи, проте ніхто не жалував ні зусиль, ані коштів. Підсумовуючи, панелісти прийшли до такого заключення, що перед поїздкою на Схід треба точно з'ясувати цілі поїздки, ознайомитися з книжковими фондами на Заході, щоб опісля на Сході не розшукувати матеріалів, що є тут, обов'язково й наполегливо домогтися підтримки ІРЕКС чи інших організацій, що допомагають туди поїхати; там на місці працювати по лінії особистих контактів, озброївшись потрібними посвідками; в бібліотеках і архівах вести себе твердо й досвідчено з повним знанням справи. У Болгарії, — говорив проф. Лабунька, — багато українських культурних слідів, які варто вивчити. З боєм серця треба повідомити, що хату, в якій жила Леся Українка (яку до речі тепло там згадують), зруйновано, бо советський* уряд на Україні не подбав про її закупівлю та не привернув її в музей-заповідник.

На сесії «Біо-бібліографія II», якою керував проф. Мирослав Лабунька, прочитано три доповіді. Доповідь д-ра Осипа Данка з Єйльського університету на тему «Російські археографічні експедиції в Україні в сімдесятих роках і наслідки їхньої діяльності», показала як Московський університет та Академія наук ССРСР, почавши з 1971 р., систематично вибирують на території України давні рукописи й ранні першодруки та як ці пам'ятки нашого письменства переходять у власність російських установ. Тут варто відмітити, що коли комісії знаходять два чи більше примірників рукописів, то вони вивозять всі, не лишаючи нічого в країні, де ті рукописи постали та де їх виявлено й збережено**.

Мгр Іван Коровицький з бібліотеки «Дому Української Культури» доповідав про «Рідкісні видання в Бавнд-Бруку». Це наймолодша українська бібліотека в Америці, що перебуває в стадії організації і має стати центральною книгозбірнею Православної Митрополії і Духовної Семінарії. Тут зберігається багато цінних рідкісних богословських публікацій, як також багато світських книг, як збірники драматичних

*) Усі вислови «радянський» в оригіналі автора передаємо «советський» — Ред.

**) Підкреслення наше — Ред.

творів, що вийшли на Східній Україні перед Першою світовою війною і яких не виявлено в інших книгозбірнях. Є тут також маловідомі видання, що стосуються виділення Холмщини в окрему єпархію, як також документи про нищення греко-католицького обряду на Холмщині й Підляшші та про пізніше переслідування православних (1920-1939).

На цій сесії виступила з доповіддю також Оксана Процик, бібліотекар Української збірки Гарвардського університету. У своїй доповіді, «Бібліографічна робота на Україні в першій половині XIX стол.» вона розповіла про роботу над різними типами бібліографій та подала опис і перелік бібліографічних видань на Україні за першу половину XIX стол. Найважливіше досягнення бібліографічної роботи того часу — це видання бібліографічних оглядів новітньої української літератури та бібліографії ретроспективного українського друку, що стали початком української національної бібліографії.

Запльонована доповідь на цю сесію проф. Яра Славутича з Альбертського університету на тему «Україніка в міжнародній бібліографії — *MLA International Bibliography*» — не відбулася через відсутність доповідача. Проте буде цікаво дещо сказати про успіхи цього науковця в ділянці реєстрування україніки з усього світу, всіма мовами. На запрошення бібліографічного комітету МЛІА проф. Славутич перебрав український відділ в 1969 р. і за дванадцять років (1980 р.) добився таких наслідків: література — 13488 позицій, мова — 3016, фолкльор — 547, разом — 17051. У цій доповіді проф. Славутич розглядає труднощі бібліографічної праці, наводить обставини, в яких доводиться збирати україніку, а також висловлює поради для майбутніх бібліографів, як відвойовувати, напр., Теофана Прокоповича, Мелетія Смотрицького чи «Слово о полку Ігоревім» для української літератури чи культури взагалі. Немає сумніву, що україніка в міжнародній бібліографії — це важливе престижеве засвідчення української гуманітарної науки.

На сесіях «Літератури I і II» було прочитано п'ять доповідей. Сесією «Літератури I» керувала проф. Ася Гумецька з Мічиганського університету. Тут проф. Володимир Жила виступив з доповіддю на тему «Моя доба» — поема палкого заглиблення. Доповідач ствердив, що поема Яра Славутича «Моя доба» є наслідком радості й крайнощів страждання. Навіть заголовок стверджує, що поема стосується не лише доби, але більш специфічно емоцій, думок і дій самого автора. У багатьох випадках зацікавлення поета переходить межі його особистого страждання, тоді він починає говорити через виявлювання зовнішніх еквівалентів для змалювання внутрішнього стану його душі. «Моя доба» — це духовий вулкан, що безперервно вибухає, являючи нові поетичні проникнення, глибокі своїм змістом і чіткі формою.

Професор Богдан Романенчук з Ніягаського університету говорив на тему «Погляди Івана Франка на літературу й літературну критику». Франкові погляди на літературу й літературну критику виявилися в багатьох критичних статтях, але він написав і декілька теоретичних праць, які показують розвиток його думок у літературознавстві. Він був обізнаний з усіма теоріями свого часу і попередніх віків західного

світу і в своїй практиці використовував досягнення європейської критичної думки, хоч і з деякими теоретиками не погоджувався і свої критичні думки про них виразно оприлюднював.

Доповідь проф. Яра Славутича «Совість віку: Поезія Святослава Караванського» (не була прочитана) — це праця з циклу, в якому автор розглядає творчість українських правозахисників. Цей же цикл є свого роду продовженням теми початої книжкою Славутича *Розстріляна муза*, що появилася 1955 р. (англомовне видання *The Muse in Prison*, 1956). У своїй основі реалістична творчість С. Караванського часто забарвлена неоромантичними мотивами боротьби за справедливість у суспільстві, за національне визволення, за свободу для народів. І тому не випадкове у С. Караванського зацікавлення романтиком Байроном, творцем сильних вольових характерів, сонетами Шекспіра, а з класичної української літератури — передусім Тарасом Шевченком.

У галузі дослідження питання українсько-російських літературних взаємин у ХІХ стол. слід відзначити цікаву своїм задумом доповідь проф. Григорія Грабовича з Гарвардського університету. Його формулювання проблемами — не випадкове явище, коли врахувати, що в радянському літературознавстві українсько-російські літературні взаємини можна розглядати тільки в контексті офіційної ідеології, а в радянській, зокрема в еміграційній, цю проблему здебільша ігнорують або, як у радянському підході, трактують виключно в політичних та ідеологічних вимірах.

Сесією «Література II», що складалася з двох доповідей, керував проф. Богдан Романенчук. Доповідь «Подружні мотиви у Лесі Українки», що її прочитала проф. Наталія Пазуняк з Пенсільванського університету, була побудована на основі творів «Йоганна, жінка Хусова» і «Забута тінь». Тут назовні в подружньому житті перемагає суспільний закон — Йоганна зберігає вірність нелюбому Хусові; та внутрішньо перемога по стороні нічим непоборної любови до Учителя Христа й тим самим вірність своєму «я», що виявлене в поведінці Йоганни. Цікаво прозвучало порівняння подружніх мотивів у Лесі Українки з подібними мотивами у її сучасника славного шведського драматурга А. Стріндберга.

Про нелегку дорогу до мрії кожного українця в розсіянні говорив проф. Микола Степаненко (Українська Могильнянсько-Мазепинська Академія Наук) у доповіді «Київ у поезії української діаспори». Тема Києва з року в рік і з книги в книгу послідовно виливається в надхненні рядки, пеани й гимни. Автор започаткував спробу прослідити відгомін цієї теми в творчості визначних майстрів поезії старшого покоління.

Посилений інтерес до проблеми регіонально-мемуарних дослідів позначився в доповіді «Регіонально-мемуарні досліді й публікації» д-ра Романа Миколаєвича, заступника голови Комісії Регіональних Дослідів і Публікацій при Науковому Товаристві ім. Шевченка. Цією сесією керував проф. Володимир Жила. Доповідач ствердив, що дотепер вийшло близько 30 збірників-монографій, присвячених окремим округам, повітам чи навіть селам. Вартість їх полягає, передусім, у тому,

що вони подають безпосередні описи подій, про які не згадується або їх викривляється в офіційних публікаціях в Україні. Немає сумніву, що ці публікації служитимуть як причинки, джерельні документи, необхідні для дальших студій нашої доби. Інтенсифікація роботи у цій галузі, як говорив д-р Р. Миколаєвич, пильна й невідкладна, бо вмирають старші віком люди, що пережили ті важкі події і можуть їх описати чи про них розказати. У ході дискусії над цією доповіддю виринуло питання збору свідчень серед наших людей про жорстокості, що мали місце на Батьківщині, з метою створити фонд матеріалів про голокост в Україні. Такі матеріали постійно збирають жиди й поляки, бо це найкращий спосіб дослідження злочинів з урахуванням усіх зовнішніх і внутрішніх політичних й соціально-зумовлених факторів.

На сесії мови, що проходила під керівництвом проф. Володимира Жили, прочитано три доповіді. Проф. Ася Гумецька доповідала на тему «Спостереження з сучасної методології викладання мови». У доповіді йшла мова про методологічні дослідження, що ведуться в ССРСР та в країнах Заходу, зокрема про ті, що стосуються викладання мов. Доповідач ознайомила присутніх з методом д-ра Георгія Лозанова, болгарського психіатра й дослідника процесу запам'ятовування і вчення взагалі. Практичні висновки, що їх можна зробити з цих спостережень, полягають передусім у можливості та необхідності змінити традиційне ставлення викладача до учнів як до пасивного об'єкту викладання, і учнівський погляд на викладача як на непомилне джерело інформації. Ознайомлення з цим методом повинне збагатити досвід українських викладачів так на шкільному як і на університетському рівнях.

У доповіді «Лемківські говірки» проф. Богдан О. Струмінський з Гарвардського університету говорив про виникнення комплексу цих говірок та вказав, що починаючи з XVI стол. можна їх вивчати за історичними пам'ятками (учительними євангеліями, документами, піснями, віршами і т. д.). Історична хрестоматія лемківських текстів була б бажаним путівником по цих матеріалах. Розглянувши він також деякі риси лемківських говірок, спільні з іншими карпатськими говірками української мови. Лемківські говірки використовувано як украплення в літературі різної орієнтації, натомість спроби суцільно писати полемківськи ніколи не виходили поза наслідування фолкльору і маргінальну журналістику.

Третім доповідачем на цій сесії був інж. Анатоль Вовк з Українського Термінологічного Центру в Америці, що доповідав на тему «Термінологічні проблеми української діаспори». Він вказав на позитиви й негативи розвитку української автомобільної лексики за останні десятиріччя та коротко відмітив свої причинки до справи популяризації доброї термінології автомобілізму та споріднених галузей. На його думку — це поле великих, але невикористаних можливостей, майбутнє якого залежатиме від ступеня зацікавлення термінологічними проблемами серед молодшої генерації українських філологів, діячів культури та любителів рідної мови.

На сесії «Історії і національної економіки», що нею керував проф. Омелян Прицак, доповідав проф. Ігор Шевченко з Гарвардського університету на тему «Глаголичні уривки, виявлені недавно на Синаї та деякі міркування щодо зразків укладу найраніших глаголичних рукописів». Тема була обширно ілюстрована прозірками. У першій частині доповіді обговорено текст глаголичних уривків поряд із грецькими джерелами і з питанням первісних рукописів, до яких ці уривки належали. Друга частина доповіді торкалася ширшого питання зразків для прикрас і загального укладу не тільки новознайдених уривків, але й ранніх глаголичних рукописів узагалі. В останній частині доповідач обговорив можливі шляхи проникання впливів із Заходу на Балканський півострів у XI стол. і вказав як паралелі з італійсько-грецькими рукописами можуть допомогти в установленні відносної хронології ранньоглаголичних рукописів. Доповідач дійшов до несподіваного для себе самого висновку, що «Ассеманіїв звід», загальноновизнаний найранішим із цих рукописів, може бути найпізнішим.

На цій сесії доповідав також проф. Юрій Книш з Манітобського університету на тему «*Повість временних літ* і шахматівська теорія». Він розглянув гіпотезу Олександра Шахматова щодо генези *Повісті временних літ*, вказав на її популярність і в деякій мірі на вірогідність. Проте по суті вона спирається на ряді неслучайних припущень, а тому переконливі аргументи за словами доповідача промовляють скоріше за існуванням постійно змінних редакцій. У заключенні проф. Книш заперечив, що відкинення гіпотези Шахматова (включаючи тут його переконання про існування «ранніх компіляцій» 1039 р., 1050 і 1073 р.) мусить доповнитися пошуком історичного кадру *Повісті временних літ*.

Доповідь проф. Миколи Богатюка з Лемойнського коледжу на тему «Економічний розвиток і територіальна спеціалізація в Советській Україні» була самотнім причинком до пізнання національної економіки України. Усім відомо, що в СРСР безконечно наголошується факт, що Україна є складовою і невід'ємною частиною СРСР, званою «суверенною соціалістичною республікою», проте ступінь до якого центральна влада в Москві визначає спеціалізацію України та її районів, виявляє фактично дійсні межі цієї суверенності. Офіційні чинники в СРСР у випадку України зовсім не звертають уваги на проблему погодження місцевих і імперіальних інтересів. Тому в Україні нічого не говориться про те, хто вирішує який район СРСР повинен спеціалізуватися в чому та чи політичні або економічні мірила, що їх уживають планувальники, повинні вирішувати зразки спеціалізації. Напр., в торгівлі вони відхиляють різницю між природною або абсолютною, порівняльною або відносною користю в цій ділянці, тому що ідея України, як торговельного партнера інших республік, на базі взаємної користи, є неприйнятною для російської верхівки в Москві.

Сесією «Історія й психологія» керував проф. Франко Сисин. Тут з доповіддю на тему «Авари й слов'яни» виступив проф. Омелян Прицак. Доповідач зосередився на проблемі зв'язків між аварами та слов'янами з точки погляду історії євразійського степу. Аварська імперія існувала

в Середній Європі близько 250 років (568-796) і залишила важливий слід по собі. Але найважливішим було виникнення слов'янської мови як *lingua franca* (койне) аварської держави.

Проф. Юрій Гасцький з Гарвардського університету доповідав на тему «Походження козацької старшини в Гетьманщині». Він обширно розповів про внутрішні відносини, адміністрацію та провідну верхівку Гетьманщини, як також про походження та еволюцію козацької старшини. Гетьманщина (1649-1782) була становою державою, в якій провідні пости належали до верстви козацької шляхти, яка володіла нею до кінця її існування.

Проф. Іван Головінський з Ратгерс, Стейтового університету Нью-Джерсі, доповідав на тему «Проблеми пам'яті в дослідках українських психологів». Цією проблемою на Україні займалися в першу чергу науковці Харківського університету, напр., Зінченки, Середа, Снопик, Сергієнко та інші, які поза межами України не відомі як українські психологи, лише як «совєтські», хоч це політичне, а не національне поняття. Українські психологи вивчали проблеми свідомої (активної) та підсвідомої (пасивної) пам'яті, як також досліджували проблеми, зв'язані з інженерною психологією. В обох ділянках вони дали поважний вклад у психологічну літературу та поширили наше розуміння того, як працює пам'ять.

Сесією «Історія й музика» проводив проф. Юрій Гасцький. Тут на тему «Скитія-Україна й Русь» доповідав мгр Олександр Дrajньовський з Наукового Товариства ім. Шевченка. У першій частині своєї доповіді він розповів про великі знищення культурних пам'яток, заповідяних царською владою після приєднання Криму до Росії в 1783 р. Друга частина цього виступу була присвячена історії Криму й Босфорського царства.

Доповідь «Творчість Вадима Кіпи», що її прочитав проф. Альберт Кіпа з Мюленберзького коледжу, була присвячена 70-річчю з дня народження відомого піаніста-виконавця та видатного педагога. Вадим Кіпа (1912-1968) написав чимало композицій на слова українських та неукраїнських поетів. Заслужують на відзначення пісні на слова Лесі Українки й Вадима Лесича. Вірші української поетки були Вадимові Кіпі особливо близькі. Їхня емоціональність і ніжність збуджували його талант. Доповідь була ілюстрована прозірками та звукозаписами композицій у виконанні Вадима Кіпи.

Під час спільної вечери з доповіддю на тему «Франко й Гете» виступив проф. Володимир ЖЖила. Мета його доповіді — відзначити століття появи першого українського перекладу *Фавста*. Доповідач вказав на велетенську працю, що її виконав Іван Франко над перекладом *Фавста*. Звичайно, щоб уміло перекласти творчість Гете, Франко мусив її ґрунтовно вивчати й постійно над нею працювати. Таким чином, вона склала з часом для нього окремий світ поетичної традиції, що глибоко запав у свідомість поета-перекладача та, без сумніву, був для нього життєдайним джерелом надхнення, що виявилось в перліні його лірики *Зів'яле листя*. На думку доповідача цей мистецький шедевр — це

український різновид роману *Страждання молодого Вертера*. Отже, Франко, самотній мистець, черпав із життєдайного джерела творчості Гете, але всі ці присвоєні мистецькі вартості перетоплював у своєму творчому горнилі, збагачуючи таким чином скарбницю українського письменства.

Під час зустрічі в суботу відбувся в будинку Філіпс Брукс фортепіанний концерт, що складався з гостинного виступу д-р Юліяни Осінчук з Нью-Йорку. У програмі були Варіації на тему української пісні, ор. 40 К. М. Вебера, дві Прелюдії, ор. 7 Лева Ревуцького, Друга рапсодія «Шумка-Думка» Миколи Лисенка й трансцендентальний етюд «Мазепа» Ференца Ліста. Виступ піаністки позначився на бездоганній техніці та на бережливому ставленні до стилізового характеру музики. Чудові технічні дані, природний сценічний хист, помножені на міцну фахову освіту й вперту наполегливу працю, стали рішучим фактором мистецького виконання піаністки — передати різноманітну гаму почуттів та по-мистецьки виконати складні музичні тексти. Виступ д-р Юліяни Осінчук був поважним вкладом у програму зустрічі та ніс у собі виразний емоціональний заряд.

У суботу перед спільною вечерею відбулося ділове засідання членів ПКУС під керуванням проф. Володимира Жили. Секретарював проф. Богдан Романенчук. На голову секції «Література й мова» вибрано проф. Григорія Грабовича, на голову секції «Суспільні науки» — проф. Марту Богачевську-Хом'як, а на голову секції «Біо-бібліографія» — проф. Мирослава Лабуньку. Головою ПКУС 1982-1983 став голова секції «Біо-бібліографія» — проф. Мирослав Лабунька. Рішено, що наступна зустріч ПКУС відбудеться, згідно з традицією, під кінець травня 1983 р. Обговорено участь канадських українців у ПКУС і відмічено, що їхня участь з кожним роком зменшується, не зважаючи на всі заходи проводу притягти їх до співпраці, щоб цим посилити ряди ПКУС та збільшити число учасників зустрічі.

Таким чином, сьома зустріч ПКУС дала багато важливого, практичного й потрібного для поліпшення роботи в ділянці українських студій в школі й університеті.

Само собою зрозуміло, що в журнальній статті нема можливості охопити все коло питань, пов'язаних з зустріччю ПКУС. Дискусіям про обговорені доповіді можна було б присвятити іншу статтю і, таким чином, згрупувати весь матеріал.

На закінчення хочемо ввічливо подякувати головам секцій ПКУС, 1981-1982 — п-і Марті Тарнавській («Біо-бібліографія»), проф. Миколі Богатюкові («Суспільні науки»), проф. Норвудові Г. Андрюсові, проф. Ульрихові Гобелові, п-і Гейзель Галі (Тексас Тек університет), п. Богданові Тарнавському, п-і Бренді Д. Сенс, п-і Улянї Пасічник, п-і Оксані Процик (УНІГУ), проф. Ярові Славутичеві, проф. Асі Гумецькій, д-р Юліяні Осінчук, п-і Тані Давініон і п. Степанові Сідлярчукові за всесторонню допомогу й підтримку. Без співпраці цих відданих справі осіб трудно було б zorganizувати триденну престижєву зустріч ПКУС.
Тексас Тек університет



Ділимося з членами Товариства Колишніх Вояків УПА, з членством ОУВФ і всією українською громадою, вельми сумною і болючою вісткою, що у вівторок, 6 липня 1982 року, в год. 11-й рано, у шпиталі в Монтреалі, Квебек, по довгій і важкій недузі, на 70-му році життя, відійшов у вічність провідний член нашого Товариства, кол. старшина УПА

сл. п. АНДРІЙ ДОЛЬНИЦЬКИЙ-ГОЛУБЕНКО

Народжений 27 серпня 1912 р. у Здолбунові, на Волині; від юних літ член ОУН, в'язень польських тюрем і концтабору в Березі Картузькій; абсолювент Високої Торговельної Школи; у воєнні роки — воїн і старшина Української Повстанської Армії, в ранзі сотника, як представник Головного Командування УПА, брав активну участь у переговорах з представниками угорського осадного корпусу на Волині в 1943 р., що й довело до підписання пакту взаємонападу між договірними сторонами; згодом, з доручення ГК УПА, співпрацював з угорською протибольшевицькою партизанкою, перебуваючи в Карпатах. По приїзді до Канади в 1948 р., працюючи за фахом як книговод, відзначився як активний провідний член ОУВФ у Монтреалі; був довголітнім членом ГУ Т-ва к. в. УПА й довголітнім головою Відділу Т-ва в Монтреалі; від 1976 року член Видавничого Комітету «Літопису УПА» і голова Контрольної Комісії цієї видавничої спілки. Був зразковим громадянином-патріотом, завжди і до кінця активним, жертвенним і працьовитим, не зважаючи на довготривалу важку недугу, яка й звела його далеко передчасно у могилу.

Залишив у глибокому горю й смутку Дружину Олександру, синів — інж. Олександра і Василя й доню Марусю та рідних на Україні і в Польщі, як також численну громаду друзів-упівців і побратимів спільної громадської праці в Монтреалі, Канаді, США.

Похорон відбувся у п'ятницю, 9 липня, з церкви Св. Софії на Український Цвинтар у Монтреалі.

Вічна Йому пам'ять!

Горем опечаленій Родині найщиріші вислови глибокого співчуття складає

Головна Управа Т-ва к. в. УПА в Канаді

ЗАМІСТЬ КВІТІВ НА МОГИЛУ сл. п. д-ра ВОЛОДИМИРА САВЧАКА

На похороні сл. п. д-ра Володимира Савчака в Нью-Йорку, дня 23-го червня, 1981 року, замість квітів на могилу Покійного, присутні друзі співпрацівники Покійного в Організаціях Українського Визвольного Фронту зложили 480 дол. Згідно з бажанням родини Покійного зібрану суму призначено по рівній частині на «пресовий фонд» журналу «Визвольний Шлях» і тижневика «Шлях Перемоги». Збіркою занялись друзі Іван Вітюк та Степан Боднар.

Жертвували: по 25 дол. — д-р Аскольд Лозинський, Осип і Марія Іваськів; по 20 дол. — Тихон Ступка, Ярослав і Іванка Парахоняк; по 15 дол. — Сергій Петеш; по 10 дол. — Іван Вітюк, Степан Боднар, Юрій Василюк, Олена Гентіш, Євген Гречило, Теодор Байко, Михайло Рудик, Петро Бурик, Василь Піх, Павло Галатин, Василь Расяк, Степан Серабин, Кирило Пиль, Дарія Степаняк, Букавин, Михайло Юзенів, Михайло Шпонтанк, Микола Ганущак, Василь Наум, мгр Е. Гановський, Богдан Ковалик, Осип Галатин, Корній Боднарчук, Володимир Таршакевич, Володимир і Юліяна Копчинські, Пето і Текля, Марія Пришляк, Володимира Падох, Михайло Скіра, Мирослав Сентий, Степан Гуда, Семен Костів, Ярослав Воловодюк; по 5 дол. — Теодор Воробець, ред. Володимир Левенець, Ілько Сливка, Степан Ковалівський, Андрій Бочневич, Ярослав Парахоняк, В. Бакальці, Ярослав Рак, Іванна Гриців.

Висловлюємо наші щирі співчуття родині Покійного, а разом дякуємо Жертводавцям,

Адміністрація «Визвольного Шляху»